

211149

گلستان

حدی

سفرنامہ

نور محمد

Зафарнома

1970

Ба ҷои тайёркунадагон;
КАМОЛ АЙНИ
САЛОҲАТ АЙНИ

«Масофати роҳ ду ҳазору ду-
висту бист фарсанг буд ва ин
саргузашт он чӣ дида будам, ба
ростӣ шарҳ додам. Ва баъзе,
ки ба ривоятҳо шунидам, агар
дар он ҷо хилофе бошад, хо-
надагон аз ин заиф надонанд
ва нақӯхши нақунанд».

АЗ МУРАТТИБОН

«Сафаринома» аз беҳтарин ва пурарзиштарин асарҳои адиби мутафаккири ҳалқи тоҷик Абӯмуиниддин Носири Хисрави Қубодиёӣ (1003—1068) мебошад. Носири Хисрав ҳафт сол ба тарафҳои Мисру Мадина ва Макка сафар карда, дидаву шунидаҳоиашро дар ин асар тасвир кардааст. Ин сафари Носири Хисрав аз 16 октябри соли 1045 то 23 октябри соли 1052 давом карда буд. Нависанда бештар дар бораи ободонии шаҳрҳо, роҳҳо, хулку ҳӯи мардуми шаҳрҳои гуногун ва урфу одати онҳо маълумоти муҳим медиҳад, мулоқотҳои худро бо мардонии илму адаб тасвир мекунад. Махсусан, маълумоти мулоқот бо шоири бузурги араб Абулғалои ал-Мааррӣ ва шоири тоҷик Қатрон муфид аст. Носири Хисрав ҳамчун фарзанди замони худ, ки аз маҳдудиятҳои фикрии ва таърихӣ холи набуд, ба сафари ҳаҷ баромада буд. Аз ин ҷиҳат ӯ дар асар баъзе ривоятҳои динӣ оварда, расму оини мазҳабиро низ тасвир мекунад. Аммо дар ин қабил тасвирҳо оҳанги танқид ҳис карда мешавад. Ба тарзи дигар гӯем; Носири Хисрав ба ҳаҷ рафта бошад ҳам, ба бисёр расму оинҳои динӣ бо назари танқид менигарад, бофта будани онҳоро ҷаш мекунад. Масалан, ӯ ҳангоми тасвири водии Ҷаҳаннам менависад, ки мардумони он ҷо гуфтаанд, ки дар он водӣ аз зери замин овози дӯзакӣ меояд. Аммо Носири Хисрав таъкид мекунад, ки ӯ он ҷо рафтааст ва ҳеҷ гуна овозеро нашунудааст ва ин афсона дурӯғи маҳз аст.

Ҷолиби диққат аст, ки Носири Хисрав худ ба ҳаҷ рафта бошад ҳам, дар ин асари пурарзиш дар ягон ҷо

тарғиботи динӣ намебарад. Дар «Сафарнома» ҷо-ҷо «рахматуллоҳи алайҳ», «разияллоҳу анҳу» барин ибораҳо вохӯранд ҳам танҳо характери услубӣ доранд ва дар шароити асри ХІ адиб наметавонист чуни ибораҳо ро истифода накунад.

Китобе, ки Шумо хонандагони мӯхтарам, дар даст доред, матни пурраи дастраси «Сафарнома»-и Носири Хисрав аст. Ин китоб дар асоси матни танқидии «Сафарнома», ки соли 1341 ҳиҷрӣ (1922) дар Берлин дар чопхонаи «Ковиҷнӣ» нашр шудааст, тайёр карда шуд. Ноширони «Сафарнома»-и чопи Берлин як нусхари асоси матн қарор дода, фарқи бадалҳои ду нусхаи дигарро дар поварақ ҷой додаанд. Мо аз аввал то охир ҳаман фарқи бадалҳои дар поварақ дарҷшударо бо матни асосӣ, аз назари танқидӣ, муқоиса намуда, вариантҳои беҳтаринро гирифта ба матни асосӣ ворид намудем ва аз сабаби фарқи бадалҳо даст кашидем.

«Сафарнома» тадқиқоти муҳаммадро талаб мекунад. Арзиши ҳақиқини онро дар таърихи адабиёти тоҷик муайян кардан шарт ва ҳатмист. Хонандагони мӯхтарам ба ин асар аз нуқтаи назари танқидӣ нигоҳ кунанд, зеро аз назари шудани он зиёда аз 900 сол гузаштааст.

САФАРНОМА

Чуни гӯяд Абӯмуиниддин Носир Хисрав ал-Қубодиёӣ-ал-Марвазӣ, ки ман марде дабирпеша будам ва аз ҷумлаи мутасаррифон дар амвол ва аъмоли султони. Ва ба корҳои девонӣ машғул будам, муддате дар он шуга мубошарат намуда, дар миёни ақрон шӯҳрате ёфта будам. Дар рабеъулохири санаи 437, ки амири Хуросон Абӯсулаймон Ҷағрибек Довуд бини Мекоил бини Саалҷуқ буд, аз Марв бирафтам ба шугли девонӣ ва ба Пайчдеҳи Марврӯд фурӯд омадам, ки дар он рӯз қирони Раъс ва Муштарӣ буд. Гӯянд ҳар ҳоҷат, ки дар он рӯз хоҳанд, бори таоло ва тақаддус раво кунад.

Ба гӯшае рафтам ва ду ракаат намоз бикардм ва ҳоҷат хостам, то худон таоло ва таборақ маро тавонгарӣ диҳад.

Чун ба наздики ёрон ва асҳоб омадам, яке аз эшон шеърро порсӣ мехонд. Маро шеърро дар хотир омад, ки аз вай дархостам, то ривоят кунад. Бар коғазе навиштам, то ба вай диҳам, ки ин шеърро бархон. Ханӯз бад-ӯ надода будам, ки ӯ ҳамон шеър биайниҳи огоз кард.

Он ҳол ба фоли нек гирифтам ва бо худ гуфтам: «Худо ҳоҷати маро раво кард».

Пас аз он ҷо ба Ҷузҷонон шудам ва қурбӣ як моҳ бибудам ва шароб пайваста хӯрдаме.

Шабе дар хоб дидам, ки яке маро гуфт:

«Чанд хоҳӣ хӯрдан аз ин шароб, ки хирад аз мардум эона кунад, агар ба ҳуш бошӣ беҳтар». Ман ҷавоб гуфтам, ки: «Хукамо ҷуз ин чизе натавонистанд сохт, ки андӯҳи дунёе кам кунад». Ҷавоб дод, ки: «Беҳирадӣ ва беҳушӣ роҳате набошад, ҳаким натавон гуфт касеро,

ки мардумро ба беҳушӣ раҳнамун бошад, балки чизе бояд талабид, ки хирад ва ҳушро бияфзояд». — Гуфтам, ки «ман инро аз кучо орам». Гуфт: «Чӯянда ёбанда бошад» ва пас сӯи қибла ишорат кард ва дигар сухан нагуфт.

Чун аз хоб бедор шудам, он ҳол тамом бар ёдам буд, ин насиҳат бар ман кор кард ва бо худ гуфтам, ки «Аз хоби чихилсола низ бедор гардам». Андешидам, ки то ҳама афъол ва аъмоли худ бадал накунам, фараҳ наёбам. Рӯзи панҷшанбе, шашӯми ҷимодиюлохири санаи чорсаду сию ҳафт, нимаи даймоҳи порсиёнсол бар чаҳорсаду даҳи яздигурдӣ сару тан бишустам ва ба масҷиди ҷомеъ шудам ва намоз кардам ва ёрӣ хостам аз борӣ таборак ва таоло ба гузоридаи он чӣ бар ман воҷиб аст ва даст боз доштан аз мувҳиёт ва ношоист, чунон ки ҳақ субҳонаҳу ва таоло фармудааст.

Пас, аз он ҷо ба Шибургон рафтам, шаб ба деҳан Боръёб будам ва аз он ҷо ба роҳи Санглои ва Толиқон ба Марврӯд шудам. Пас ба Марв рафтам ва аз он шуғл, ки ба ўҳдан ман буд, муоф хостам ва гуфтам, ки «маро азми сафари қибла аст».

Пас ҳисобе, ки буд, ҷавоб гуфтам ва аз дуньёи он чӣ буд, тарк кардам, илло андак зарурӣ.

Бисту сеюми шаъбон ба азми Нишопур берун омадам ва аз Марв ба Сарахс шудам, ки сӣ фарсанг бошад, аз он ҷо чихил фарсанг аст. Чаҳоршанбеи охири ин моҳ кусуф буд. Рӯзи шанбе ёздаҳӯми шаввол дар Нишопур шудам. Ҳокими замон Туғралбек Муҳаммад буд, бародари Чағрибек ва мадрасе фармуда буд ба наздики Бозори Сарроҷон ва онро иморат мекарданд ва ў ба вилоятгирӣ ба Исфаҳон рафта буд бори аввал.

Дуввӯми зилқаъда аз Нишопур берун рафтам, дар сӯҳбати Хоҷа Муваффақ, ки хоҷаи султон буд. Ба роҳи Кубон ба Кумас расидам ва зиёрати шайх Боязиди Басомӣ бикардм. Рӯзи одина ҳаштӯми зилқаъда аз он ҷо ба Домғон рафтам, гурраи зилҳиҷҷаи санаи чорсаду сию ҳафт ба роҳи Обхӯрӣ ва Чоштхорон ба Симнон омадам ва он ҷо муддате мақом кардам ва талаби аҳли илм кардам, мардери нишон доданд, ки ўро устод Алӣ Нисой мегуфтанд. Наздики вай шудам, марде ҷавон буд, сухан ба забони порсӣ ҷамегуфт, ба забони аҳли Дайлам ва

мӯйкушуда, ҷамъе пеши вай ҳозир, гурӯҳе Иқлидус ме-
хонданд ва гурӯҳе тиб ва гурӯҳе ҳисоб. Дар аснои сухан
мегуфт, ки бар устод Абӯалӣ Сино раҳматуллоҳи
алайҳ чунин хондам ва аз вай чунин шунидам.

Ҳамоно гарази вай он буд, то ман бидонам, ки ӯ шо-
гирди Абӯалӣ Синост. Чун бо эшон дар баҳс шудам,
ӯ гуфт: «Ман чизе сипоҳона донам ва ҳавас дорам, ки
чизе аз ҳисоб бихонам».

Аҷаб доштам ва беруи омадам, гуфтам: «Чун чизе
намедонад, чӣ ба дигаре омӯзад».

Ва аз Балх то ба Рай сесаду панҷоҳ фарсанг ҳисоб
кардам ва ғӯянд аз Рай то Сова сӣ фарсанг аст ва аз
Сова ба Ҳамадон сӣ фарсанг ва аз Рай ба Сипоҳон пан-
ҷоҳ фарсанг ва миёни Рай ва Омил сӣ фарсанг. Ва
миёни Рай ва Омил кӯҳи Дамованд аст, монанди ғун-
баде, ки онро Лавосон ғӯянд, бар сари он чоҳест, ки
навшодир аз он чоҳ осил мешавад ва ғӯянд, ки кибрит
низ. Мардум пӯсти гов бибаранд ва пури навшодир ку-
нанд ва аз сари кӯҳ биғалтонанд, ки ба роҳ натвон
фурӯд овардан.

Панҷӯми муҳаррами санаи чорсаду сию ҳашт, даҳӯ-
ми мурдодмоҳи санаи чорсаду понздаҳ аз таърихи
Форс ба ҷониби Қазвин равона шудам ва ба деҳаи Кӯ-
ҳа расидам, қаҳт буд ва он чо як ман нони ҷав ба ду
дирҳам меоданд.

Аз он чо бирафтам, нӯҳӯми муҳаррам ба Қазвин ра-
сидам, боғистони бисёр дошт бе девору хор ва ҳеҷ чиз,
ки монет шавад дар рафтани роҳ, набуд. Ва Қазвинро
шаҳре некӯ дидам, бо рӯи ҳасин ва кунгура бар он ни-
ҳода ва бозорҳо хуб, илло он ки об дар вай андак буд,
дар корез ба зерин замин. Ва раиси он шаҳр марде ала-
вӣ буд ва аз ҳама санноҳҳо, ки дар он шаҳр буд, кафш-
гар бештар буд.

Дувоздаҳӯми муҳаррами санаи чорсаду сию ҳашт аз
Қазвин бирафтам ба роҳи Бел ва Кубон, ки рустоқи
Қазвин аст.

Ва аз он чо ба деҳе, ки Харзавил хонанд. Ман бо
бародарам ва ғуломаке ҳинду, ки бо мо буд, зоде андак
доштем. Бародарам ба деҳа даррафт, то чизе аз баққол
бихарад, яке гуфт, ки чӣ меҳохӣ, баққол манам, гуфтам:
ҳар чӣ бошад моро шояд, ки ғарибем ва баргузар. Гуфт:

«Ҳеҷ чиз надорам». Баъд аз он ҳар куҷо касе аз ин навъ сухан гуфтӣ, гуфтаме: «Баққоли Ҳарзавил аст». Чун аз он ҷо бирафтам, нишебе қавӣ буд, чун се фарсанг бирафтам деҳе аз ҳисоби Торум буд, Барзулхайр мегуфтанд. Гармсер ва дарахтони бисъёр аз анору анҷир буд ва бештар худрӯй буд. Ва аз он ҷо бирафтам, рӯде об буд, ки онро Шохрӯд мегуфтанд. Бар канори рӯд деҳе буд, ки Хандон мегуфтанд ва боҷ меситонданд, аз ҷиҳати амири амирон ва аз мулуки дайламиён буд ва чун он рӯд аз ин деҳа бигузарад ба рӯде дигар пайвандад, ки онро Сапедрӯд гӯянд. Ва чун ҳарду рӯд ба ҳам пайванданд ба дарае фуру равад, ки сӯи машриқ аст аз кӯҳи Гелон ва он об ба Гелон мегузарад ва ба дарёи Обискун меравад ва гӯянд, ки ҳазору чаҳорсад рӯдхона дар дарёи Обискун мерезад. Ва гуфтанд, ки як ҳазору дувист фарсанг даври ўст ва дар миёни дарёе ҷазоир аст ва мардуми бисъёр ва ман ин ҳикоят аз мардум бисъёр шунидам.

Акнун ба сари ҳикоят ва кори худ шавам:

Аз Хандон то Шамирон се фарсанг биёбонакест ҳама санглох ва он қасабаи вилояти Торум аст ва ба канори шаҳр қалъае баланд, бунёдаш бар санги ҳора ниҳодааст, се девор дар гирди ў кашида ва корезе ба миёни қалъа фуру бурида то канори рӯдхона, ки аз он ҷо об бароваранд ва ба қалъа баранд ва ҳазор мард аз меҳтарзодагонии вилоят дар он қалъа ҳастанд, то касе бироҳӣ ва саркашӣ натавонад кард ва гуфтанд он амиро қалъаҳои бисъёр дар вилояти Дайлам бошад ва аҳлу эмини тамом бошад, чунон ки дар вилояти ў касе натавонад, ки аз касе чизе ситонад ва мардумон, ки дар вилояти вай ба масҷиди одина раванд, ҳама кафшҳоро берун масҷид бигузоранд ва ҳеҷ кас кафши он касонро набарад ва ин амир номи худро бар коғаз чунин нависад, ки: «Марзабон-ул-Дайлам хайли Челон Абӯсолеҳ мавло амиралмуъминин» ва номаш Чистон Иброҳим аст.

Дар Шамирон марде нек дидам, аз Дарбанд буд, номаш Абулфазл халифа бини Алӣ ал-файласуф, марде аҳл буд ва бо мо кароматҳо кард ва карамҳо намуд ва бо ҳам баҳсҳо кардем ва дӯстӣ афтод миёни мо, маро гуфт: «Чӣ азм дорӣ?».

Гуфтам: «Сафари қибларо нийят кардаам». Гуфт: «Ҳоҷати ман он аст, ки ба вақти муроҷаат гузар бар ин ҷо кунӣ, то туро боз бинам!»

Бисту шашӯми муҳаррам аз Шамирон мерафтам, ҷаҳордахӯми сафарро ба шаҳри Сароб расидам ва поиздахӯми сафар аз шаҳри Сароб бирафтам ва аз Саъидобод гузаштам, бистӯми сафари санаи чорсаду сию ҳашт ба шаҳри Табрез расидам ва он панҷӯми шаҳривармоҳи қадим буд ва он шаҳр қасабаи Озарбойҷон аст, шаҳри ободон, тӯлу арзаш паймудам ба гом, ҳар як ҳазору ҷаҳорсад буд.

Ва подшоҳи вилояти Озарбойҷонро чунин зикр мекарданд дар хутба: ал-амирул аҷал, сайфулдавлат ва шарафулмиллат Абӯмансур Ваҳсудон бини Муҳаммад мавло амиралмӯъминин».

Маро ҳикоят карданд, ки «Бад-ин шаҳр зилзила афтод шаби панҷшанбеи ҳафдахӯми рабеъулаввали санаи чорсаду сию чор ва дар айёми мустариқа буд пас аз намози хуфтан. Баъзе аз шаҳр хароб шуда буд ва баъзе дигарро осебе нарасида буд ва гуфтанд чиҳил ҳазор одамии ҳалок шуда буданд. Ва дар Табрез Қатрон ном шоиреро дидам, шеъре нек мегуфт, аммо забони форсӣ некӯ намедонист, пеши ман омад. Девони Муңчик ва девони Дақиқӣ биёвард ва пеши ман бихонд ва ҳар маънӣ, ки ўро мушкил буд, аз ман пурсид, бо ў бигуфтам ва шарҳи он бинавишт ва ашъори худ бар ман хонд.

Ҷаҳордахӯми рабеъулаввал аз Табрез равона шудем ба роҳи Маранд ва бо лашкаре аз он амир Ваҳсудон то Хӯй бишуд ва аз он ҷо бо расуле бирафтам то Баркарӣ ва аз Хӯй то Баркарӣ сӣ фарсанг аст ва дар рӯзи дувоздахӯми ҷимодиулаввал он ҷо расидем ва аз он ҷо ба Вон ва Вустон расидем, дар бозори он ҷо гӯшти хук, ҳамчунон ки гӯшти гӯсфанд, мефурухтанд ва зану мардонӣ эшон бар дӯконҳо нишаста шароб меҳӯрданд бе таҳошӣ ва аз он ҷо ба шаҳри Ихлот расидам ҳаждаҳӯми ҷимодиулаввал. Ва ин шаҳр сарҳадди мусулмон ва арманиён аст ва аз Баркарӣ то ин ҷо нуздаҳ фарсанг аст. Ва он ҷо амире буд, ўро Насруддавла гуфтандӣ умраш зиёдат аз сад сол буд. Писарони бисёр дошт, ҳар якеро вилояте дода буд ва дар ин шаҳри Ихлот ба се забон сухан гӯянд: тозӣ ва порсӣ ва арма-

ни ва занни ман он бувад, ки Ихлот бад-ин сабаб номи он шаҳр ниҳодаанд. Ва муомилаи он ҷо ба пул бошад ва ратли эшон сесад дирам бошад. Бистӯми ҷимодиюлаввал аз он ҷо бирафтам, ба работе расидам барфу сармое азим буд ва дар саҳрое, дар пеши шаҳр миқдоре роҳи ҷӯбӣ ба замин фуру бурда буданд, то мардум рӯзи барфу дама бар ҳинҷори он ҷӯб мераванд.

Аз он ҷо ба шаҳри Батлис расидам, ба дарае дар ниҳода буд. Он ҷо асал харидем, сад ман ба як динор даромада буд ба он ҳисоб, ки ба мо бифурухтанд. Ва гуфтанд дар ин шаҳр кас бошад, ки ўро дар як сол сесад-чорсад хик асал ҳосил шавад. Ва аз он ҷо бирафтем, қалъае дидем, ки онро «Қиф-уизур» мегуфтанд, яъне биисту бингар. Аз он ҷо бигузаштем, ба ҷое расидем, ки он ҷо масҷиде буд, мегуфтанд, ки Увайси Қарний сохтааст. Ва дар он ҳудуд мардумро дидем, ки дар кӯҳ мегардиданд ва ҷӯбе ҷун дарахти сарв мебуриданд. Пурсидам, ки «Аз ин ҷӣ мекунед?» Гуфтанд: «Ин ҷӯбро як сар дар оташ мекунем ва аз дигар сари он қатрон берун меояд, ҳама дар ҷоҳ ҷамъ мекунем ва аз он ҷоҳ дар зуруф мекунем ва ба атроф мебарем. Ва ин вилоятҳо, ки баъд аз Ихлот зикр карда шуд ва ин ҷо мухтасар кардем, аз ҳисоби Миёфориқин бошад. Аз он ҷо ба шаҳри Арзан шудем, ободон ва некӯ буд бо оби равон ва басотин ва ашқор ва бозорҳои нек ва дар он ҷо дар озармоҳи порсийи дувист ман ангур ба як динор мефурухтанд, ки онро рази Армонуш мегуфтанд. Аз он ҷо ба Миёфориқин расидем, аз шаҳри Ихлот то Миёфориқин бисту ҳашт фарсанг буд ва аз Балх то Миёфориқин аз ин роҳ, ки мо омадем панҷсаду панҷоҳу ду фарсанг буд ва рӯзи одинаи бисту шашӯми ҷимодиюлаввали санаи ҷаҳорсаду сию ҳашт буд ва дар ин вақт барги дарахтҳо ҳанӯз сабз буд.

Борае азим буд аз санги сафед баршуда, ҳар санге миқдори понсад ман. Ва ба ҳар панҷоҳ газе бурҷе азим сохта, ҳам аз ин санги сафед, ки гуфта шуд. Ва сари бора ҳама кунгураҳо барниҳода, ҷунон ки гӯи имрӯз устод даст аз-аш боздоштааст. Ва ин шаҳроо як дар аст аз сӯи мағриб ва даргоҳе азим баркашидааст ва тоқе сангин ва даре оҳанин бе ҷӯб бар он ҷо таркиб карда. Ва масҷиди одинае дорад, ки агар сифати он карда меша-

вад, ба татвил анҷомад. Ҳарчанд соҳиби китоб шарҳе ҳар чӣ тамомтар навиштааст ва гуфта ки:

Мутаваззое, ки дар он масҷид сохтаанд, чихил ҳуҷра дар пеш аст ва ду қўй оби бузург мегардад, дар ҳама хонаҳо яке зоҳир истеъмолро ва дигар тахтуларз пинҳон, ки сифл мебарад ва чоҳро пок мегардонад.

Ва берун аз ин шаҳристон дар рабзе, корвонсароҳо ва бозорҳост ва гармобаҳо ва масҷиди қомеъи дигарест, ки рӯзи одина он қо ҳам намоз кунанд ва аз сӯи шимол суре дигарест, ки онҳо Муҳаддаса гӯянд, ҳам шаҳрест бо бозор ва масҷиди қомеъ ва ҳаммомот ҳама тартибӣ.

Ва султони вилоятро хутба чунин кунанд:

Ал-амирул-аъзам, иззул-ислом Саъдуддин, насруд-давлат ва шарафулмиллат Абӯнаср Аҳмад, марде сад-сола ва гуфтанд, ки ҳаст. Ва ратли он қо чаҳорсаду ҳаштод дирам санг бошад. Ва ин амир шаҳре сохтааст бар чаҳор фарсангии Миёфориқин ва онро Насрия ном кардаанд ва аз Омад то Миёфориқин нӯҳ фарсанг аст.

Шашӯм рӯз аз даймоҳи қадим ба шаҳри Омад расидем. Бунъеди шаҳр бар санге яклухт ниҳода ва тӯли шаҳр ба масоҳати ду ҳазор гом бошад ва арз ҳам чандин. Ва гирди ӯ суре кашидааст аз санги сиёҳ, ки хиштҳо буридааст аз садманӣ то якҳазорманӣ ва бештари ин сангҳо чунон ба якдигар пайваستاаст, ки ҳеҷ гилу гач дар миёни он нест. Болои девор бист арш иртифӯъ дорад ва паҳнои девор даҳ арш. Ба ҳар сад газ бурҷе сохта, ки нимаи доираи он ҳаштод газ бошад ва кунгураи ӯ ҳам аз ин санг. Ва аз андаруни шаҳр дар бисёроҷой нардбонҳои сангин бастааст, ки бар сари бора таъвонад шуд. Ва бар сари ҳар бурҷе ҷанггоҳе сохта. Ва чаҳор дарвоза бар ин шаҳристон аст, ҳама оҳани бечӯб, ҳар яке рӯй ба ҷиҳате, аз ҷиҳоти олам. Шарқиро: Бобуддаҷла гӯянд, ғарбиро: Бобуррум, шимолиро: Бобуларман, ҷанубро: Бобуттал. Ва беруни ин сур сури дигар аст ҳам аз ин санг, болои он даҳ газ. Ва ҳама сарҳои девор кунгура ва андаруни кунгура мамарре сохта чунон ки бо силоҳи тамом мард бигузарад ва биистад ва ҷанг кунад ба осонӣ.

Ва ин сури беруниро низ дарвозаҳои оҳанин барнишондаанд муҳолифи дарвозаҳои андарунӣ. Чунонки чун аз дарвозаҳои сурӣ аввал дарраванд, маблаге дар фу-

сайл бибояд рафт, то ба дарвозаи сури дуввӯм расанд ва фароҳии фусайл поиздаҳ газ бошад. Ва андар миёни шаҳр чашмаест, ки аз санги хора берун меояд, миқдори панҷ осиегард, обе бағоят хуш ва ҳеҷ кас надонад аз кучо меояд. Ва дар он шаҳр ашқор ва басотин аст, ки аз он об сохтаанд. Ва амиру ҳокими он шаҳр писари он Насруддавла аст, ки зикр рафт. Ва ман фаровон шаҳрҳо ва қалъаҳо дидам дар атрофи олам, дар билоди араб ва аҷам ва ҳинд ва турк мисли шаҳри Омад ҳеҷ ҷо надидам, ки бар рӯи замин чунон шаҳре бошад ва на низ аз касе шунидам, ки гуфт: «Чунон ҷои дигар дидам». Ва масҷиди ҷомеъ ҳам аз санги сиёҳ аст, чунон ки аз он росттар ва маҳкамтар натавонад буд. Ва дар миёни ҷомеъ дувисту анд сутуни сангин бардоштааст, ҳар сутуне як пора санг ва бар сутуноҳ тоқҳо задааст, ҳама аз санг ва бар сари тоқҳо боз сутуноҳ задааст-кӯтоҳ аз он. Ва саффе дигар тоқ зада бар сари он тоқҳои бузург. Ва ҳама бомҳои ин масҷид ба харпушта пӯшида, ҳама наҷҷорат ва нуморат ва манқушу мадхун карда. Ва андар соҳати масҷид санге бузург ниҳодааст ва ҳавзе сангини мудаввари азими бузург бар сари он санг ниҳода ва иртифоаш қомати марде ва даври доираи он ду газ ва нонижае биринҷин аз миёни ҳавз баромада, ки оби софе ба фаввора аз он берун меояд, чунонки мадхал ва махраҷи он об пайдо нест.

Ва муваззон азими бузург ва чунон неқӯ сохта, ки беҳ аз он набошад, илло ки санги Омад, ки иморат кардаанд, ҳама сиёҳ аст ва аз он Миёфориқин сапед. Ва наздики масҷид калисоест азим ба такаллуф ҳам аз санг сохта ва замини калисо мураххам карда шуда ба нақшо.

Ва дар ин калисо бар торами он, ки ҷои ибодати тарсоён аст, даре оҳанни мушаббак дидам, ки ҳеҷ ҷой мисли он даре надида будам. Ва аз шаҳри Омад то Харрон ду роҳ аст, якеро ҳеҷ ободонӣ нест ва он ҷиҳли фарсанг аст. Ва бар роҳе дигар ободонӣ ва деҳҳои бисёр аст, бештар аҳли он насорӣ бошад ва он шаст фарсанг бошад.

Мо бо корвон ба роҳи ободонӣ шудем, саҳрое бағоят ҳамвор буд, илло он ки чандон санг буд, ки сутур албатта ҳеҷ гоми бесанг паниҳодӣ».

Рӯзи одинаи бисту панҷӯми ҷимодиюлохири санан ҷаҳорсаду сию ҳашт ба Ҳаррон расидем, дуввӯми озармоҳи қадим, ҳавои он ҷо дар он вақт чунон буд, ки ҳавои Хуросон дар наврӯз.

Аз он ҷо бирафтем ба шаҳре расидем, ки Қурул номи он буд, ҷавонмарде моро ба хонаи худ меҳмон кард.

Чун дар хонаи вай даромадем арабе бидавӣ даромад, ба наздики ман омад, шастсола буда бошад ва гуфт: «Қуръон ба ман омӯз», «Қул, аузу бираббиннос» ўро талқин мекардам ва ў бо ман меҳонд, чун ман гуфтам «миналҷиннати ванинос», гуфт: «араайтанинос» низ бигӯям? Ман гуфтам, ки: «Он сура беш аз ин нест». Пас гуфт: «он сураи «нақолат-ал-ҳатаб кадом аст?» ва намедонист, ки андар сураи «Таббат», «ҳам-молат-ал-ҳатаб», гуфтааст, на «нақзола-ал-ҳатаб» ва он шаб чандон, ки бо вай боз гуфтам сураи «Қул-аузу бираб» бигӯ ёд натвонист гирифтани марде араби шастсола.

Шайбеи дуввӯми раҷаби санан ҷаҳор саду сию ҳашт ба Суруҷ омадем, дуввӯм рӯз аз Фурот бигузаштем ва ба Мунбиҷ расидем. Ва он нахустин шаҳрест аз шаҳрҳои Шом.

Аввали баҳманмоҳи қадим буд ва ҳавои он ҷо азим хуш буд. Ҳеҷ иморат аз беруни шаҳр набуд ва аз он ҷо ба шаҳри Ҳалаб рафтам. Аз Миёфориқин то Ҳалаб сад фарсанг бошад. Ҳалабро шаҳри некӯ дидам, борае азим дорад. Иртифоаш бисту панҷ арш қиёс кардам. Ва қалъае азим ҳама бар санг ниҳода, ба қиёси Балх бошад, ҳама ободон ва биноҳо бар сари ҳам ниҳода. Ва он шаҳр боҷгоҳ аст миёни билоди Шом ва Рум ва Диёри бакр ва Мисру Ироқ. Ва аз ин ҳама билод тучқор ва бозаргонон он ҷо раванд. Ҷаҳор дарвоза дорад. Бобуляҳуд, Бобуллоҳ, Бобулҷиннон, Боби Антокия. Ва санги бозори он ҷо ратли зоҳирӣ-ҷаҳорсаду ҳаштод дирам бошад. Ва аз он ҷо чун сӯи ҷануб раванд, бист фарсанг шаҳри Ҳамо бошад ва баъд аз он Ҳамс ва то Димишқ панҷоҳ фарсанг бошад аз Ҳалаб. Ва аз Ҳалаб то Антокия дувоздаҳ фарсанг бошад ва ба шаҳри Тароблис ҳамин қадар. Ва гӯянд то Қустанания дувист фарсанг бошад.

Ездаҳӯми раҷаб аз шаҳри Ҳалаб беруи шудем, ба се фарсанг деҳе буд Ҷундиқунсирии меғуфтанд. Ва дигар рӯз чун шаш фарсанг шудем, ба шаҳри Сурмин расидем, бора надошт. Шаш фарсанги дигар шудем, Муарратуннӯмон буд, борае сангин дошт, шаҳре ободон ва бар дари шаҳр устуворае сангини дидам, чизе дар он навишта буд ба хатте дигар аз тозӣ, аз яке пурсидам, ки «ин чӣ чиз аст» гуфт: ««Тилисми кайдӯмӣ» аст, ки ҳаргиз ақраб дар ин шаҳр набошад ва наёяд ва агар аз беруи оваранд ва раҳо кунанд, бигурезад».

Болон он сутун даҳ арш қиёс кардам ва бозорхон ӯ бисъёр маъмур дидам. Ва масҷиди одинаи шаҳр бар баландӣ ниҳодааст, дар миёни шаҳр ки аз ҳар ҷониб, ки хоҳанд, ба масҷид даршаванд, сездеҳ дараҷа бар боло бояд шуд ва кишоварзини эшон ҳама гандум аст ва бисъёр аст. Ва дарахти анҷир ва зайтун ва пиставу бодом ва ангур фаровон аст. Ва оби шаҳр аз борон ва ҷоҳ бошад. Дар он марде буд, ки Абулаълон Муаррӣ меғуфтанд, нобино буд ва раиси шаҳр ӯ буд, неъмате бисъёр дошт ва бандагон ва қорғаронии фаровон ва худ ҳамаи шаҳр ўро чун бандагон буданд ва худ тариқи зӯҳд пеш гирифта буд, гилеме пӯшинда ва дар хона нишаста, ним ман нони ҷавин ротиба карда, ки ҷуз он ҳеҷ чиз нахӯрад. Ва ман ин маънӣ шунидам, ки дари сарой боз ниҳодааст ва нуввоб ва мулозимони ӯ қори шаҳр месозанд, магар ба қуллӣёт, ки рӯҷе ба ӯ кунанд ва вай неъмате хеш аз ҳеҷ кас дарег надорад ва худ соимуддахри қоимуллайл бошад ва ба ҳеҷ шугли дунё машғул нашавад ва ин мард дар шеър ва адаб ба дараҷаест, ки афозили Шому Мағриб ва Ироқ муқирранд, ки дар ин аср касе ба пояи ӯ набудааст ва нест. Ва китобе сохта онро «Ал-фусулу-в-ал-ғоёт» ном ниҳода ва суханҷо овардааст мармуз ва масалҳо ба алфози фасеҳ ва аҷиб, ки мардум бар он воқиф намешаванд, магар бар баъзе андак ва он касе низ ки бар вай хонад, чунонки ўро тўҳмат кардаанд, ки ту ин китобро ба муоразан қуръон кардай. Ва пайваста зиёдат аз дувист кас аз атроф омада бошанд ва пеши ӯ адаб ва шеър хонанд ва шунидам, ки ўро зиёдат аз сад ҳазор байт шеър бошад. Касе аз вай пурсид, ки «Эзид таборақ ва таоло худон бобаракат ва олитарин ин ҳама молу неъмат туро до-

дааст. Чӣ сабаб аст, ки мардумро медиҳӣ ва хештан намеҳӯрӣ?» Ҷавоб дод, ки «Маро беш аз ин нест, ки меҳӯрам». Ва чун ман он ҷо расидам ин мард ҳанӯз дар ҳаёт буд.

Понздаҳуми раҷаби санаи чорсаду сию ҳашт аз он ҷо ба Қуймот шудем ва аз он ҷо ба шаҳри Ҳамо шудем, шаҳре хуш, ободон бар лаби оби Оси ва ин обро аз он сабаб Оси гӯянд, ки ба ҷониби Рум меравад, яъне чун аз билоди ислом ба билоди куфр меравад, осист ва бар ин об дӯлобҳои бисёр сохтаанд. Пас аз он ҷо роҳ ду мешавад, яке ба ҷониби соҳил ва аз он ғарбии Шом аст ва яке ҷанубӣ ба Димишқ, меравад. Мо ба роҳи соҳил рафтем. Дар кӯҳ чашмае дидам, ки гуфтанд: «Ҳар сол чун нимаи шабҳои бигузарад, об ҷорӣ шавад аз он ҷо ва се рӯз равон бошад ва баъд аз се рӯз як қатра наёяд то соли дигар».

Мардуми бисёр он ҷо ба зиёрат раванд ва тақарруб ҷӯянд ба худованди субҳонаху ва таоло ва иморат ва ҳавзо сохтаанд он ҷо. Чун аз он ҷо бигузаштем, ба саҳрое расидем, ки ҳама наргис буд шукуфта, чунонки тамомати он саҳро сапед менамуд аз бисёрин наргисҳо. Аз он ҷо бирафтем, ба шаҳре расидем, ки онро Ирқа мегуфтанд, чун аз Ирқа ду фарсанг бигузаштем, ба лаби дарёе рӯй аз сӯи ҷануб чун панҷ фарсанг бирафтем, ба шаҳри Тароблис расидем ва аз Ҳалаб то Тароблис чил фарсанг буд, баъд-ин роҳ, ки мо рафтем. Рӯзи шанбе панҷуми шабон он ҷо расидем. Ҳаволии шаҳр ҳама кишоварзӣ ва басотии ва анҳор буд ва найшакар бисёр буд ва дарахтони норинҷ ва турунҷ ва мавз ва лимӯ ва хурмо ва шираи найшакар дар он вақт мегирифтанд. Шаҳри Тароблисро чунон сохтаанд, ки се ҷониби ӯ бо оби дарёест, ки чун оби дарёе мавҷ занад, маблаге бар боруи шаҳр барравад, чунонки як ҷониб, ки бо хушк дорад, кундае азим кардаанд ва дари оҳанине маҳкам бар он ниҳодаанд. Ҷониби шарқии бора аз санги тарошидааст ва кунгураҳо ва муқоталот ҳамчуини. Ва арродаҳо бар сари девор ниҳода, хавфи эшон аз тарафи Рум бошад, ки ба киштиҳо қасди он ҷо кунанд. Ва масоҳати шаҳр ҳазор арш аст. Дар ҳазор арш тим ҳазору панҷ табақа ва шаш инз ҳам ҳаст ва нӯчаҳои бозорҳои некӯ ва покиза, ки гӯи ҳар яке қасрест одоста.

ва ҳар таому мева ва маъкул, ки дар аҷам дида будам, ҳама он ҷо мавҷуд буд, бал ба сад дараҷа бештар. Ва дар миёни шаҳр масҷиде одина азим покиза ва некӯ ораста ва ҳасини ва дар зери қубба ҳанзаест аз рухом ва дар миёнаш фаввораи биринҷин. Ва дар бозор машринае сохтааст, ки ба панҷ ноижа оби бисъёр берун меояд, ки мардум бармегиранд ва фозил бар замин мегузарад ва ба дарёё дармеравад. Ва гуфтанд, ки бист ҳазор мард дар ин шаҳр аст ва савод ва рустоқхон бисъёр дорад. Ва он ҷо коғаз некӯ созанд мисли коғазии самарқандӣ, бал бештар ва ин шаҳр тааллуқ ба султони Миср дошт. Гуфтанд сабаб он ки вақте лашкаре аз кофири Рум омада буд ва ин мусулмонон ба он лашкар ҷанг карданд ва он лашкарро қаҳр карданд, султони Миср хироҷ аз он шаҳр бардошт ва ҳамеша лашкаре аз он султон он ҷо нишаста бошад ва солоре бар сари он лашкар, то шаҳрро аз душман нигоҳ дорад ва боҷғохест он ҷо, ки киштиҳое ки аз атрофи Рум ва Фаранг ва Андалӯс ва Мағриб биёянд, ушр ба султон диҳанд ва арзоқи лашкар аз он бошад ва султонро он ҷо киштиҳо бошад, ки ба Рум ва шаҳри Суқлия ва Мағриб раванд ва тиҷорат кунанд ва мардуми ин шаҳр ҳама шиа бошанд ва шиа ба ҳар билод масоҷиди некӯ сохтаанд, дар он ҷо хонаҳо сохта бар мисоли рабобҳо, аммо касе дар он ҷо мақом намекунад ва онро машҳад хонанд ва аз беруни шаҳри Тароблис ҳеҷ хона нест, магар машҳад ду-се, чунон ки зикр рафт.

Пас, аз ин шаҳр бирафтам ҳамчунон бар тарафи дарёё рӯй сӯи ҷануб. Ба як фарсангӣ ҳисоре дидам, ки онро Қаламун мегуфтанд, чашмае об дар андаруни он буд. Аз он ҷо бирафтам ба шаҳри Таробарзан ва аз Тароблис то он ҷо панҷ фарсанг буд. Ва аз он ҷо ба шаҳри Чубал расидем, он шаҳрест мусаллас, чунон ки як гӯшани он ба дарёест ва гирди вай деворе кашида бисъёр баланд ва ҳасини ва ҳама гирди шаҳр дарахтони хурмо ва дигар дарахтҳои гармсирӣ. Кӯдакero дидам гуле сурх ва яке сапеди тоза дар даст дошт ва он рӯз панҷӯми исфандурмузоҳи қадим буд, сол бар чаҳорсаду понздаҳ аз таърихи аҷам.

Ва аз он ҷо ба шаҳри Бейрут расидем. Тоқе сангин дидам, чунон ки роҳ ба миёни он тоқ берун мерафт.

Болои он тоқ панҷоҳ газ тақдир кардам ва аз ҷавониби
ӯ тахтасангҳои сафед бароварда, чунон ки ҳар санге аз
он зиёдат аз ҳазор ман бувад ва ин биноро аз хишт ба
миқдори бист газ баровардаанд ва бар сари он усту-
вонаҳои рухом барпо карда, ҳар яке ҳашт газ ва си-
табри чунонки ба ҷаҳд дар оғӯши ду мард ғунҷад ва
бар сари ин сутунҳо тоқҳо задааст ба ду ҷониб ҳама аз
санг муноҳадам чунончи ҳеҷ ғачу гил дар ин миён нест
ва баъд аз он тоқе азим бар болои он тоқҳо ба миёна
рост сохтаанд ба болои панҷоҳ арш ва ҳар тахтасангиро,
ки дар он тоқ барниҳодааст, ҳар якеро ҳашт арш қиёс
кардам, дар тӯлу дар арз ҷаҳор арш, ки ҳар як аз он
тахминан ҳафт ҳазор ман бошад ва ин ҳама сангҳоро
кандакорӣ ва наққошӣ хуб карда, чунончи дар ҷӯб
бад-он некӯи кам кунанд ва ҷуз ин тоқе бинои дигар
намонадааст бад-он ҳаволи. Пурсидам, ки «Ин чӣ ҷой
аст?» гуфтанд, ки «Шунидаем, ки ин дар боғи Фиръ-
ави будааст ва бас қадим аст». Ва ҳама саҳрои он
ноҳият сутунҳои рухом аст ва сарсутунҳо ва тансутунҳо
ҳама рухоми манқуши мудаввар ва мураббаъ ва мусад-
дас ва мусамман ва санг азим салб, ки оҳан бар он кор
намекунад. Ва бад-он ҳаволи ҳеҷ ҷои кӯҳӣ на, ки гумон
афтад, ки аз он ҷо буридаанд ва санге дигар ҳамчу
маъҷуне менамуд, чунон ки сангҳои дигар мусаххари
оҳан буд.

Ва андар навоҳии Шом понсад ҳазор сутун ё сарсу-
тун ва тан беш афтадааст, ки ҳеҷ офарида надонад, ки
он чӣ будааст ё аз ҷуҷо овардаанд.

Пас аз он ба шаҳри Сайдо расидем ҳам бар лаби
дарёе. Найшакар бисёр кишта буданд ва борае сангини
маҳкам дорад ва се дарвоза ва масҷиди одинаи хуб бо
рӯҳе тамом, ҳама масҷид ҳасирҳои мунаққаш андохта
ва бозоре некӯ ораста, чунонки чун он бидидам, гумон
бурдам, ки шаҳро биёростаанд қудуми султонро ё ба-
шорате расидааст. Чун пурсидам, гуфтанд: «Расми ин
шаҳр ҳамеша чунин бошад». Ва боғистон ва ашқори он
чунон буд, ки гӯй подшоҳе сохтааст ба ҳавас ва кӯшке
дар он бароварда ва бештар дарахтҳо пурбор буд.

Чун аз он ҷо панҷ фарсанг бишудем, ба шаҳри Сур
расидем, шаҳре буд дар канори дарёе, синҷе буда буд
ва он ҷо он шаҳр сохта буд ва чунон буд, ки барои шаҳ-

ристон сад газ беш бар замини хушк набуд, боқӣ андар оби дарьё буд ва борае сангини тарошида ва дарэҳон онро ба қир гирифта то об дарнаёяд ва масоҳати шаҳр ҳазор дар ҳазор қиёс кардам ва тима панҷ шаш табақа бар сари якдигар ва фаввора бисъёр сохта ва бозорҳои некӯ ва неъматӣ фаровон. Ва ин шаҳри Сури маъруф аст ба молу тавонгарӣ дар миёни шаҳрҳои соҳили Шом ва мардумонаш бештар шиноанд. Ва қозие буд он ҷо марде суннимазҳаб, писари Абӯуқайл мегуфтанд, марде нек ва тавонгар. Ва бар дари шаҳр машҳаде рост кардаанд ва он ҷо бисъёр фарш ва тарҳ ва қанодил ва чарогдонҳои заррин ва нуқрагин ниҳода ва шаҳр бар баландӣ аст ва оби шаҳр аз кӯҳ меояд ва бар дари шаҳр тоқҳои сангин сохтаанд ва об бар пушти он тоқҳо ба шаҳр андароварда ва дар он кӯҳ дарраест муқобили шаҳр, ки чун рӯй ба машриқ бираванд, ба ҳаждаҳ фарсанг ба шаҳри Димишқ расанд.

Ва чун мо аз он ҷо ҳафт фарсанг бирафтем ба шаҳристони Акка расидем ва онро Мадинатун Акко навишанд. Шаҳр бар баландӣ ниҳода, заминне қач ва боқӣ ҳамвор ва дар ҳама соҳил, ки баландӣ набошад, шаҳр насозанд аз бими ғалабаи оби дарьё ва ҳавфи амвоҷ, ки бар карона мезанад. Ва масҷиди одина дар миёни шаҳр аст ва аз ҳамаи шаҳр баландтар аст ва устувонаҳо ҳама руҳом аст. Дар дасти рост қибла аз берун қабри Солеҳ — пайғамбар алайҳиссалом. Ва соҳати масҷид баъзе фарши санги андохтаанд ва баъзе дигар сабзӣ кишта ва гӯянд, ки Одам алайҳиссалом он ҷо зироат карда буд. Ва шаҳрро масоҳат кардам, дарозӣ ду ҳазор арш буд ва паҳно поисад арш, бора бағоят маҳкам ва ҷониби ғарбӣ ва ҷанубии он бо дарьёест ва бар ҷониби ҷануб мино аст ва бештар шаҳрҳои соҳилро миноист ва он чизест, ки ҷиҳати муҳофизати киштиҳо сохтаанд монанди истабл, ки пушт бар шӯристон дорад ва деворҳо бар лаби оби дарьё даромада ва даргоҳе панҷоҳ газ бигузошта бе девор илло он ки занҷирҳо аз ин девор бад-он девор кашидаанд, ки чун хоҳанд, ки кишти дар мино ояд, занҷирҳо суст кунанд, то ба зерӣ об фуру раванд ва кишти бар сари он занҷир аз об бигузарад ва боз занҷирҳо бикашанд, то касе бегона қасди ин киштиҳо натавонад кард. Ва ба дарвозаи шарқӣ бар

дасти чап чашмаест, ки бисту шаш поя фуру бояд шуд, то ба об расанд ва онро Айнулбақар гӯянд ва мегӯянд, ки он чашмаро Одам алайҳиссалом пайдо кардааст ва гови худро аз он ҷо об дода ва аз он сабаб он чашмаро Айнулбақар мегӯянд. Ва чун аз ин шаҳристони Акка сӯи машриқ раванд, кӯҳест, ки андар он машоҳиди анбиёст алайҳимуссалом ва ин мавзеъ аз роҳ бар канорааст, касеро ки ба Рамла равад. Маро қасд афтод, ки он мазорҳои мутабаррикро бином ва баракат аз ҳазрати эзиди таборак ва таоло бичӯям. Мардумони Акка гуфтанд: «Он ҷо қавме муфсид дар роҳ бошанд, ки ҳар киро ғариб бинанд, таарруз расонанд ва агар чизе дошта бошад, биситонанд». Ман нафақа, ки доштам дар масҷиди Акка ниҳодам ва аз шаҳр берун шудам аз дарвозаи шарқӣ рӯзи шанбе бисту саввӯми шаъбони ҷаҳорсаду сию ҳашт аввали рӯз зиёрати қабри Акка кардам, ки бонии шаҳристон ӯ будааст ва яке аз солиҳон ва бузургон буда ва чун бо ман далеле набуд, ки он роҳ донад, мутаҳайир мебудам. Ногоҳ аз фазли бори таборак ва таоло ҳамоно рӯз марде аҷамӣ бо ман пайваست, ки ӯ аз Озарбойҷон буд ва як бори дигар он мазороти мутабаррикаро дарёфта буд, дуввӯм карат бад-он азиат рӯй бад-он ҷониб оварда буд, бад-он мазҳабат ду ракаат намоз бигузоридам ва сачдаи шукр кардам, ки маро тавфиқ меод то бар азде, ки карда будам, вафо мекардам.

Ба деҳе расидам, ки онро Барват мегуфтанд, он ҷо қабри Уяш ва Шамъун алайҳиссаломро зиёрат кардам ва аз он ҷо ба мағорае расидам, ки онро Домун мегуфтанд, он ҷо низ зиёрат кардам, ки гуфтанд: «Қабри Зулкифл аст алайҳиссалом» ва аз он ҷо ба деҳе дигар расидам, ки онро Аъбилин мегуфтанд ва қабри Худ алайҳиссалом он ҷо буд, зиёрати он дарёфтам. Андар ҳазираи ӯ дарахте ҳартут буд ва қабри Узайраннабӣ алайҳиссалом он ҷо буд, зиёрати он кардам.

Ва рӯй сӯи ҷануб бирафтам, ба деҳе дигар расидам, ки онро Ҳозира мегуфтанд ва бар ҷониби мағриби ин деҳ даррае буд ва дар он дарра чашмаи об буд покиза, ки аз санг берун меомад ва баробари чашма бар сари санг масҷиде кардаанд ва дар он масҷид ду хона аст аз санг сохта ва сақфи сангин дарзада ва даре кӯчак бар

он ҷо ниҳода, чунон ки мард ба душворӣ дартавонад рафтан ва ду қабр наздики якдигар он ҷо ниҳода яке аз они Шуайб алайҳиссалом ва дигаре аз они духтараш, ки зани Мӯсо алайҳиссалом буд. Мардуми он деҳ он масҷиду мазорро таахҳуд некӯ кунанд аз пок доштан ва ҷароғ ниҳодан ва ғайруҳу.

Ва аз он ҷо ба деҳе шудам, ки оиро Арбил мегуфтанд ва бар ҷониби қиблаи он деҳ кӯҳе буд ва андар миёни он кӯҳ ҳазирае ва андар он ҳазира ҷаҳор гӯр ниҳода буд аз они фарзандони Яъқуб алайҳиссалом, ки бародарони Юсуф алайҳиссалом буданд. Ва аз он ҷо бирафтем, талле дидам, зеро он тал ғоре буд, ки қабри модари Мӯсо алайҳиссалом дар он ғор буд, зиёрати он ҷо дарьёфтам ва аз он ҷо бирафтам, даррае пайдо омад, ба охири он дарра дарьёе падида омад кӯчак ва шаҳри Табария бар канори он дарьёест. Тули он дарьё ба қиёс шаш фарсанг ва арзи он се фарсанг бошад ва оби он дарьё хуш бомазза ва шаҳр бар ғарбии дарьёест ва ҳама обҳои гармобаҳои шаҳр ва фазлаи обҳои бад-он дарьё меравад ва мардуми он шаҳр ва вилоят, ки бар канори он дарьёест, ҳама об аз ин дарьё хӯранд ва шундаи, ки вақте амире бад-ин шаҳр омада буд, фармуд, ки роҳи он палидиҳо ва обҳои палид аз он дарьё боз банданд. Оби дарьё ганда шуд, чунон ки намешоист хӯрдан. Боз фармуд то ҳама роҳи обҳои чиркин, ки дар он ҷо буд бикушуданд, боз оби дарьё хуш шуд. Ва ин шаҳрро деворе ҳасин аст чунон ки аз лаби дарьё гирифтаанд ва гирди шаҳр гардонида ва аз он тараф, ки дарьёест девор надорад ва биноҳои бисёр дар миёни об аст ва замини дарьё санг аст ва манзараҳои сохтаанд ва бар сари устувонаҳои руҳом, ки устувонаҳои дар об аст. Ва дар он дарьё моҳи бисёр аст ва дар миёни шаҳр масҷиди одина аст ва бар дари масҷид чашмаест ва бар сари он чашма гармобае сохтаанд ва об чунон гарм аст, ки то ба оби сард наёмезанд, бар худ натавон рехт ва гӯянд он гармобаро Сулаймон бини Довуд алайҳиссалом сохтааст ва ман дар он гармоба расидам ва андар ин шаҳри Табария масҷидест, ки онро масҷиди Ёсуман гӯянд бо ҷониби ғарбӣ, масҷиде покиза. Дар миёни масҷид дӯконе бузург аст ва бар вай меҳробҳои сохта ва гирд бар гирди он дӯкон дарахти ёсуман нишонда, ки масҷидро

ба он бозхонанд ва равоқест бар қониби машриқ, қабри Иӯшаъ бинни Нун дар он қост ва дар зери он дӯкон қабри ҳафтод пайғамбар аст алайҳиссалом, ки бани Исроил эшонро куштаанд. Ва сӯи қануби шаҳр даръеи Лӯт аст ва он оби талх дорад, яъне даръеи Лӯт, ки аз қониби қануби Табария ба он қо меравад ва шаҳристони Лӯт аст, аммо ҳеҷ асаре намондааст. Аз шахсе шумидам, ки гуфт: «Дар он даръеи талх, ки даръеи Лӯт аст, чизе мебошад монанди гове аз кафи даръеи фароҳам омада сиёҳ, ки сурати гов дорад ва ба санг мемонад, аммо саҳт нест ва мардум онро баргиранд ва пора кунанд ва ба шаҳрҳо ва вилоятҳо баранд. Ҳар пора, ки аз он дар зери дарахте кунанд, ҳаргиз кирм дар зери он дарахт наояфтад ва дар он мавзеъ беҳи дарахтро зиён нарасонад ва бўстон аз кирму ҳашароти зери замин ғамӣ набошад», вал-ӯҳдату аларровӣ ва гуфт: «атторон низ бихаранд» ва гӯянд ки кирме дар доруҳо афтад ва онро нақра гӯянд, дафъи он кунанд ва дар шаҳри Табария ҳасир созанд, ки мусаллон намози аз он аст. Ҳамон қо ба панҷ динори мағрибӣ бихаранд ва он қо дар қониби ғарбӣ кӯҳест ва бар он кӯҳ пораи санги хора аст, ба хати ибрий бар он қо навиштанд, ки ба вақти он китобат сурайё ба сари ҳамал буд ва гӯри Абехурайра он қост беруни шаҳр дар қониби қибла, аммо касе он қо ба зиёрат натавонад рафтан, ки мардумони он қо шиа бошанд ва чун касе он қо ба зиёрат равад, кӯдакон ғавго ва ғалаба ба сари он кас баранд ва заҳмат диҳанд ва санг андозанд. Аз ин сабаб ман натавонистам зиёрати он кардан.

Чун аз зиёрати он мавзеъ бозгаштам, ба деҳе расидам, ки онро Кафаркана мегуфтанд ва қониби қануби ин деҳ пуштаест ва бар сари он пушта савмае сохтаанд некӯ ва даре устувор бар он қо ниҳода ва гӯри Юнус-анибӣ алайҳиссалом дар он қост ва бар дари савмаа чоҳест ва оби хуш дорад. Чун он зиёрат даръефтам аз он қо ба Акка омадам ва аз он қо то Акка чаҳор фарсанг буд ва як рӯз дар Акка будем.

Баъд аз он қо бирафтем ва ба деҳе расидем, ки онро Хайфо мегуфтанд ва то расидан бад-ин деҳ дар роҳ рег фаровон буд аз он ки заргарон дар аҷам ба кордоранд ва «реги маккӣ» гӯянд ва ин деҳи Хайфо бар

лаби дарёест ва он ҷо нахлистон ва ашқори бисъёр до-
ранд. Он ҷо киштисозон буданд ва он киштиҳои дарёён-
ро он ҷо «ҷудӣ» мегуфтанд.

Аз он ҷо ба деҳе дигар рафтем ба як фарсангӣ, ки
«и́ро Кунайса мегуфтанд. Аз он ҷо роҳ аз дарёе бигар-
дид ва ба кӯҳ дар шуд сӯи машриқ. Ва саҳроҳо ва
сангистонҳо буд, ки водии Тамосиҳ мегуфтанд. Чун
фарсанге ду бирафтем, дигар бор роҳ бар канори дарёе
афтод ва он ҷо устухони ҳайвоноти баҳрӣ бисъёр ди-
дем, ки дар миёни хоку гил маъҷун шуда буд, ва ҳамчу
санг шуда, азбас мавҷ ки бар он кӯфта буд.

Ва аз он ҷо ба шаҳре расидем ва «и́ро Қайсория хо-
нанд ва аз Акка то он ҷо ҳафт фарсанг буд, шаҳре не-
кӯ бо оби равон ва нахлистон ва дарахтони норинҷ ва
турунҷ. Ва бо рӯи ҳасин ва даре оҳанин ва чашмаҳои
оби равон дар шаҳр ва масҷиди одинае некӯ чунон ки
чун дар соҳати масҷид нишаста бошанд, тамошо ва та-
фарруҷи дарёе кунанд ва хуме рухомин он ҷо буд, ки
ҳамчу сафоли чинӣ «и́ро тунук карда буданд, чунонки
сад ман об дар он гунҷад.

Рӯзи шанбе салхи шаъбон аз он ҷо бирафтем, ҳама
бар сари «реги маккӣ» мерафтем, миқдори як фарсанг
ва дигар бора дарахтони анҷир ва зайтуни бисъёр дидем,
ҳама роҳ аз кӯҳу саҳро. Чун чанд фарсанг бирафтем,
ба шаҳре расидем, ки он шаҳро Кафарсобо ва Кафар-
салом мегуфтанд. Аз ин шаҳр то Рамла се фарсанг буд
ва ҳама роҳ дарахтон буд, чунонки зикр карда шуд.

Рӯзи якшанбе ғураи рамазон ба Рамла расидем ва
аз Қайсория то Рамла ҳашт фарсанг буд ва он шаҳри-
стоне бузург аст ва борӯи ҳасин аз сангу гач дорад,
баланд ва қавӣ ва дарвозаҳои оҳанин барниҳода ва аз
шаҳр то лаби дарёе се фаранг аст ва оби эшон аз бо-
рон бошад ва андар ҳар сарой ҳавзҳо бошад, ки оби бо-
рон бигиранд ва ҳамеша аз об захира бошад. Дар миё-
ни масҷиди одина ҳавзҳои бузург аст, ки чун пуроб
бошад, ҳар кӣ хоҳад, баргирад. Ва низ даври масҷиди
он ҷоро сесад гом андар дувист гом масоҳат аст. Бар
пеши суффа навишта буданд, ки понздаҳуми муҳаррами
чаҳорсаду бисту панҷ ин ҷо зилзилае буд қавӣ ва бисъ-
ёр иморат хароб кард, аммо касеро аз мардум ҳалале
нарасид. Дар ин шаҳр рухом бисъёр аст ва бештар са-

роҳо ва хонаҳои мардум мураххам аст, ба такаллуф ва нақш таркиб карда ва рухомро ба арра мебуранд, ки дандон надорад ва реги маккӣ дар он ҷо мекунанд ва арра мекашанд бар тӯли амудҳо на бар арра, чунонки ҷӯб. Аз санг алвоҳ месозанд ва анвоъ ва алвони рухомҳо он ҷо дидам аз муламмаъ ва сабз ва сурх ва сиёҳ ва сафед ва ҳама лави ва он ҷо навъе анҷир аст, ки беҳ аз он ҳеҷ ҷо набошад ва аз он ҷо ба ҳама атрофу билод мебаранд ва ин шаҳри Рамларо ба вилояти Шом ва Мағриб Фаластин мегӯянд.

Сейӯми рамазон аз Рамла бирафтем, ба деҳе расидем, ки Хотун мегуфтанд ва аз он ҷо ба деҳе дигар рафтем, ки оиро Қариятулинаб мегуфтанд. Дар роҳ судоб фаровон дидем, ки худрӯй бар кӯҳу саҳро руста буд. Дар ин деҳ чашмаи оби некӯе хуш дидем, ки аз санг берун меомад ва он ҷо охурҳо сохта буданд ва иморат карда аз он ҷо бирафтем рӯй бар боло карда, тасаввур буд, ки бар кӯҳе меравем, ки чун бар дигар ҷониб фуру равам, шаҳр бошад. Чун миқдоре боло рафтем, саҳрое азим дар пеш омад баъзе санглох ва баъзе хокнок.

Бар сари кӯҳ шаҳри Байтулмуқаддас ниҳодааст ва аз Тароблис, ки соҳил аст то Байтулмуқаддас панҷоҳу шаш фарсанг ва аз Балх то Байтулмуқаддас ҳаштсаду ҳафтоду шаш фарсанг аст.

Панҷӯми рамазони санаи чорсаду сию ҳашт дар Байтулмуқаддас шудем, як соли шамсӣ буд, ки аз хона берун омада будам ва мудом дар сафар буда, ки ба ҳеҷ ҷой мақома ва осоише тамом наёфта будем. Байтулмуқаддасро аҳли Шом ва он тарафҳо Қудс гӯянд ва аз аҳли он вилоёт касе, ки ба ҳаҷ натавонад рафтаи дар ҳамон мавсим ба Қудс ҳозир шавад ва ба мавқиф биистад ва қурбон ид кунад, чунон ки одат аст. Ва сол бошад ки зиёдат аз бист ҳазор халқ дар авоили моҳи зилҳиҷҷа он ҷо ҳозир шаванд ва фарзандон баранд ва суннат кунанд ва аз диёри Рум ва дигар буқоъ тарсоён ва ҷухудони бисёр он ҷо раванд ба зиёрати калисо ва кунӣшт, ки он ҷост ва калисон бузурги он ҷо сифат карда шавад ба ҷои худ. Савод ва рустоқи Байтулмуқаддас ҳама кӯҳистон аст. Ҳама кишоварзӣ ва дарахти зайтун ва анҷир ва ғайра тамомат бе об аст ва неъматҳои

фаровон ва арзон бошад ва кадхудоён бошанд, ки ҳар як панҷоҳ ҳазор ман рағғани зайтун дар чоҳҳо ва ҳавзоҳо пур кунанд ва аз он ҷо ба атрофи олам баранд ва гӯянд ба замини Шом қаҳт набудааст ва аз сиқот шунидам, ки пайғамбарро алайҳиссалому ва салавот ба хоб дид яке аз бузургон, ки гуфтӣ: «Ё пайғамбари худо, маро дар маишат ёрӣ кун!» Пайғамбар алайҳиссалом дар ҷавоб гуфтӣ: «Нону зайти Шом бар ман!»

Акиун сифати шаҳри Байтулмуқаддас кунам: Шаҳрест бар сари кӯҳе ниҳода ва об нест, магар аз борон ва ба рустоқҳо чашмаҳои об аст, аммо ба шаҳр нест. Чи шаҳр бар сари санг ниҳода аст ва шаҳри бузург аст, ки он вақт, ки дидем, бист ҳазор мард дар вай буданд. Ба бозорҳои некӯ ва биноҳои олӣ ва ҳама замини шаҳр ба тахтасангҳои фарш андохта ва ҳар кучо кӯҳ будааст ва баландӣ, буридаанд ва ҳамвора карда, чунон ки чун борон борад ҳама замин покиза шуста шавад ва дар он шаҳр санноъ бисъёранд, ҳар гурӯҳеро растае ҷудо бошад ва ҷомеъи он машриқӣ аст ва борун машриқии шаҳр борун ҷомеъ аст, чун аз ҷомеъ бигузари сахрое бузург аст, азим ҳамвор ва онро Соҳира гӯянд ва гӯянд, ки дашти қиёмат он хоҳад буд ва ҳашр мардум он ҷо хоҳанд кард. Бад-ин сабаб халқи бисъёр аз атрофи олам бад-он ҷо омадаанд ва мақом сохта, то дар шаҳр вафот ёбанд ва чун ваъдаи ҳақ субҳонаҳу ва таоло даррасад ба миодгоҳ ҳозир бошанд. Худоё, дар он рӯз паноҳи бандагон ту бош! Ва афви ту, омин ё раббӣ-лоламин.

Ба каноран он дашт мақбараест бузург ва бисъёр мавозеи бузургвор, ки мардум он ҷо намоз кунанд ва даст ба ҳоҷот бардоранд ва азид субҳонаҳу ва таоло ҳоҷоти эшон раво гардонад. Аллоҳумма тақаббал ҳоҷатино ва ағфир зунубино ва саййиотино ва арҳамно бираҳматика ё арҳамарроҳимин. Миёни ҷомеъ ва ин дашти Соҳира водиест азим жарф ва дар он водӣ, ки ҳамчун хандақ аст, биноҳои бузург аст бар насақи пешиниён ва гунбаде сангин дидам тарошида ва бар сари хонае ниҳода, ки аз он аҷабтар набошад, то ҳуди онро ҷӣ гуна аз ҷой бардошта бошанд ва дар афвоҳ бувад, ки он хонаи Фиръавн аст ва он водӣ ҷаҳаннам. Пурсидам, ки «Ин лақаб кӣ бар ин мавзеъ ниҳодааст?» Гуфтанд: «Ба

рӯзгори хилофат Умари Хаттоб разияллоҳу анҳу бар он дашти Соҳира лашкаргоҳ бизад ва чун бад-он водӣ нигарист, гуфт: «Ин водӣ ҷаҳаннам аст». Ва мардуми авом чуни гӯянд: «Ҳар кас, ки ба сари он водӣ шавад, овози дӯзахиён шунавад, ки садо аз он ҷо бармеояд». Ман он ҷо шудам, аммо чизе нашунидам. Ва чун аз шаҳр ба сӯи ҷануб ним фарсанге бираванд ва ба нишебӣ фуру раванд, чашмаи об аз санг берун меояд, онро Айни Салвон гӯянд. Иморати бисёр бар сари он чашма кардаанд ва оби он ба деҳе меравад ва он ҷо иморати бисёр кардаанд ва бӯстонҳо сохта ва гӯянд: Ҳар кӣ бад-он об сару тани бишӯяд, ранҷҳо ва бемориҳои музмин аз ӯ зоилад шаванд ва бар он чашма вақфҳо бисёр кардаанд ва Байтулмуқаддасро бемористони нек аст ва вақф бисёр дорад ва халқи бисёрро дору ва шарбат диҳанд ва табибон бошанд, ки аз вақф марсум ситонанд ва он бемористон ва масҷиди одина бар канори водии Ҷаҳаннам аст ва чун аз сӯи беруни масҷид он деворро, ки бо водист, бингаранд, сад арш бошад ба сангҳои азим бароварда, чунон ки гилу гач дар миён нест ва аз андаруни масҷид ҳама сари деворҳо рост аст ва аз барои санги саҳра, ки он ҷо будааст, масҷид ҳам он ҷо ниҳодаанд ва ин санги саҳра он аст, ки худон азза ва ҷалла Мӯсо алайҳиссаломро фармуд, то онро қибла созад ва чун ин ҳукм биёмад ва Мӯсо онро қибла кард, бисе назист ва ҳам дар он зудӣ вафот кард, то ба рӯзгори Сулаймон алайҳиссалом, ки чун қибла саҳра буд, масҷид дар гирди саҳра бисохтанд, чунон ки саҳра дар миёни масҷид буд ва меҳробии халқ ва то аҳди пайгамбари мо — Муҳаммади Мустафо алайҳиссалоту вассалом ҳам қибла он медонистанд ва намозро рӯй бад-он ҷониб мекарданд, то он гоҳ ки эзиди таборак ва таоло фармуд, ки қибла хонаи Каъба бошад ва сифати он ба ҷои худ биёяд. Меҳостам то масоҳати ин масҷид бикунам, гуфтам: аввал ҳайъат ва вазъи он некӯ бидонам ва бином, баъд аз он масоҳат кунам. Муддатҳо дар он масҷид мегаштам ва назора мекардам, пас дар ҷониби шимоли, ки наздики қуббаи Яъқуб алайҳиссалом аст, бар тоқе навишта дидам дар санг, ки тӯли ин масҷид ҳафтсаду чаҳор арш аст ва арз-саду панҷоҳу панҷ арш ба ғазии малик. Ва ғазии малик он аст, ки ба Хуросон онро

гази шойгон гӯянд ва он як аршу ним бошад чизаке камтар. Замини масҷид фаршсанг аст ва дарэҳо ба ирзир гирифта ва масҷид шарқин шаҳр ва бозор аст, ки чун аз бозор ба масҷид раванд, рӯй ба машриқ бошад.

Даргоҳе азим некӯ миқдори сӣ газ иртифоъ дар бист газ арз андом дода баровардаанд ва ду ҷаноҳ бозбурида, даргоҳ ва рӯи ҷаноҳ ва айвони даргоҳ мунаққаш карда ҳама ба миноҳон мулавлан, ки дар гач дарнишондаанд, бар нақше ки хостаанд, чунон ки чашм аз дидани он хира монад ва китобате ҳамчуини ба нақши мино бар он даргоҳ сохта ва лақаби султони Миср бар он ҷо навишта, ки чун офтоб бар он ҷо афтад, шуоъ ончунон бошад, ки ақл дар он мутаҳайир шавад ва гунибаде бас бузург бар сари ин даргоҳ сохта ва аз санг мунҳадам. Ва ду дар ба такалуф сохта рӯи дарҳо ба биринҷи димишқӣ, ки гӯй зарн тилло аст, зар даркӯфта ва нақшҳои бисёр дар он карда ҳар як понздаҳ газ боло ва ҳашт газ паҳно ва ин дарро Боби Довуд алайҳиссалом гӯянд. Чун аз ин дарраванд, бар дасти рост ду равоқ аст бузург, ҳар як бисту нӯҳ сутуни руҳом дорад, бо сарсутунҳо ва наълҳои мураххами мулавлан, дарэҳо ба ирзир гирифта, бар сари сутунҳо тоқҳо аз санг зада бе гилу гач бар сари ҳам ниҳода, чунон ки ҳар тоқе ҷаҳор панҷ санг беш набошад ва равоқҳо кашаидааст то наздики Мақсура ва чун аз дар дарраванд, бар дасти чап, ки он шимол аст, равоқе дароз кашаидааст, шасту ҷаҳор тоқ ҳама бар сари сутунҳои руҳом ва дари дигар аст ҳам бар ин девор, ки онро Бобуссақар гӯянд ва дарозини масҷид аз шимол ба ҷануб аст, то чун Мақсура аз он боз буридааст, соҳати мураббаъ омада, ки қибла дар ҷануб афтадааст. Ва аз ҷониби шимол ду дари дигар аст дар паҳлӯи якдигар, ҳар як ҳафт газ арз дар дувоздаҳ газ иртифоъ ва ин дарро Бобуласбот гӯянд ва чун аз ин дар бигузари, ҳам бар паҳнои масҷид, ки сӯи машриқ меравад, боз даргоҳе азим бузург аст ва се дар паҳлӯи ҳам бар он қост, ҳамон миқдор, ки Бобуласбот аст ва ҳамаро ба оҳану биринҷ такалуфот карда, чунон ки аз он некӯтар кам бошад ва ин дарро Бобулабвоб гӯянд, аз он сабаб ки мавозен дигар дарҳо ҷуфт-ҷуфт аст, магар дар ин се дар аст ва миёни он ду даргоҳ, ки бар ҷониби шимол аст, дар ин равоқ.

ки тоқҳои он бар пилпояҳо аст, қуббаест ва инро ба сунтунҳои муртафеъ бардошта ва онро ба қандилҳо ва мусарраҷҳо биёриста ва онро қуббаи Яъқуб алайҳиссалом гӯянд ва он қон намози ӯ будааст ва бар паҳнои масҷид равоқест ва бар он девор даре аст, беруни он дар ду дарвозаи сӯфиён аст ва он ҷо қоҳон намоз ва меҳробҳои некӯ сохта ва халқе аз мутасаввифа ҳамеша он ҷо муҷовир бошанд ва намоз ҳамон ҷо кунанд, илло рӯзи одина ба масҷид дароянд, ки овози такбир ба эшон бирасад ва бар рукии шимоли масҷид равоқе некӯст ва қуббае бузурги некӯ ва бар қубба навиштааст, ки: «Ҳозо меҳроба Закариё аннабӣ алайҳиссалом» ва гӯянд: Ӯ ин ҷо намоз кардӣ пайваста.

Ва бар девори шарқӣ дар миёнҳои масҷид даргоҳе азим аст, ба такаллуф сохтаанд аз санг мунҳадам, ки гӯй аз санги якпора тарошидаанд, ба боло панҷоҳ газ ва паҳно сӣ газ ва наққошӣ ва наққорӣ карда ва дари некӯ бар он даргоҳ ниҳода, чунонки миёни ҳарду дар ба як поя беш нест ва бар дарҳо такаллуф бисъёр карда аз оҳан ва биринҷи димишқӣ ва ҳалқаҳо ва меҳҳо бар он зада ва гӯянд: ин даргоҳро Сулаймон бини Довуд алайҳиссалом сохтааст аз баҳри падараш ва чун ба даргоҳ — дарраванд рӯй сӯи машриқ аз он ду дар, ончи бар дасти рост аст Бобурраҳмат гӯянд ва дигарро Бобуттабба гӯянд, ин он дар аст, ки эзид субҳонаҳу ва таоло тавбаи Довуд алайҳиссалом он ҷо пазируфт ва бар ин даргоҳ масҷидест нағз, вақте чунон буда, ки даҳлезе ва даҳлезро масҷид сохтаанд ва онро ба анвои фаршҳо биёриста ва худдоми он ҷудогона бошад ва мардуми бисъёр он ҷо раванд ва намоз кунанд ва тақарруб ҷӯянд ба худои таборақ ва таоло. Бидон, ки он ҷо тавбаи Довуд қабул афтода, ҳама халқ умед доранд ва аз маъсият бозгарданд ва гӯянд Довуд алайҳиссалом пой аз атаба дар андарун ниҳода буд, ки ваҳӣ омад ба башорат, ки эзид субҳонаҳу ва таоло тавбаи ӯ пазируфт, ӯ ҳамон ҷо мақом кард ва ба тоат машғул шуд.

Ва ман, ки Носирам, дар он мақом намоз кардам ва аз худои субҳонаҳу ва таоло тавфиқи тоат ва табарро аз маъсият талабидам, худо ҳама бандагонро тавфиқи он ҷӣ ризон ӯ дар он аст, рӯзӣ кунод ва аз маъсият тавба диҳод ба ҳаққи Муҳаммад ва олиҳит-тоҳирин.

Ва бар девори шарқӣ чун ба гӯшае расад, ки ҷанубӣ аст ва қибла бар зилъи ҷанубист ва пеши девори шимолаӣ масҷидест сардоб, ки ба дараҷаҳои бисёр фуру бояд шудан ва он бист газ дар поиздаҳ бошад ва сақфи сангин бар сутунҳои рухом. Ва маҳди Исо он ҷо ниҳодааст ва он маҳд сангин аст ва бузург, чунонки мардум дар он ҷо намоз кунанд ва ман дар он ҷо намоз кардам ва онро дар замин саҳт кардаанд, чунонки наҷунбад ва он маҳдест, ки Исо ба туфулийят дар он ҷо буд ва бо мардум сухан мегуфт ва маҳд дар ин масҷид ба ҷои меҳроб ниҳодаанд ва меҳроби Марьям алайҳиссалом дар ин масҷид аст бар ҷониби машриқ ва меҳробе дигар аз он Закариё алайҳиссалом дар ин ҷост ва оёти қуръон, ки дар ҳаққи Закариё ва Марьям омадааст, низ бар он меҳробҳо навиштаанд.

Ва гӯянд мавлиди Исо алайҳиссалом дар ин масҷид буда, санге аз ин сутунҳо нишони ду ангушт дорад, ки гӯй касе ба ду ангушт онро гирифтааст. Гӯянд ба вақти назъи ҳама Марьям он сутунро ба ду ангушт гирифта буд ва ин масҷид маъруф аст ба Маҳди Исо алайҳиссалом. Ва қандилҳои бисёри биринҷин ва нуқрагин овехта, чунонки ҳама шабҳо сӯзад. Ва чун аз дари ин масҷид бигузари ҳама бар девори шарқӣ, чун ба гӯшаи масҷиди бузург расанд, масҷиде дигар аст азим, некӯ дубора бузургтар аз масҷиди Маҳди Исо ва онро Масҷидулақсо гӯянд ва он аст, ки худон азза ва ҷалла Мустафоро саллаллоҳи алайҳи вассалом шаби меъроҷ аз Макка он ҷо овард ва аз он ҷо ба осмон шуд, чунонки дар қуръон онро ёд кардааст: «Субҳона-л-лази исро би абдиҳи лайлан мин-ал-масҷидилҳарома ила-л-масҷидалақсо» (ал-оят) ва он ҷоро иморате ба тақаллуф кардаанд ва фаршҳои покиза афғанда ва ходимони ҷудогона истода, ҳамеша хидмати онро кунанд.

Ва чун ба девори ҷанубӣ боз гарди, аз он гӯша миқдори дувист газ пӯшиш нест ва соҳат аст ва пӯшиши масҷиди бузург, ки мақсура дар ўст, бар девори ҷанубӣ аст ва ғарбӣ. Ин пӯшишро ҷаҳорсаду бист арш тӯл аст, дар саду панҷоҳ арш арз ва дувисту ҳаштод сутуни рухомӣ аст ва бар сари устувонаҳо тоқе аз санг дарзада ва ҳама сару тани сутунҳо мунаққаш аст ва дарэҳоро ба ирзир гирифта, чунонки аз он маҳкамтар натавонад

буд ва миёни ду шаш газ аст, ҳама фарш руҳони мулавлан андохта ва дарэхоро ба ирзир гирифта ва мақсура бар васати девори ҷанубӣ аст бисёёр, бузург чунонки шонздаҳ сутун дар он ҷост.

Ва қуббае низ азим, бузурги мунаққаш ба мино, чунонки сифат карда омад ва дар он ҷо ҳасирҳои мағрибӣ андохта ва қандилҳо ва мусарриҷҳо ҷудо-ҷудо ба силаҳо овехтааст. Ва меҳробе бузург сохтаанд, ҳама мунаққаш ба мино ва ду ҷониби меҳроб ду амуди руҳом аст ба ранги ақиқи сурх ва тамомати изораи мақсура руҳомҳои мулавлан ва бар дасти рост меҳроби Маовия аст ва бар дасти чап меҳроби Умар аст разияллоҳу анҳу ва сақфи ин масҷид ба ҷӯб пӯшидааст мунаққаш ва мутакаллиф ва бар дару девори мақсура, ки бо ҷониби соҳат аст, понздаҳ дарғох аст ва дарҳои ба такаллуф бар он ҷо ниҳода ҳар як даҳ газ улув, дар шаш газ арз, даҳ аз он ҷумла бар он девор, ки чорсаду бист газ аст ва панҷ бар он ки саду панҷоҳ газ аст. Ва аз ҷумлаи он дарҳо яке биринҷӣ беш аз ҳад ба такаллуф ва некӯӣ сохтаанд, чунон ки гӯй заррин аст, ба сими сӯхта нақш карда ва номи Маъмуни халифа бар он ҷост. Гӯянд Маъмун аз Бағдод фиристодааст ва чун ҳама дарҳо боз кунанд, андаруни масҷид равшан шавад, ки гӯй соҳати бесақф аст. Аммо вақте ки боду борон бошад ва дарҳо боз накунад, равшанӣ аз равшанҳо бошад ва бар чаҳор ҷониби ин пӯшиш аз он ҳар шаҳре аз шаҳрҳои Шом ва Ироқ сандуқдӯст ва муҷовирон нишаста, чунонки андар масҷиди Ҳаром аст ба Макка шаррафаҳуллоҳу таоло. Ва аз беруни пӯшиш бар девори бузург, ки зикр рафт, равоқест ба чихилу ду тоқ ва ҳама сутунҳош аз руҳони мулавлан ва ин равоқ бо равоқи мағрибӣ пайваста аст ва дар андаруни пӯшиш ҳавзе дар замин аст, ки чун сар ниҳода бошад, бо замин муставӣ бошад ҷиҳати об то чун борон ояд, дар он ҷо равад ва бар девори ҷанубӣ дарест ва он ҷо мутаваззост ва об, ки агар касе мӯҳтоҷи вузӯӣ шавад, дар он ҷо равад ва таҷдиди вузӯ кунад, ҷӣ агар аз масҷид берун шавад, ба намоз нарасад ва намоз ғавт шавад аз бузургии масҷид. Ва ҳама пушти бомҳо ба ирзир андуда бошад ва дар замин масҷид ҳавзо ва обгирҳо бисёёр аст, дар замин бурида, ҷӣ масҷид ба якбор бар сари санг аст, чунонки

ҳарчанд борон биборад, ҳеҷ об берун наравад ва талаф нашавад: ҳама дар обгирҳо равад ва мардум бармедоранд ва новадонҳо аз ирзир сохта, ки об бад-он фуруд ояд ба ҳавзҳои сангин дар зери новадонҳо ниҳода, сӯроҳе дар зери он ки об аз он сӯроҳ ба маҷро равад ва ба ҳавз расад мулавиас ношуда ва осеб ба вай нарасида. Ва дар се фарсанги шаҳр обгире дидам азим, ки обҳо, ки аз кӯҳ фуруд ояд, дар он ҷо ҷамъ шавад ва онро роҳ сохта, ки ба ҷомеи шаҳр равад ва дар ҳама шаҳр фароҳии об дар ҷомеъ бошад. Аммо дар ҳама сароҳи ҳавзҳои об бошад аз оби борон, ки он ҷо ҷуз оби борон нест ва ҳар кас оби боми худ гирад. Ва гармобаҳо ва ҳар ҷеъ бошад ҳама аз оби борон бошад. Ва ин ҳавзҳои ки дар ҷомеъ аст, ҳаргиз мӯҳтоҷи иморат набошад, ки санги хора аст.

Ва агар нақше ё сӯроҳе буда бошад чунон маҳкам кардаанд, ки ҳаргиз хароб нашавад ва чунон гуфтанд, ки ибро Сулаймон алайҳиссалом кардааст ва сарҳавзҳо чунон аст, ки чун танӯре ва сарҷоҳе сангин аст бар сари ҳар ҳавзе, то ҳеҷ чиз дар он наҷфтад. Ва оби он шаҳр аз ҳама обҳо хуштар аст ва поктар ва агар андак боро-не биборад, то ду-се рӯз аз новадонҳо об медавад, чунонки ҳаво софӣ шавад ва асар намонад, ҳанӯз қатароти борон ҳамечакад.

Гуфтам, ки шаҳри Байтулмуқаддас бар сари кӯҳест ва замини ҳамвор нест, аммо масҷидро замини ҳамвор ва муштӣ аст. Ва аз беруни масҷид ба нисбати мавозеъ ҳар кучо нишеб аст аз он ки пай бар замини нишеб ниҳодаанд ва ҳар кучо фароз аст, девор кӯтоҳтар аст. Пас бад-он мавзеъ, ки шаҳр ва маҳаллаҳо дар нишеб аст, масҷидро дарҳост, ки ҳамчунон ки нақб бошад, буридаанд ва ба соҳати масҷид берун оварда ва аз он дарҳо якеро Бобунабӣ алайҳиссалоту вассалом гӯянд ва ин дар аз ҷониби қибла, яъне ҷануб аст ва ибро чунон сохтаанд, ки даҳ газ паҳно дорад ва иртифоъ ба нисбати дараҷот ҷое панҷ газ улӯв дорад, яъне сақфи ин мамар дар ҷоҳи бист газ улӯв аст. Ва бар пушти он пӯшиши масҷид аст ва он мамар чунон маҳкам аст, ки биное бад-он узмо бар пушти он сохтаанд ва дар ӯ ҳеҷ асар накарда ва дар он ҷо сангҳо ба кор бурдаанд, ки ақд қабул накунад, ки қуввати башарӣ бад-он расад.

ки он сангро нақл ва таҳвил кунад ва меғўянд, он иморатро Сулаймон бинни Довуд алайҳиссалом кардааст ва пайғамбари мо алайҳиссалавоту вассалом дар шаби меғроҷ аз он раҳгузар дар масҷид омад ва ин боб бар ҷониби роҳи Макка аст ва ба наздики дар бар девор ба андозаи сипаре бузург бар санг нақшест.

Гўянд, ки Ҳамза бинни Абдулмутталиб амми расул алайҳиссалом он ҷо нишастааст, сипаре бар дўш баста, пушт бар он девор ниҳода ва он нақши сипари ўст. Ва бар ин дари масҷид, ки ин мамар сохтаанд, даре ба ду мисроғ бар он ҷо нишонда, девори масҷид аз берун қариб панҷоҳ газ иртифоғ дорад ва ғараз аз сохтани ин дар он будааст, то мардуми он маҳалларо, ки ин зилъи масҷид бо он ҷост, ба маҳаллаи дигар набояд шуд, чун дарҳоҳанд рафт ва бар дари масҷид аз дасти рост санге дар девор аст болои он понздаҳ арш, арз Ҳамчунин. Дар ин масҷид аз ин бузургтар ҳеҷ санге нест, аммо сангҳои чаҳор газ ва панҷ газ бисъёр аст, ки бар девор ниҳодаанд аз замин ба сию чиҳил газ баландӣ. Ва дар паҳнои масҷид дарест машриқӣ, ки онро Бобулъайн гўянд, ки чун аз ин дар берун раванд ва ба нишебӣ Фуру раванд, он ҷо чашмаи Салвон аст. Ва даре дигар аст Ҳамчунин дар замин бурда, ки онро Бобулхитта гўянд ва ҷунин гўянд, ки ин дар он аст, ки худон азза ва ҷалла бани Исроило бад-ин дар фармуд дар рафтаи ба масҷид. Қавлуҳу таоло: «Удхулул-боба сичҷадан ва қулу хиттата нағфирлакум хатоёкум ва саназидулмўҳсинин.» Ва даре дигар аст ва онро Бобуссакина гўянд ва дар даҳлезин он масҷидест бо меҳробҳои бисъёр ва дари аввалаш бастааст, ки касе дарнатавон шуд. Гўянд, тобути Сакина, ки азид таборақ ва таоло дар қуръон ёд кардааст, он ҷо ниҳодааст, ки фариштагон баргирифтандӣ. Ва ҷумла дарҳои Байтулмуқаддас зеру болои нўҳ дар аст, ки сифат кардаам.

Сифати дўкон, ки миёни соҳаи ҷомеъ аст ва санги саҳра, ки пеш аз зуҳури ислом он қибла будааст. Бар миёни он дўконе истодааст ва он дўкон аз баҳри он кардаанд, ки Саҳра баланд будааст ва натавониста, ки онро ба пўшиш дароваранд. Ин дўкон асос ниҳодаанд Сесаду сӣ арш дар сесада арш, иртифон он дувоздаҳ газ сахни он Ҳамвор ва некӯ ба санги руҳом ва деворҳои

ҳамчунин, дарзои он ба ирзир гирифта ва ҷаҳор сӯи он ба тахтасангҳои руҳом ҳамчун ҳазира карда ва ин дӯкон чунон аст, ки ҷуз бад-он роҳҳо, ки ба ҷиҳати он сохтаанд, ба ҳеҷ ҷои дигар бар он ҷо натавон шуд. Ва чун бар дӯкон раванд, бар боми масҷид мушриф бошанд. Ва ҳавзе дар миёни ин дӯкон дар зери замин сохтаанд, ки ҳама боронҳо, ки бар он ҷо борад, оби он ба маҷройҳо дар ин ҳавз равад. Ва оби ин ҳавз аз ҳама обҳо, ки дар ин масҷид аст, покизатар ва хуштар аст. Ва ҷаҳор қубба дар ин дӯкон аст, аз ҳама бузургтар қуббаи Саҳра аст, ки он қибла будааст.

СИФАТИ ҚУББАИ САҲРА

Бинои масҷид чунон ниҳодааст, ки дӯкон ба миёни соҳат омада ва қуббаи Саҳра ба миёни дӯкон ва Саҳра ба миёни қубба ва ин хонаест мусаммани рост, чунонки ҳар зилъе аз ин ҳаштгона сию се арш аст ва ҷаҳор дар бар ҷаҳор ҷониби он ниҳода, яъне машриқӣ ва мағрибӣ ва шимолӣ ва ҷанубӣ ва миёни ҳар ду дар зилъест ва ҳама девор ба санги тарошида кардаанд миқдори бист арш ва Саҳраро ба миқдори сад давр бошад ва на шакли рост дорад, яъне мураббаъ ё мудаввар, бал санге муносибандом аст чунонки сангҳои кӯҳӣ ва ба ҷаҳор ҷониби Саҳра ҷаҳор сутун бино кардаанд мураббаъ ба болои девори хонаи мазкур ва миёни ҳарду сутуни аз ҷаҳоргона, ҷуфте устувонаи руҳом қоим карда ҳама ба болои он сутунҳо ва бар сари он дувоздаҳ сутун ва устувона бунёди гунбадест, ки Саҳра дар зери он аст ва дар саду бист арш бошад ва миёни девори хона ва ин сутунҳо ва устувонаҳо, яъне он ҷӣ мураббаъ аст ва бино кардаанд сутун мегӯям ва он ҷи тарошида ва аз як пора санг сохта мудаввар, онро устувона мегӯям. Акнун миёни ин сутунҳо ва девори хона шаш сутуни дигар бино кардааст, аз сангҳои мухтадам ва миёни ҳар ду сутун се амуди руҳоми мулавван ба қисмати рост ниҳода, чунонки дар сафи аввал миёни ду сутун ду амуд буд, ин ҷо миёни ду сутун се амуд аст ва сари сутунҳоро ба ҷаҳор шох карда, ки ҳар шохе пояи тоқест

ва бар сари амуде ду шох, чунонки бар сари амуде пояи ду тоқ ва бар сари сутуне пояи чаҳор тоқ афтадааст, он вақт ин гунбади азим бар сари ин дувоздаҳ сутун, ки ба Сахра наздик аст.

Чунон аст, ки аз фарсанге бингарӣ, он қубба чун сари кӯҳе пайдо бошад, зеро ки аз буни гунбад то сари гунбад сӣ арш бошад ва бар сари бист газ девор ва сутун ниҳодааст, ки он девори хона аст ва хона бар дӯкон ниҳодааст, ки он дувоздаҳ газ иртифоъ дорад, пас аз замини соҳати масҷид то сари гунбад шасту ду газ бошад. Ва бому сақфи ин хона ба наҷқорат пӯшидааст ва бар сари сутунҳо ва амудҳо ва девор ба санъате, ки мисли он кам афтад. Ва Сахра миқдори болои марде аз замин бартар аст ва ҳазирае аз руҳом бар гирди ӯ кардаанд, то даст ба вай нарасад. Ва Сахра санге кабудранг аст ва ҳаргиз касе пой бар он наниҳодааст. Ва аз он сӯ, ки қибла аст, як ҷои нишебӣ дорад ва чунон аст, ки гӯӣ бар он ҷо касе рафтааст ва пояш бад-он санг фуру рафтааст, чунонки гӯӣ гили нарма буда, ки нишони ангуштони пой дар он ҷо бимондааст ва ҳафт пай чунин буриш аст. Ва чунон шунидам, ки Иброҳим алайҳиссалом он ҷо будааст ва Исҳоқ алайҳиссалом кӯдак будааст бар он ҷо рафта ва он нишони пой ӯст ва дар он хонаи Сахра ҳамеша мардум бошанд аз муҷовирон ва обидон. Ва хона ба фаршҳои некӯ биёристаанд аз абрешим ва гайра. Ва аз миёни хона бар сари Сахра қандиле нуқра баровехтааст ба силсилаи нуқрагин ва дар ин хона бисёр қанодили нуқра аст, бар ҳар яке навишта, ки вазин он чанд аст ва он қандилҳоро султони Миср сохтааст. Чунончи ҳисоб мегирифтам, якҳазор ман нуқраолот дар он ҷо буд. Шамъе дидам ҳамон ҷо бас бузург чунонки ҳафт арш дарозии ӯ буд, ситабрӣ се шибр чун кофури зубоҷӣ ва ба анбар сиришта буд. Ва гуфтанд, ҳар сол султони Миср бисёр шамъ бад-он ҷо фириштад ва яке аз онҳо ин бузург бошад ва номи султон ба зар бар он ҷо навишта ва он ҷоест, ки саввӯм хонаи худон субҳонаҳу ва таоло аст, чи миёни уламон дин маъруф аст, ки ҳар намозе, ки дар Байтулмуқаддас гузоранд ба бисту панҷ ҳазор намоз қабул афтад ва он чи ба Мадина кунанд, ҳар намозе ба панҷоҳ ҳазор намоз шуморанд ва он чи ба Макка гузоранд ба садҳазор намоз қабул аф-

тад. Худо ҳама бандагони худро тавфиқи дарёёфти он рӯзӣ кунод.

Гуфтам, ки бомӯ ва пушти гунбадҳо ба ирзир андудаанд ва ба ҷаҳор ҷониби хона дарҳое бузург бар ниҳодааст ду мисроъ аз ҷӯби соҷ ва он дарҳо пайваста баста бошад. Ва баъд аз ин хона қуббаест, ки онро қуббаи силсила гӯянд ва он он аст, ки Довуд алайҳиссалом он ҷо овехтааст, ки ғайр аз худованди ҳақро даст бадон нарасидӣ ва зolim ва ғасибро даст бадон нарасидӣ ва ин маънӣ наздики уламо машҳур аст ва он қубба бар сари ҳашт амуди руҳом аст ва шаш сутуни сангин ва ҳама ҷавониби қубба кушодааст, илло ҷониби қибла, ки то сарбаста аст ва меҳробии некӯ дар он ҷо сохта ва бар ин дӯкон қуббае дигар аст, бар ҷаҳор амуди руҳом ва онро низ ҷониби қибла бастааст, меҳробии некӯ бар он сохта, онро қуббаи Ҷабраил гӯянд ва фарш дар ин гунбад нест, балки заминаш худӣ санг аст, ки ҳамвор кардаанд. Гӯянд шаби меъроҷ Буроқро он ҷо овардаанд, то пайғамбар рукуб кард. Ва аз паси он қуббае дигар аст, ки онро қуббаи расул гӯянд. Миёни ин қубба ва қуббаи Ҷабраил бист арш бошад ва ин қубба низ бар ҷаҳор сутуни руҳом аст ва гӯянд, шаби меъроҷ расул алайҳиссалом аввал ба қуббаи Саҳра намоз кард ва даст бар Саҳра ниҳод ва чун берун меомад. Саҳра аз барои ҷалолати ӯ бархост ва расул алайҳиссалоту вассалом даст бар Саҳра ниҳод, то боз ба ҷои худ шуд ва қарор гирифт ва ҳанӯз он нима муаллақ аст ва расул саллаллоҳи алайҳивассалом аз он ҷо ба он қубба омад, ки бад-ӯ мансуб аст ва бар Буроқ нишаст ва таъзими ин қубба аз он аст. Ва дар зерин Саҳра горест бузург, чунончи ҳамеша шамъ дар он ҷо афрӯхта бошад ва гӯянд чун Саҳра ҳаракат ба хоستان кард, зераш холи шуд ва чун қарор гирифт, ҳамчунон бимонд.

СИФАТИ ДАРАҶОТИ РОҲИ ДҶОҶОН, КИ БАР СОҶАТИ ҶОМЕЪ АСТ

Ба шаш мавзеъ роҳ бар дӯкон аст ва ҳар якеро номест, аз ҷониби қибла ду роҳест, ки ба он дараҷаҳо барраванд, ки чун бар миёни ҷои зилъи дӯкон биистанд, яке аз он дараҷот бар дасти рост бошад, Мақомуннабӣ

алайҳиссалом гӯянд ва онро, ки бар дасти чап бувад, мақоми Ғӯрӣ гӯянд. Ва Мақомуниабӣ аз он гӯянд, ки шаби меъроҷ пайгамбар алайҳиссалоту вассалом бар он дараҷот бар дӯкон рафтааст ва аз он ҷо дар қуббаи Саҳра рафта. Ва роҳи Ҳиҷоз низ бар он ҷониб аст. Акнун ин дараҷотро паҳноӣ бист арш бошад, ҳама дараҷаҳо аз санги тарошида мунҳадам, чунонки ҳар дараҷа як пора ё ду пора санг аст мураббаъ бурида ва чунон тартиб сохта, ки агар хоҳанд, бо сутур ба он ҷо бартавонанд шуд. Ва бар сари дараҷот ҷаҳор сутун аст аз санги руҳони сабз, ки ба зумуррад шабеҳ аст, илло бар он ки бар ин руҳомҳо нуқта бисъёр аст аз ҳар ранг ва болои ҳар амуде аз ин даҳ арш бошад ва ситабрӣ чандон ки дар оғӯши ду мард гунҷад ва бар сари ин ҷаҳор амуд се тоқ задааст, чунонки яке муқобили дар ва ду бар ду ҷониб. Ва пушти тоқҳо рост карда ва иро шурфа ва кунгура барниҳода, чунонки мураббаъӣ менамояд. Ва ин амудҳо ва тоқҳоро ҳама ба зар ва мино мунаққаш кардаанд, чунон ки аз он хубтар набошад. Ва дорофазини дӯкон ҳама санги руҳони сабзи мунаққаш аст ва чунон аст, ки гӯй бар марғзор гулҳо шукуфта аст. Ва мақоми Ғӯрӣ чунон аст, ки бар як мавзёе се дараҷа бастааст, яке муҳозини дӯкон ва ду бар ҷанби дӯкон, чунон ки аз се ҷой мардум барраванд ва аз он ҷо низ бар се дараҷа ҳамчунон амудҳо ниҳодааст ва тоқ бар сари он зада ва шурфа ниҳода ва дараҷот ҳам бадон тартиб, ки он ҷо гуфтам, аз санг тарошида, ҳар дараҷа ду-се пора санги тӯлонӣ ва бар пеши айвон навишта ба зар ва китобан латиф, ки «Амира биҳи ал-амирин Лайсуддавла Нӯштегини гӯрӣ» ва гуфтанд, ин Лайсуддавла банди султони Миср буда ва ин роҳҳо ва дараҷот вай сохтааст. Ва ҷониби мағрибин дӯкон ҳам ду ҷойгоҳ дараҷаҳо бастааст ва роҳ карда ҳамчунон ба такаллуф, ки шарҳи дигарҳоро гуфтам. Ва бар ҷониби машриқӣ ҳам роҳест, ҳамчунон ба такаллуф сохта ва амудҳо зада ва тоқ сохта ва кунгура барниҳода, онро мақоми шарқӣ гӯянд. Ва аз ҷониби шимолӣ роҳест аз ҳама олитар ва бузургтар ва ҳамчунон амудҳо ва тоқҳо сохта ва онро мақоми шомӣ гӯянд.

Ва тақдир кардам, ки бад-ин шаш роҳ, ки сохтаанд, сад ҳазор динор харҷ шуда бошад ва бар соҳати мас-

қид на бар дӯкон ҷоест, чандонки масҷиди кӯчак бар ҷониби шимоли, ки онро чун ҳазира сохтаанд, аз санг тарошида ва девори ӯ ба болои марде беш бошад ва онро меҳробии Довуд гӯянд ва наздики ҳазира сангест ба болои марде, ки сари вай чунон аст, ки зилӯи кӯчактар аз он мавзеъ афтад, санги ноҳамвор ва гӯянд, ин курсии Сулаймон будааст ва гуфтаанд, ки Сулаймон бар он ҷо нишастӣ, бад-он вақт, ки иморати масҷид ҳамекарданд, ин маъин дар ҷомеи Байтулмуқаддас дида будам ва тасвир карда ва ҳамон ҷо бар рӯзнома, ки доштам, таълиқ зада. Аз наводир ба масҷиди Байтулмуқаддас дарахти хур дидам.

Пас аз Байтулмуқаддас зиёрати Иброҳими Халил ар-Раҳмон алайҳиссалавоту вассалом азм кардам.

Чоршанбеи гурраи зилқаъдан санаи чаҳорсаду сию ҳашт. Ва аз Байтулмуқаддас то он ҷо ки он машҳад аст, шаш фарсанг аст ва роҳ сӯи ҷануб меравад ва бар роҳ деҳаҳои бисёр аст ва заръ ва боғ бисёр аст ва дарахтони бе об аз ангур ва зайтун ва самоқи хурдӯи ниҳоят надорад. Ба ду фарсанги шаҳр чаҳор деҳ аст ва он ҷо чашмаест ва боғ ва басотини бисёр ва онро Фародис гӯянд хушии мавзеъро. Ва ба як фарсангии шаҳри Байтулмуқаддас тарсоёнро ҷоест, ки онро азим бузург медоранд ва ҳамеша қавме он ҷо муҷовир бошанд ва зоирон бисёр расанд ва онро Байтуллаҳи гӯянд ва тарсоён он ҷо қурбон кунанд ва аз Рум он ҷо бисёр оянд ва ман он рӯз, ки аз шаҳр биёмадам, шаб он ҷо будам.

СИФАТИ ХАЛИЛ САЛАВОТУЛЛОҲУ АЛАЙҲ

Аҳли Шом ва Байтулмуқаддас ин машҳадро Халил гӯянд ва номи деҳ нагӯянд, номи деҳ Матлун аст ва бар ин машҳад вақф аст бо бисёр деҳаҳои дигар. Ва бад-ин деҳ чашмаест, ки аз санг берун меояд обаке андак ва роҳе даври ҷӯй бурида ва онро наздики деҳ берун оварда ва аз берун деҳ ҳавзе сохтаанд сарпӯшида, он обро дар он ҳавз ҳамегиранд то талаф нашавад, то мардуми деҳ ва зоиронро кифоф бошад. Машҳад бар канори деҳ аст аз сӯи ҷануб ва он ҷо ҷануби машриқӣ бошад.

Машҳад чаҳор деворест аз санги тарошида сохта ва ба болон он ҳаштод арш, дар паҳно чихил арш, иртифои девор бист арш сардевор ду арш суҳонат дорад ва меҳробу мақсура кардааст. Аз паҳнои ин иморат ва дар мақсура меҳробҳои некӯ сохтаанд. Ва ду гӯр дар мақсура ниҳодааст, чунонки сарҳон ашон аз сӯи қибла аст ва ҳар ду гӯр аз сангҳои тарошида ба болон марде баровардаанд. Он ки бар дасти рост аст, қабри Исҳоқ бини Иброҳим аст ва дигар аз он занни ӯст алайҳиссалом. Миёни ҳарду гӯр миқдори даҳ арш бошад. Ва дар ин машҳад замину деворро ба фаршҳои қиматӣ ва ҳасирҳои мағрибӣ ораста, чунонки аз дебо некӯтар бувад ва мусаллои намозини ҳасир дидам он ҷо, ки гуфтанд, амиралҷуюш, ки банди султони Миср аст, фиристодааст. Гуфтанд, он мусалло дар Миср ба сӣ динор зари мағрибӣ хариданд, ки агар он миқдор дебои румӣ будӣ, бад-он баҳо наярзидӣ ва мисли он ҳеҷ ҷое надидам. Чун аз мақсура беруи раванд, ба миёни соҳати машҳад ду хона аст, ҳар ду муқобили қибла он чи бар дасти рост, андар он қабри Иброҳими Ҳалил салавотуллоҳи алайҳ ва он хонае бузург аст ва дар андаруни он хонае дигар аст, ки ӯ барнатавонад гашт ва чаҳор дариҷа дорад, ки зоирон гирди хона менигаранд ва аз ҳар дариҷа қабрро мебинанд. Ва хонаро замину девор дар фаршҳои дебо гирифтааст. Ва гӯре аз санг бароварда ба миқдори се газ ва қандилҳо ва чароғдонҳои нуқрагин бисёре оварта ва он хонаи дигар, ки бар дасти чапи қибла аст, андар он гӯри Сора аст, ки занни Иброҳим алайҳиссалом буд. Ва миёни ҳарду хона раҳгузаре, ки дари ҳар ду хона дар ин раҳгузар аст чун даҳлезе ва он ҷо низ қанодил ва мисриҷаҳои бисёре оварта ва чун аз ин ҳар ду хона бигузаранд, ду гӯрхонаи дигар аст, наздики ҳам, бар дасти рост қабри Яъқуб алайҳиссалом аст ва аз дасти чап гӯрхонаи занни Яъқуб аст ва баъд аз он хонаҳост, ки зиёфатхонаҳои Иброҳим будааст ва дар ин машҳад шаш гӯр аст ва аз ин чор девор берун нишебӣ аст ва аз он ҷо гӯри Юсуф бини Яъқуб аст. Гунбаде некӯ сохтаанд ва гӯри сангини қарда ва бар он ҷониб, ки саҳрост, миёни гунбади Юсуф ва ин машҳад мақбараи азим кардаанд ва аз бисёри ҷоҳо мурдари бад-он ҷо овардаанд ва дафи қарда. Ва бар

боми мақсура, ки дар машҳад аст, хучраҳо сохтаанд меҳмонро, ки он ҷо расанд ва аз ҷо авқоф бисъёр бошад, аз деҳҳо ва мустағиллот дар Байтулмуқаддас ва он ҷо ағлаб ҷав бошад ва гандум андак бошад ва зайтун бисъёр бошад, меҳмони ва мусофирон ва зоиронро нон ва зайтун диҳанд, он ҷо мадорҳо бисъёр аст, ба астар ва гов ҳама рӯз орд кунанд ва канизакон бошанд, ки ҳама рӯз нон пазанд ва нонҳои эшон ҳар яке як ман бошад, ҳар гоҳ он ҷо расад, ўро ҳар рӯз як гирда нон ва косае адас ба зайт пухта диҳанд ва мавиз низ диҳанд. Ва ин одат аз рӯзгори Хаилуурраҳмон алайҳиссалом то ин соат бар қонда монда ва рӯзе бошад, ки понсад кас он ҷо бирасанд ва ҳамаро он зиёфат муҳайё бошад.

Гўянд аввал ин машҳадро дар насохта буданд ва ҳеҷ кас дар натавонистӣ рафтан илло аз айвон, аз берун зиёрат кардандӣ. Чун Маҳдӣ ба мулки Миср бинишаст, фармуд, то онро дар бикушоданд ва олатҳои бисъёр биниҳоданд ва фаршу тарҳи иморат бисъёр карданд. Ва дари машҳад бар миёни девори шимолист, чунонки аз замин ба ҷаҳор газ, болост ва аз ҳар ду ҷониб дараҷоти сангин сохтаанд, ки ба як ҷониб барраванд ва ба дигар ҷониб фуру раванд ва дари оҳанини кўчак бар он ҷо нишондааст.

Пас ман аз ин ҷо ба Байтулмуқаддас ва аз Байтулмуқаддас пиёда бо ҷамъе, ки азми сафари Ҳиҷоз доштанд бирафтам, далел марде ҷалд ва пиёдараве неку буд, ўро Абӯбакри Ҳамадонӣ мегуфтанд. Ба нимаи зилқаъдан санаи ҷаҳорсаду сию ҳашт аз Байтулмуқаддас бирафтам. Се рӯзро ба ҷое расидем, ки онро Аръаз мегуфтанд ва он ҷо низ оби равон ва ашҷор буд, ба манзиле дигар расидем, ки онро Водийилқурро мегуфтанд, ба манзили дигар расидем, ки аз он ҷо ба даҳ рӯз ба Макка расидем ва он сол қофила аз ҳеҷ тараф наёмад ва таом намеёфт, пас ки ба Сиккатулъатторайн фуруд омадам, баробари Бобуннабӣ алайҳиссалом рӯзи душанбе ба Арафот будем, мардум пурхатар буданд аз араб. Чун аз Арафот бозгаштам, ду рӯз ба Макка биистодам ва ба роҳи Шом бозгаштам сӯи Байтулмуқаддас.

Панҷӯми муҳаррами санаи ҷаҳорсаду сию нӯҳи ҳилолия ба Қудс расидем. Шарҳи Макка ва ҳаҷ ин ҷо зикр накардам, то ба ҳаҷҷи охирин ба шарҳ бигўям.

Тарсоёиро ба Байтулмуқаддас калисоест, ки онро Байъатулқумома гӯянд ва онро азим бузург доранд ва ҳар сол аз Рум халқи бисёр он ҷо оянд ба зиёрат. Ва маликуррум низ ниҳон биёмад чунон ки кас надонад. Ва ба рӯзгоре, ки азиси Миср ал-Ҳокимбиамруллоҳ буд, қайсари Рум он ҷо омада буд. Ҳоким аз он хабар дошт, рикобдоре аз он худ наздики ӯ фиристод ва нишон дод, ки: «бад-он хулият ва сурат марде дар ҷомен Байтулмуқаддас нишастааст, наздики вай рав, бигӯй, ки Ҳоким маро наздики ту фиристодааст ва мегӯяд, то зан набарӣ, ки ман аз ту хабар надорам. Аммо эмин бош, ки ба ту ҳеҷ қасд нахоҳам кард». Ва ҳам Ҳоким фармуд, то он калисоро горат карданд ва биканданд ва хароб карданд ва муддате хароб буд. Баъд аз он қайсар расулони фиристод ва ҳадоё ва хидматҳои бисёр кард ва сулҳ талабид ва шафоат кард, то иҷозати иморати калисо доданд ва боз иморат карданд ва ин калисо ҷои васеъ аст, чунон ки ҳаштҳазор одамиро дар он ҷо бошад, ҳама ба тақаллуфи бисёр сохта аз руҳони рангин ва нақшоӣ ва тасвир ва калисоро аз андарун ба дебоҳони румӣ пироста ва мусаввар карда ва бисёр зару тилло бар он ҷо ба кор бурда ва сурати Исо чанд ҷо сохта, ки бар ҳаре нишаста, ва сурати дигар анбиё чун Иброҳим ва Исмоил ва Исҳоқ ва Яъқуб ва фарзандони ӯ алайҳиссалом бар он ҷо карда ва ба рағбани сандарус ба духун карда ва ба андозаи ҳар сурате обгинаи рақиқ сохта ва бар рӯи суратҳо ниҳода, азим шаффоф, чунонки ҳеҷ ҳиҷоби сурат нашудааст ва онро ҷиҳати гарду губор кардаанд, то бар сурат нанишинад ва ҳар рӯз он обгинаҳоро ходимон пок кунанд. Ва ҷуз ин чанд мавзеи дигар аст, ҳама ба тақаллуф, чунон ки агар шарҳи он навишта шавад, ба татвил анҷомад. Дар ин калисо мавзее аст ба ду қисм, ки бар сифати биҳишт ва дӯзах сохтаанд. Як нима аз он нисфи биҳиштиён ва биҳишт аст ва як нима аз он сурати дӯзahiён ва дӯзах ва он ҷи бад-он монад ва он ҷоест, ки ҳамоно дар ҷаҳон чунон ҷои дигар набошад. Ва дар ин калисо басо қассисон ва роҳибон нишаста бошанд ва «Инҷил» хонанд ва намоз кунанд ва шабу рӯз ба ибодат машғул бошанд.

Пас, аз Байтулмуқаддас азм кардам, ки дар дарёе нишаста ва ба Миср равам ва боз аз он ҷо ба Макка

равам. Боди маъкус буд ба дарьё, мутааззир буд рафтан. Ба роҳи хушк бирафтам ва ба Рамла бигузаштам, ба шаҳре расидем, ки онро Асқулон мегуфтанд ва бозор ва ҷомеи некӯ ва тоқе дидам, ки он ҷо буд кӯҳна. Гуфтанд, масҷиде будааст, тоқи сангини азими бузург чунон ки агар касе хостӣ хароб кунад, фаровон моле харҷ бояд кард, то он хароб шавад. Ва аз он ҷо бирафтам, дар роҳ бисъёр деҳҳо ва шаҳрҳо дидам, ки шарҳи он мутаваал мешавад, таҳфиф кардам. Ба ҷое расидам, ки онро Тайна мегуфтанд ва он бандар буд киштиҳоро. Ва аз он ҷо ба Тунис мерафтанд.

Дар киштӣ нишастам то Тунис ва он Тунис ҷазираест ва шаҳре некӯ ва аз хушкӣ дур аст, чунонки аз бомҳои шаҳр соҳил натавон дид. Шаҳре анбӯх ва бозорҳои некӯ ва ду ҷомеъ дар он ҷост. Ва ба қиёси даҳазор дӯкон дар он ҷо бошад ва сад дӯкони атторӣ бошад. Ва он ҷо дар тобистон дар бозорҳо кашкоб фурушанд, ки шаҳре гармсер аст ва ранҷурӣ бисъёр бошад. Ва он ҷо қасаби рангин бофанд аз аммомаҳо ва вақояҳо ва он чи занон пӯшанд. Аз ин қасабҳои рангин ҳеҷ ҷо мисли он набофанд, ки дар Тунис ва он ҷӣ сапед бошад, ба Дамийет бофанд ва он ҷӣ дар корхонаи султони бофанд, ба касе нафурушанд ва надиханд.

Шунидам, ки малики Форс бистҳазор динор ба Тунис фиристода буд, то ба ҷиҳати ӯ якдаст ҷоман хос бихаранд ва чанд сол он ҷо буданд ва натавонистанд харидан. Ва он ҷо бофандагон маъруфанд, ки ҷоман хос бофанд. Ва шунидам, ки касе он ҷо дастори султони Миср бофта буд, онро понсад динор зари мағрибӣ фармуд ва ман он дастор дидам, гуфтанд: «чаҳор ҳазор динори мағрибӣ арзад» ва бад-ин шаҳри Тунис бўқаламун бофанд, ки дар ҳама олам ҷои дигар набошад, он ҷомеа заррин аст, ки ба ҳар вақте аз рӯз ба лавне дигар намояд ва ба мағриб ва машриқ он ҷома аз Тунис баранд ва шунидам, ки султони Рум касе фиристода буд ва аз султони Миср дархоста буд, ки сад шаҳр аз мулки вай биситонад ва Тунисро ба вай диҳад. Султон қабул накард ва ӯро аз он шаҳр мақсуд қасаб ва бўқаламун буд. Чун оби Нил зиёдат шавад, оби талхи дарьёро аз ҳаволии Тунис дур кунад, чунонки то даҳ фарсанги ҳаволии шаҳр оби дарьё хуш бошад, он вақт бад-ин ҷа-

зира ва шаҳр ҳавзҳои азим сохтаанд, ба зери замин фуру равад ва онро устувор карда ва ашон онро масонеъ хонанд. Ва чун оби Нил галаба кунад ва оби шӯру талх аз он ҷо дур кунад, ин ҳавзҳо пур кунанд ва он чунон аст, ки чун роҳи об бикушоянд, оби дарё дар ҳавзҳо ва масонеъ равад ва оби ин шаҳр аз ин маснаъҳост, ки ба вақти зиёда шудани Нил пур карда бошанд ва то соли дигар аз он об бармедоранд ва истеъмол мекунанд ва ҳар киро беш бошад, ба дигарон мефурушанд. Ва масонеи вақф низ бисёр бошад, ки ба ғурабо диҳанд. Ва дар ин шаҳри Тунис панҷоҳҳазор мард бошад ва мудом ҳазор кишти дар ҳаволи шаҳр баста бошад аз он бозаргонон ва низ аз он султон бисёр бошад.

Чӣ ҳар чӣ ба кор ояд, ҳама бад-ин шаҳр бояд овард, ки он ҷо ҳеҷ чиз набошад ва чун қазираест, тамомати муомалот ба кишти бошад. Ва он ҷо лашкаре тамом бо силоҳ муқим бошанд аҳтиётро, то аз Фарангу Рум кас қасди он натавон кард. Ва аз сақот шунудам, ки ҳар рӯз ҳазор динори мағрибӣ аз он ҷо ба хазинаи султони Миср расад, чунонки он миқдор ба рӯзе муайян бошад ва муҳассили он мол як тан бошад, ки аҳли шаҳр бад-ӯ таслим кунанд дар як рӯзи муайян ва вай ба хизона расонад, ки ҳеҷ аз он мункар нашавад ва аз ҳеҷ кас ба унф чизе наситонанд. Ва қасаб ва бўқаламун, ки чиҳати султон бофанд, ҳамаро баҳои тамом диҳанд. Чунонки мардум ба рағбат кори султон кунанд, на чунонки дар дигар вилоятҳо, ки аз ҷониби девон ва султон бар санои сахт пардозанд ва ҷомаи имории шутурон ва намадзини аспон бўқаламун бофанд ба чиҳати хоси султон. Ва мева ва хорбори шаҳр аз рустоқи Миср баранд. Ва он ҷо олоти оҳан созанд, чун миқроз ва корд ва ғайра ва миқрозе дидам, ки аз он ҷо ба Миср оварда буданд, панҷ динори мағрибӣ мехостанд чунон буд, ки чун мисмораш бармекашиданд, кушуда мешуд ва чун мисмор фуру мекарданд, дар кор буд. Ва он ҷо занонро иллате меафтад ба авқот, ки чун масрӯе ду-се бор бонг кунанд ва боз ба ҳуш оянд. Ва дар Хуросон шунида будам, ки «Қазираест, ки занони он ҷо чун гурбагон ба фарёд меоянд ва он бар ин гунааст, ки зикр рафт». Ва аз Тунис ба Қўстантания кишти ба бист рӯз равад. Ва мо ба ҷониби Миср равона шудем ва чун ба канори дарё ра-

сидем, ба рӯди Нил киштӣ боло мерафт. Ва рӯди Нил чун ба наздики дарёе мерасад, шохаҳо мешавад ва пароканда дар дарёе мерезад. Ва он шохобро, ки мо дар он мерафтем, Румаш мегуфтанд. Ва ҳамчунин киштӣ аз рӯи об меомад, то ба шаҳре расидем, ки онро Солиҳия мегуфтанд. Ва ин рустои пурнеъмат ва хорбор аст. Ва киштиҳо бисёр месозанд ва ҳар якро дувист харвор бор мекунанд ва ба Миср мебаранд, то дари дӯкони баққол меравад, ки агар на чунин будӣ, озуқои он шаҳр ба пушти сутур нашоистӣ доштан бо он машғала, ки он қост. Ва мо бад-ин Солиҳия аз киштӣ беруи омадем ва он шаб наздики шаҳр рафтем. Рӯзи якшанбе, ҳафтӯми сафари санаи чаҳорсаду сию нӯҳ, ки рӯзи урмузд буд аз шаҳривармоҳи қадим, дар Қоҳира будем.

СИФАТИ ШАҲРИ МИСР ВА ВИЛОЯТАШ

Оби Нил аз миёни ҷанубу мағриб меояд ва ба Миср мегузарад ва ба дарёи Рум меравад. Ва оби Нил чун зиёдат мешавад ду бор, чандон мешавад, ки Чайхун ба Тирмиз. Ва ин об аз вилояти Нуба мегузарад ва ба Миср меояд. Ва вилояти Нуба кӯхистон аст ва чун ба саҳро расад, вилояти Миср аст. Ва сарҳалдаш, ки аввал он ҷо расад, Ассувон мегӯянд, то он ҷо сесад фарсанг бошад. Ва бар лаби об ҳама шаҳрҳо ва вилоятҳост. Ва он вилоятро Сандулаъло мегӯянд ва чун киштӣ ба шаҳри Ассувон расад, аз он ҷо барнагузарад, чи об аз дараҳои танг беруи меояд ва тез меравад. Ва аз он болотар сӯи ҷануб вилояти Нуба аст ва подшоҳи он замин дигар аст. Ва мардуми он ҷо сиёҳпӯст бошанд ва дини эшон тарсой бошад. Ва бозаргонои он ҷо раванд ва мӯҳра ва шона ва буссад баранд ва аз он ҷо барда оваранд ва ба Миср барда ё нубӣ бошад ё румӣ. Ва дидам, ки аз Нуба гандум ва арзан оварда буданд, ҳар ду сиёҳ буд. Ва гӯянд натавонистаанд, ки манбаи оби Нилро ба ҳақиқат бидонанд ва шунидам, ки султони Миср кас фиристод, то яксола роҳ бар канори Нил рафта ва тафҳус карданд, ҳеҷ кас ҳақиқати он надонист, илло он ки гуфтанд, ки «Аз ҷануб аз кӯҳе меояд, ки онро Ҷабал-қамар гӯянд». Ва чун офтоб ба сари саратон равад,

оби Нил зиёдат шудан гирад, аз он ҷо ки ба зимистон, ки қарор дорад, бист арш боло гирад, чунонки ба тадриҷ рӯз ба рӯз меафзояд. Ва ба шаҳри Миср миқёсҳо ва нишонҳо сохтаанд.

Ва омиле бошад, ба ҳазор динор маншат, ки ҳофиз он бошад, ки чанд меафзояд ва аз он рӯз, ки зиёдат шудан гирад, муносиби ба шаҳр андар фириштад, ки азид субҳонаҳу ва таоло имрӯз дар Нил чандин зиёдат гардонид ва ҳар рӯз чандин асбаъ зиёдат шуд ва чун як гази тамом мешавад, он вақт башорат мезананд ва шодӣ мекунанд, то ҳаждаҳ арш барояд ва он ҳаждаҳ арш маъхӯд аст. Яъне ҳар вақт, ки аз ин камтар бувад, нуқсон гӯянд ва садоқот диҳанд ва назрҳо кунанд ва андӯху ғам хӯранд, чун ин миқдор беш шавад, шодиҳо кунанд ва хуррамиҳо намоянд ва то ҳаждаҳ газ боло наравад, хироҷи султон бар раият наниҳанд. Ва аз Нил ҷӯйҳо бисёр буридаанд ва ба атроф ронда ва аз он ҷо ҷӯйҳои кӯчак баргирифтаанд, яъне аз он анҳор. Ва бар он деҳҳо ва вилоятҳост ва дӯлобаҳо сохтаанд, чандон ки ҳаср ва қиёси он душвор бошад. Ҳама деҳҳои вилояти Миср бар сари баландиҳо ва талҳо бошад. Ва ба вақти зиёдати Нил ҳамаи он вилоят дар зерӣ об бошад, деҳҳо аз ин сабаб бар баландиҳо сохтаанд, то ғарқ нашавад. Ва аз ҳар деҳе ба деҳе дигар ба заврақ раванд ва аз сари вилоят то охираш сакарӣ сохтаанд ва ҳок ки мардум аз сари он сакар раванд, яъне аз ҷониби Нил. Ва ҳар сол даҳ ҳазор динори мағрибӣ аз хизонаи султон ба дасти омиле мӯътамад бифириштад, то он иморат тоза кунанд. Ва мардуми он вилоят ҳама ашғоли зарурии худро тартиб карда бошанд он ҷаҳор моҳ, ки замини эшон дар зерӣ об бошад. Ва дар саводи он ҷо ва рустоҳои ҳар кас чандон нон пазад, ки ҷаҳор моҳ кифофи вай бошад ва хушк кунанд, то зиёд нашавад ва қондан об чунон аст, ки аз рӯзи ибтидо чиҳил рӯз меафзояд, то ҳаждаҳ арш боло гирад ва баъд аз он чиҳил рӯзи дигар барқарор бимонад, ҳеҷ зиёд ва кам нашавад ва баъд аз он ба тадриҷ рӯй ба нуқсон ниҳад, ба чиҳил рӯзи дигар то он мақом расад, ки зимистон буда бошад. Ва чун об кам омадан гирад, мардум бар паи он мераванд ва он чи хушк мешавад, зироате, ки хоҳанд мекунанд. Ва ҳама зарфи эшон сайфӣ ва шатавӣ бар он кеш бошад ва ҳеҷ

оби дигар нахоҳад. Ва шаҳри Миср миёни Нил ва даръёст ва Нил аз ҷануб меояд ва рӯй ба шимол меравад ва дар даръё мерезад.

Ва аз Миср то Искандария сӣ фарсанг гиранд. Ва Искандария дар лаби даръёи Рум ва канори Нил аст. Ва аз он ҷо мева бисъёр ба Миср оваранд ба киштӣ. Ва он ҷо манораест, ки ман дидам, ободон буд ба Искандария. Ва он ҷо, яъне бар он манора ойинае ҳарроқа сохта буданд, ки ҳар киштии румиён, ки аз Истанбул меомадӣ, чун ба муқобилан он расидӣ, оташе аз он ойина афтодӣ ва бисӯхтӣ. Ва румиён бисъёр ҷидду ҷаҳд карданд ва ҳилаҳо намуданд ва кас фиристоданд ва он ойина бишикастанд. Ба рӯзгори Ҳоким-султони Миср марде наздики ӯ омада буд, қабул карда, ки он ойинаро некӯ боз кунад, чунонки ба аввал буд. Ҳоким гуфта буд: ҳоҷат нест, ки ин соат худи румиён ҳар сол зару мол мефиристанд ва розианд, ки лашкари мо наздики эшон биравад ва сар ба сар писанда аст. Ва Искандарияро оби хӯрданӣ аз борон бошад. Ва дар ҳама саҳрои Искандария аз он амудҳои сангин, ки сифати он муқаддам афтода бошад. Ва он даръё ҳамчунон мекашад то Қайравон. Ва аз Миср то Қайравон саду панҷоҳ фарсанг бошад. Ва Қайравон вилоятест, шаҳри муаззамаш Силчимоса аст, ки ба ҷаҳор фарсангии даръёст, шаҳри бузург бар саҳро ниҳода ва борӯи маҳкам дорад ва дар паҳлуи он Маҳдия аст, ки Маҳдӣ аз фарзандони амиралмўъминини Ҳусайн бини Алӣ разияллоҳу таоло анҳумо сохтааст баъд аз он ки Мағриб ва Андалус гирифта буд ва баъд-ин таърих ба дасти султони Миср буд. Ва он ҷо барф борад, валекин пой нагирад. Ва даръё аз Андалус бар дасти рост сӯи шимол боз гардад. Ва миёни Мисру Андалус ҳазор фарсанг аст. Ва ҳама мусулмонист. Ва Андалус вилояте бузург аст ва кӯҳистон аст, барф борад ва ях бандад, мардумонаш сапедпӯст ва сурхмӯй бошанд ва бештар гурбачашм бошанд, ҳамчун суқлобиён ва зери даръёи Рум аст, чунонки даръё эшонро машриқӣ бошад. Ва чун аз Андалус ба дасти рост раванд сӯи шимол ҳамчунон лаб-лаби даръё ба Рум пайвандад. Ва аз Андалус ба Ғур ва ба Рум бисъёр раванд. Ва агар хоҳанд ба киштӣ ва даръё ба Қустантания тавон шудан, валекин халиҷҳои бисъёр бувад, ҳар як дувисту сесад

фарсанг арз, ки натавон гузастан, илло ба киштӣ. Ва муқаррар аз мардуми сиқа шунидам, ки даври ин даръё ҷаҳор ҳазор фарсанг аст. Ва шохе аз он даръё ба торикӣ даршудааст, чунонки гӯянд, сари он шох ҳамеша фасурда бошад, аз он сабаб, ки офтоб он ҷо намерасад. Ва яке аз он ҷазоир, ки дар он даръёст, Сақаллия аст, ки аз Миср киштӣ ба бист рӯз он ҷо расад ва дигар ҷазоир бисъёр аст. Ва гуфтанд Сақаллия бар ҳаштод фарсанг дар ҳаштод фарсанг аст ва ҳам султони Мисрроест ва ҳар сол киштӣ ояд ва моли он ҷо ба Миср оварад ва аз он ҷо катони борик оваранд ва тафсилҳои ба олам бошад, ки яке аз он ба Миср даҳ динори мағрибӣ арзад.

Аз Миср чун ба ҷониби машриқ раванд, ба даръёи Қулзум расанд ва Қулзум шаҳрест бар канори даръё, ки аз Миср то он ҷо сӣ фарсанг аст. Ва ин даръё шохест аз даръёи муҳит, ки аз Адан шикфта сӯи шимол равад ва чун ба Қулзум расад, мулоқӣ шавад ва гусаста. Ва гӯянд, арзи ин халиҷ дувист фарсанг аст. Миёни халиҷ ва Миср кӯҳ ва биёбон аст, ки дар он ҳеҷ обу набот нест ва ҳар кӣ аз Миср ба Макка хоҳад шуд, сӯи машриқ бояд шудан. Чун ба Қулзум расад, ду роҳ бошад: яке бар хушкӣ ва яке бар об. Он чӣ ба роҳи хушк меравад, ба понздаҳ рӯз ба Макка равад ва он биёбонест, ки сесад фарсанг бошад ва бештар қофилан Миср бад-он роҳ равад ва агар ба роҳи даръё раванд, бист рӯз раванд ба Ҷор. Ва Ҷор шаҳракест аз замини Ҳиҷоз бар лаби даръё, ки аз Ҷор то Мадина расул саллалоҳи алайҳивассалом серӯза роҳ аст ва аз Мадина ба Макка сад фарсанг аст ва агар касе аз Ҷор бигузарад ва ҳамчунон ба даръё равад, ба соҳили Яман равад ва аз он ҷо ба савоҳили Адан расад ва агар бигузарад, ба Ҳиндустон кашад ва ҳамчунон то Чин биравад ва агар аз Адан сӯи ҷануб равад, ки майл сӯи мағриб шавад, ба Зангибор ва Ҳабаша равад ва шарҳи он ба ҷои худ гуфта шавад.

Ва агар аз Миср ба ҷониби ҷануб бираванд ва аз вилояти Нуба бигузаранд, ба вилояти Масомуда расанд ва он замин аст алафхори азим ва ҷаҳорпой бисъёр ва мардум сиёҳпӯсти дуруштустухони ғализ бошанд ва қавитаркиб ва аз он ҷинс дар Миср лашкариён бисъёр бо-

шанд зишт ва ҳаёкили азим, эшонро масомуда гӯянд. Пиёда ҷанг кунанд ба шамшер ва найза ва дигар олот кор натавонанд фармуд.

СИФАТИ ШАҲРИ ҚОҲИРА

Чун аз ҷониби Шом ба Миср раванд, аввал ба шаҳри Қоҳира расанд, чи Миср ҷанубист ва инро Қоҳираи Муиззия гӯянд. Ва Фустот лашкаргоҳро гӯянд. Ва ин чунон будааст, ки яке аз фарзандони амиралмўъминин Хусайн бини Алӣ салавотуллоҳи алайҳим аҷмаин, ки ўро Алмуиззиддиналлоҳ гуфтаанд, мулки Мағриб гирифтааст, то Андалус. Ва аз Мағриб сӯи Миср лашкар фиристодааст. Аз оби Нил мебоист гузаштан ва бар оби Нил гузар наметавон кардан, яке он ки обе бузурге аст ва дуввўм наҳанг бисъёр дар он бошад, ки ҳар ҳайвоне, ки ба об афтод, дарҳол фуру мебаранд. Ва гӯянд, ба ҳаволи шаҳри Миср дар роҳ тилисме кардаанд, ки мардумро заҳмат нарасонанд ва сутуро ва ба ҳеҷ ҷои дигар касеро заҳра набошад дар об шудан ба як тирпартоб дур аз шаҳр. Ва гуфтанд, Алмуиззидиналлоҳ лашкари худро бифиристод ва биёмаданд он ҷо, ки имрӯз шаҳри Қоҳира аст ва фармуд, ки чун шумо он ҷо расед, сағе сиёҳ пеш аз шумо дар об равад ва бигузарад, шумо бар асари он сағ биравед ва бигузаред беандеша. Гуфтанд, ки сӣ ҳазор савор буд, ки бад-он ҷо расиданд. Ҳама бандагони ӯ буданд, он сағи сиёҳ ҳамчунон пеш аз лашкар даррафт ва эшон бар асари ӯ рафтанд ва аз об бигузаштанд, ки ҳеҷ офаридаро халале нарасид ва ҳаргиз кас нишон надода буд, ки касе савора аз рӯи Нил гузашта бошад.

Ва ин ҳол дар таърихи санаи сесаду шасту се будааст. Ва султон худ ба роҳи дарё ба кишти биёмадааст ва он киштиҳо, ки султон дар ӯ ба Миср омадааст, чун наздики Қоҳира расид, тижӣ карданд ва аз об оварданд ва дар хушкӣ раҳо карданд, ҳамчунонки чизе озод кунанд. Ва ровии он қисса он киштиҳоро дид, ҳафт адад кишти аст, ҳар як ба дарозии саду панҷоҳ арш аст, дар арз ҳафтод арш ва ҳаштод сол буд, то он ҷо ниҳода буданд. Ва дар таърихи санаи чаҳорсаду чилу як буд, ки ровии ин ҳикоят он ҷо расид. Ва дар вақте, ки Алмуиз-

зиддиналлоҳ биёмад, дар Миср сипоҳсолоре аз он халифани Бағдод буд, пеши Муиз омад ба тоат ва Муиз бо лашкар бад-он мавзеъ, ки имрӯз Қоҳира аст, фуруда омад ва он лашкароғро Қоҳира ном ниҳоданд, он чи он лашкар он қоро қаҳр кард ва фармон дод, то ҳеҷ кас аз лашкари вай ба шаҳр дарнаравад ва ба хонаи касе фуруда наёяд ва бар он дашт мисре бино фармуд ва ҳошияти худро фармуд, то ҳар кас сарое ва биное бунёд афганад ва он шаҳре шуд, ки назари он кам бошад. Ва тақдир кардам, ки дар ин шаҳри Қоҳира аз бист ҳазор дӯкон кам набошад, ҳама мулки султон. Ва бисёр дӯкониҳост, ки ҳар якро дар моҳе даҳ динори мағрибӣ уҷрад аст ва аз ду динор кам набошад ва корвонсарой ва гармоба ва дигар ақорот чандон аст, ки онро ҳадду қиёс нест. Тамомат мулки султон, ки ҳеҷ офаридаро ақор ва мулк набошад, магар сароҳо ва он чӣ худ карда бошад ва шундаи, ки дар Қоҳира ва Миср ҳашт ҳазор сарост аз он султон, ки онро ба иқорат диҳанд ва ҳар моҳ кироя ситонанд ва ҳама ба муроди мардум, ба эшон диҳанд ва аз эшон ситонанд, на он, ки бар касе ба навъе батаклиф кунанд.

Ва қасри султон миёни шаҳри Қоҳира аст ва ҳама ҳаволии он кушода, ки ҳеҷ иморат бад-он напайваста аст ва муҳандисон онро масоҳат кардаанд, баробари шаҳристони Миёфорикӣ аст ва гирд бар гирди он кушудааст ва ҳар шаб ҳазор мард посбони ин қаср бошанд, понсад савор ва понсад пиёда, ки аз намози шом бӯқ ва духул ва коса мезананд ва гирдаш мегарданд то рӯз. Ва чун аз беруни шаҳр бингаранд, қасри султон чу кӯҳе намоёд аз бисёри иморот ва иртифои он, аммо аз шаҳр ҳеҷ натавои дид, ки боруи он олист. Ва гуфтанд, ки дар ин қаср дувоздаҳ ҳазор ходими уҷриҳора аст ва занон ва канизакон худ кӣ донанд, илло он ки гуфтанд, сӣ ҳазор одаи дар он қаср аст ва он дувоздаҳ кӯшк аст ва ин ҳарамро даҳ дарвоза аст бар рӯи замин, ҳар якро номе бад-ин тафсил, гайр аз он ки дар зер замин аст: Бобузаҳаб, Бобулбаҳр, Бобуссарич, Бобузаҳума, Бобуссалом, Бобузабарҷад, Бобулъид, Бобулфутӯх, Бобузиллоқа, Бобуссурия.

Ва дар зер замин дарест, ки султон савора аз он ҷо берун равад ва аз шаҳр берун қасре сохтааст, ки

махраҷи он раҳгузар дар он қаср аст ва он раҳгузарро ҳама сақфи маҳкам задаанд. Аз ҳарам то ба кӯшк ва девори кӯшк аз санг тарошида сохтаанд, ки гӯё аз як пора санг тарошидаанд ва манзарҳо ва айвонҳои олай бароварда ва аз андаруни даҳлези дӯконҳо баста. Ва ҳама аркони давлат ва ходимон сиёҳон буданд ва румиён ва вазир шахсе бошад, ки ба зӯҳду вараъ ва амонат ва сидқ ва илм ва ақл аз ҳама мустасно бошад ва ҳаргиз он ҷо расми шароб хӯрдан набуда бувад. Яъне ба рӯзгори он Ҳоким ва дар айёми вай ҳеҷ зан аз хона берун наёмеда бувад. Ва касе мавиз насохтӣ, эҳтиётро набояд, ки аз он сук кунанд ва ҳеҷ касеро заҳра набувад, ки шароб хӯрдан ва фуқоъ ҳам нахӯрдандӣ, ки гуфтандӣ масткунанда аст ва мустаҳайна шуда.

ШАҲРИ ҚОҲИРА

Панҷ дарвоза дорад: Бобуннаср, Бобулшутӯҳ, Бобулқантара, Бобузувайла, Бобулхалиҷ. Ва шаҳр бору надорад, аммо биноҳо муртафеъ аст, ки аз бору қавитар ва олитар аст ва ҳар сарой ва кӯшке ҳисорест ва бештар иморот панҷ ишкӯб ва шаш ишкӯб, бошад ва оби хӯрдани аз Нил бошад, саққоён бо шутур нақл кунанд ва оби чоҳҳо ҳар чӣ биравад, Нил наздиктар бошад, хуш бошад. Ва ҳар чӣ дур аз Нил бошад, шӯр бошад. Ва Миср ва Қоҳираро гӯянд панҷоҳ ҳазор шутур ровиякаш аст, ки саққоён об кашанд ва саққоён, ки об бар пушт кунанд, худ ҷудо бошанд ба сабӯҳои биринҷин ва хикҳо дар кӯчаҳои танг, ки роҳи шутур набошад. Ва андар шаҳр дар миёни сароҳо богчаҳо ва ашҷор бошад ва об аз чоҳ диҳанд ва дар ҳарамии султон ҳарамбӯстонхост, ки аз он некӯтар набошад ва дӯлобҳо сохтаанд, ки он басотинро об диҳад ва бар сари бомҳо ҳам дарахт нишонда бошанд ва тафарруҷгоҳҳо сохта ва дар он таърих, ки ман он ҷо будам, хонае, ки замини вай бист газ дар дувоздаҳ газ буд, ба понздаҳ динори мағрибӣ ба иҷорат дода буд дар як моҳ. Ва чаҳор ишкӯб буд, се аз он ба киро дода буданд ва табақаи болоин аз худовандаш мехост, ки ҳар моҳ панҷ динори мағрибӣ бидиҳад ва соҳиби хона ба вай надод, гуфт, ки «Мапо

бояд ки гоҳе дар он ҷо бошам». Ва муддати як сол, ки мо он ҷо будем, ҳамомон ду бор дар он хона нашуд. Ва он сароҳо чунон буд аз покизагӣ ва латофат, ки гӯй аз ҷавохир сохтаанд, на аз гачу оҷур ва санг ва тамомати саройҳои Қоҳира ҷудо-ҷудо ниҳодааст, чунонки дарахт ва иморат, ҳеҷ офарида бар девори ғайре набошад. Ва ҳар кӣ хоҳад ҳаргаҳ, ки боядаш хонаи худ бозтавонад шикоят ва иморат кард, ки ҳеҷ мазаррате ба дигаре нарасад. Ва чун аз шаҳри Қоҳира сӯи мағриб берун шавӣ, ҷӯи бузургест, ки оиро халиҷ гӯянд ва он халиҷро падари султон кардааст ва ўро бар он об сесад деҳи холиса аст ва сари ҷӯй аз Миср баргирифтааст ва ба Қоҳира оварда ва он ҷо бигардонида ва пеши қасри султон мегузарад. Ва ду кӯшк бар сари он халиҷ кардаанд, якеро аз он Лўълў хонанд ва дигареро Ҷавҳара. Ва Қоҳираро ҷаҳор ҷомеъ аст, ки рӯзи одина намоз кунанд, якеро аз он Азҳар гӯянд ва ҷомеи Нур ва ҷомеи Ҳоким ва ҷомеи Муиз. Ва ин ҷомеъ беруни шаҳр аст бар лаби Нил.

Ва аз Миср чун рӯй ба қибла кунанд ба матлаъ ҳамл бояд кард ва аз Миср ба Қоҳира кам аз як мил бошад. Ва Миср ҷанубӣ аст ва Қоҳира шимолӣ ва Нил аз Миср мегузарад ва ба Қоҳира расад. Ва басотин ва имороти ҳар ду шаҳр ба ҳам пайваста аст ва тобистон ҳама дашт ва саҳро чун дарьёе бошад ва берун аз боғи султон, ки бар сари болоӣ аст, ки он пур нашавад, дигар ҳама зерӣ об аст.

СИФАТИ ФАТХИ ХАЛИЧ

Бад-он вақт ки рӯди Нил вафо кунад, яъне аз даҳӯми шаҳривармоҳ то бистӯми обонмоҳи қадим, ки об зоида бошад, ҳаждаҳ газ иртифоъ гирад, аз он ҷӣ дар зимистон буда бошад ва сари ин ҷӯйҳо ва наҳрҳо баста бошад ба ҳама вилоят, пас ин наҳр, ки Халиҷ мегӯянд ва ибтидои он пеши шаҳри Миср аст ва ба Қоҳира бармегузарад ва он хоси султон аст. Султон барнишинад ва ҳозир шавад, то он бикушоянд. Он вақт дигар халиҷҳо ва наҳрҳо ва ҷӯйҳо бикушоянд дар ҳама вилоят. Ва он рӯзҳо бузургтари идҳо бошад. Ва оиро рукуби фат-

ҳулхалиҷ гӯянд. Чун мавсими он наздик расад, бар сари он ҷӯй боргоҳи азими мутакаллиф ба ҷиҳати султон бизананд аз дебои румӣ, ҳама ба зар дӯхта ва ба ҷавохир мукаллаг карда бо ҳама олот, ки дар он ҷо бошад, чунон ки сад савор дар сояи он битавонанд истод. Ва дар пешии ин шароф хаймае бўқаламун ва хиргоҳи азим зада бошад. Ва пеш аз руқуб дар истабл, се рӯз табл ва бўқу кӯс зананд, то аспон бо он овозҳо улфат гиранд, то чун султон барнишинад, даҳ ҳазор маркаб ба зини заррин ва тавқу сарафсори мурассаф истода бошанд. Ҳама намадзинуҳои дебои румӣ ва бўқаламун, чунончи қасдан бофта бошанд ва на бурида ва на дӯхта ва китоба бар ҳавошӣ навишта ба номи султони Миср. Ва бар ҳар аспе зиреҳе ё ҷавшане афганда ва ҳуде бар кӯҳан зини ниҳода ва ҳар гуна силоҳе дигар ва бисёр шуторон бо қачоваҳои ораста ва астарон бо имориҳои ораста, ҳама ба зару ҷавохир мурассаф карда ва ба марворид ҳуљьяҳои он дӯхта оварда бошанд, дар ин рӯзи халиҷ, ки агар сифати он кунанд, сухан ба татвил анҷомад.

Ва он рӯз лашкари султон ҳама барнишинанд гурӯҳ-гурӯҳ ва фавҷ-фавҷ. Ва ҳар қавмеро номе ва куньяте бошад. Гурӯҳеро каттомиён гӯянд, эшон аз Қайравон дар хидмати Алмуиззиддиналлоҳ омада буданд ва гуфтанд, бист ҳазор саворанд ва гурӯҳеро ботилиён гӯянд, мардуми мағриб буданд, ки пеш аз омадани султон ба Миср омада буданд, гуфтанд, понздаҳ ҳазор саворанд. Гурӯҳеро мусомида мегуфтанд, эшон сиёҳонанд, аз замини Масмудиён ва гуфтанд бист ҳазор марданд. Ва гурӯҳеро мушориқа мегуфтанд ва эшон туркон буданд ва аҷамиён. Сабаб он ки асли эшон тоӣ набудааст, агарчӣ эшон бештар ҳамои ҷо, дар Миср зодаанд. Аммо исми эшон аз асл муштақ бувад. Гуфтанд, эшон даҳ ҳазор мард буданд азимҳайкал. Гурӯҳеро абидушшарроф гӯянд, эшон бандагони дирамҳарида буданд. Гуфтанд, эшон сӣ ҳазор марданд. Гурӯҳеро бидавиён мегуфтанд, мардумони Ҳиҷоз буданд, ҳама найзаварон. Гуфтанд, панҷоҳ ҳазор саворанд. Гурӯҳеро устодон мегуфтанд. ҳама ходимон буданд сафед ва сиёҳ, ки ба номи хидмат ҳарида буданд ва эшон сӣ ҳазор саворанд. Гурӯҳеро сароиён мегуфтанд ва пиёдагон буданд. Аз ҳар вилояте

омада буданд ва эшонро сипоҳсолоре бошад ҷудогона, ки тимори эшон дорад ва эшон ҳар қавме ба силоҳи вилояти хеш кор кунамд, даҳ ҳазор мард буданд. Гурӯҳро зунуҷ мегуфтанд, эшон ҳама ба шамшер ҷанг кунанд ва гуфтанд, эшон сӣ ҳазор марданд. Ва ин ҳама лашкар рӯзихори султон буданд ва ҳар якро ба қадри мартаба марсум ва мушоҳара муайян буд, ки ҳаргиз бароте ба як динор бар ҳеҷ омил ва равият нанавишандӣ, илло он ки уммол он чӣ моли вилоят будӣ, сол ба сол таслими хизона карданд ва аз хизона ба вақти муайян арзоқи он лашкар бидодандӣ, чунонки ҳеҷ амалдор ва раиятро аз тақозои лашкарӣ ранҷе нарасидӣ ва гурӯҳе маликзодагон ва подшоҳзодагонии атрофи олам буданд, ки он ҷо рафта буданд ва эшонро аз ҳисоби лашкарӣ ва сипоҳӣ нашумурдандӣ. Аз Мағриб ва Яман ва Рум ва Суқлоб ва Нуба ва Ҳабаша ва абнои хисрави Деҳлӣ ва модари эшон ба он ҷо рафта буданд ва фарзандони шоҳони гурҷӣ ва маликзодагонии дайламинён ва писарони хоҳони Туркистон ва дигар табақоти аснофи мардум, чун фузало ва удабо ва шуаро ва фуқаҳо бисёр он ҷо ҳозир буданд ва ҳамаро арзоқ муайян буд ва ҳеҷ бузургзодаро кам аз понсад динор арзоқ набуд ва бибуд, ки ду ҳазор динори мағрибӣ буд ва ҳеҷ кори эшон набудӣ, илло он ки чун вазир бар нишасте рафтандӣ, салом кардандӣ ва боз ба ҷои худ шудандӣ. Акиун ба асари ҳадиси фатҳи халиф равем.

Он рӯз, ки бомдод султон ба фатҳи халиф берун хостӣ шуд, даҳ ҳазор мард ба музди гирифтандӣ, ки ҳар як аз он ҷанибатон, ки зикр кардем, якеро ба даст гирифта будӣ ва сад-сад мекашидандӣ ва дар пеш бўқ ва духул ва сурно мезадандӣ ва фавҷе аз лашкар бар ақибӣ эшон мешудӣ. Аз дари ҳарамӣ султон ҳамчунин то сари фатҳи халиф бурдандӣ ва бозовардандӣ. Ҳар муздуре, ки аз он ҷанибате кашида буд, се дирам бидодандӣ ва аз паси аспон шутурон бо маҳдҳо ва марқадҳо бикашидандӣ. Ва аз паси эшон астарон бо имориҳо. Он вақт султон аз ҳама лашкарҳо ва ҷанибатҳо дур меомадӣ. Марде ҷавон, тамоми ҳайкал поксурат аз фарзандони амиралмӯъминин Ҳусайн бинни Алӣ бинни Абеталиб салавотуллоҳи алайҳумо ва мӯи сар сутурда будӣ, бар астаре нишаста буд, зин ва лагом бетакаллуф, чу-

мон ки зару сим бар он набуд ва хештан пироҳане пӯшида сафед, бо фӯтае фарохи бузург, чунонки дар билоди араб расм аст ва ба ачам дурроа мегӯянд ва гуфтанд он пироҳанро дебқӣ мегӯянд ва қимати он даҳ ҳазор динор бошад ва аммомае ҳам аз он ранг бар сар баста ва ҳамчунин тозиёнае азими қимате дар даст гирифта ва дар пеши ӯ сесада марди дайлам мерафт ҳама пиёда ва ҷомаҳои зарбафти румӣ пӯшида ва миён баста остинҳои фарох ба расми мардуми Миср, ҳама бо зӯпинҳо ва тирҳо ва пойтобаҳо печида. Ва мазилладоре бо султон меравад, бар аспе нишаста ва дастори заррини мурассаъ бар сари ӯ ва дасте ҷома пӯшида, ки қиммати он даҳ ҳазор динор зари мағрибӣ бошад ва он сатр, ки ба даст дорад, ба такаллуфе азим ҳама мурассаъ ва мукалал ва ҳеҷ савори дигар бо султон набошад ва дар пеши ӯ ин дайламиён буданд. Ва бар дасти рост ва чапи ӯ чандин миҷмарадор мераванд аз ходимон ва анбару ӯд месӯзанд. Ва расми эшон он буд, ки ҳар кучо султон ба мардум расидӣ, ӯро сачда кардандӣ ва салавот додандӣ. Аз паси ӯ вазир меомадӣ бо қозиюлқуззот ва фавҷе анбӯҳ аз аҳли илм ва аркони давлат. Ва султон бирафтӣ то он ҷо, ки шароъ зада буданд бар сари банди халиҷ, яъне фамуннаҳр ва савора дар зери он биистодӣ. Соате баъд аз он хишти зӯпине ба дасти султон додандӣ, то бар ин банд задӣ ва мардум ба таъҷил ба кулангу бел ва михрафа он бандро бардаридандӣ, об худ, ки боло гирифта бошад, қувват кунад ва ба якбор фуру равад ва ба халиҷ андар афтад. Ин рӯз ҳама халқи Миср ва Қоҳира ба наззори он фатҳи халиҷ омада бошанд ва анвои бозиҳои аҷиб берун оваранд ва аввал киштии, ки дар халиҷ афганда бошад, ҷамоате ахрасон, ки ба порсӣ гунгу лол мегӯянд, дар он киштии нишонда бошанд, магар онро ба фол дошта буданд ва он рӯз султон эшонро садақот фармояд. Ва бисту як киштии буд аз он султон, ки обгире наздики қасри султон сохта буданд, чандон ки ду се майдон. Ва он киштиҳо ҳар якро миқдори панҷоҳ газ тӯл ва бист газ арз буд, ҳама бо такаллуф бо зару симу ҷавоҳир ва дебоҳо ораста, ки агар сифати он кунанд, авроқи бисёр навишта шавад. Ва бештар авқот он киштиҳо дар он обгир, чунонки астар дар астархона баста будандӣ. Ва боре буд султон-

ранд. Ва дар Миср чандон кишті ва заврақ бошад, ки ба Бағдод ва Басра набошад.

Аҳли бозори Миср ҳар чӣ фурушанд, рост гӯянд ва агар касе ба муштарӣ дурӯғ гӯяд, ўро бар шутуре нишонда занге ба дасти ў диҳанд, то дар шаҳр мегардад ва занг меҷунбонад ва мунодӣ мекунад, ки: «Ман хилоф гуфтам ва маломат мебинам ва ҳар кӣ дурӯғ гӯяд, сазои ў маломат бошад!» Дар бозори он ҷо аз баққолу аттор ва пилавар ҳар чӣ фурушанд, бордони он аз худ бидиҳанд. Агар зуҷоҷ бошад ва агар сафол ва агар коғаз филҷумла эҳтиёҷ набошад, ки харидор бордон бардорад. Ва равғани чароғ он ҷо аз тухми турбу шалғам гиранд ва онро зайти ҳор гӯянд. Ва он ҷо кунҷид андак бошад ва равғанаш азиз ва равғани зайтун арзон бувад, pista гарантар аз бодом аст ва мағзи бодом даҳ ман аз як динор нагузарад. Ва аҳли бозор ва дўкандорон бар харони зинӣ нишинанд, ки оянду раванд аз хона ба бозор. Ва ҳар ҷо ба сари кўчаҳо бисъёр харони зинӣ ороста дошта бошанд, ки агар касе хоҳад, барнишинад ва андак кироя медиҳад. Ва гуфтанд, панҷоҳ ҳазор баҳиман зинӣ бошад, ки ҳар рӯз зин карда ба кироя диҳанд ва беруи аз лашкариён ва сипоҳиён бар асп нанишинанд, яъне аҳли бозор ва русто ва мўҳтарифа ва хоҷагон. Ва бисъёр хари аблақ дидам ҳамчу асб, бал латифтар. Ва аҳли шаҳр азим тавонгар буданд дар он вақт, ки он ҷо будам.

Ва дар санаи чорсаду сию нўҳ султонро писаре омад, фармуд, ки мардум хурраи кунанд. Шаҳру бозор биёростанд, чунонки агар васфи он карда шавад, ҳамоно ки баъзе мардум онро бовар накунанд ва устувор надоранд, ки дўконҳои баззозон ва саррофон ва ғайруҳум чунон буд, ки аз зару ҷавохир ва нақду ҷинс ва ҷомаҳои зарбафт ва қасаби ҷой, ки касе бинишинад ва ҳама аз султон эминанд, ки ҳеҷ кас аз авонон ва ғаммозон наме-тарсид ва бар султон эътимод доштанд, ки бар касе зулм накунад ва ба моли касе ҳаргиз тамаъ накунад. Ва он ҷо молҳо дидам аз он мардум, ки агар гўям ё сифат кунам, мардуми аҷамро он қабул наияфтад. Ва моли эшонро ҳадду ҳаср натавонистам кард. Ва он осонш ки он ҷо дидам, ҳеҷ ҷо надидам.

Ва он ҷо шахсе тарсо дидам, ки аз мутамаввилони Миср буд. Чунонки гуфтанд: «Киштиҳо ва молу мулки

ӯро қиёс натавон кард». Ғараз он ки як сол оби Нил вафо накард ва ғалла гарон шуд, вазири султон ин тарсоро бихонд ва гуфт: «Сол некӯ нест ва бар дили султон ҷиҳати раоё бор аст, ту чанд ғалла тавонӣ бидиҳӣ хоҳ ба баҳо, хоҳ ба қарз».

Тарсо гуфт: «Ба саодати султон ва вазир ман чандон ғалла муҳайё дорам, ки шаш сол нони Миср бидиҳам». Дар ин вақт ломаҳола чандон халқ дар Миср буд, ки он чи дар Нишобур буданд, хумси эшон ба ҷаҳд буд ва ҳар кӣ мақодир донад, маълуми ӯ бошад, касеро чанд мол бояд, то ғаллаи ӯ ин миқдор бошад. Ва чи эмин раияте ва одил султоне буд, ки дар айёми эшон чунин ҳолҳо бошад ва чандин молҳо, ки на султон бар касе зулм ва ҷавр кунад ва на раият чизе пинҳон ва пӯшида дорад.

Ва он ҷо корвонсарое дидам, ки Дорулвазир мегуфтанд, дар он ҷо қасаб фурушанд ва дигар ҳеч ва дар ишқӯби зер хайётон нишинанд ва дар боло раффон он.

Аз қиями он пурсидам, ки учраи ин тим чанд аст? Гуфт: «Ҳар сол бист ҳазор динори мағрибӣ буд, аммо ин соат гӯшае аз он хароб шуда, иморат мекунад. Ҳар моҳ як ҳазор динор ҳосил, яъне дувоздаҳ ҳазор динор. Ва гуфтанд, ки: «Дар ин шаҳр бузургтар аз ин ва ба миқдори ин дувист хон бошад».

СИФАТИ ХОНИ СУЛТОН

Одати эшон чунин бувад, ки султон, дар сола ба ду ид хон инҳад ва бор диҳад хавосу авомро. Он кӣ хавос бошанд, дар ҳазрати ӯ бошанд ва он чӣ авом бошанд, дар дигар сароҳо ва мавозеъ. Ва ман агарчӣ бисёӣ шунида будам, ҳавас буд, ки ба раёулъайн бубинам, бо яке аз дабирони султон, ки маро ба ӯ сӯҳбат иттифоқ афтода буд ва дӯстӣ падида омада, гуфтам: «Ман боргоҳи мулук ва салотини аҷам дидаам чун султон Маҳмуди Ғазнавӣ ва писараш Масъуд, эшон подшоҳони бузург буданд, бо исъмат ва таҷаммули бисёӣ. Ақнуи меҳодам, ки маҷлис амиралмуъмининро ҳам бинам». Ӯ бо пардадор, ки соҳибусситр мегӯянд, бигуфт. Салхи рамазони санаи чорсаду чил, ки маҷлис ораста

буданд, то дигар рӯз, ки ид буд ва султон аз намоз ба он ҷо ояд ва ба хон бинишинад, маро он ҷо барад. Чун аз дари сарой бадар шудам, иморатҳо ва суффаҳо ва айвонҳо дидам, ки агар васфи он кунам, китоб ба татвил анҷомад.

Дувоздаҳ қаср дар ҳам сохта ҳама мураббаот, ки дар ҳар як ки мерафтам, аз якдигар некӯтар буд ва ҳар як ба миқдори сад арш дар сад арш ва яке аз ин ҷумла чизе буд шаст андар шаст ва тахте ба тамомати арзи хона ниҳода ба улув ҷаҳор газ, аз се ҷиҳати он тахт ҳама аз зар буд, шикоргоҳ ва майдон ва ғайруҳу бар он тасвир карда ва китобате ба хатти покиза бар он ҷо навишта ва ҳама фаршу тарҳ, ки дар ин ҳарам буд, ҳама он буд, ки дебои румӣ ва бўқаламун ба андозан ҳар мавзее бофта буданд ва дорофазини мушаббак аз зар бар канорҳо ниҳода, ки сифати он натавон кард. Ва аз тахт, ки бо ҷониби девор аст, дараҷоти нуқрагин сохта ва он тахт худ чунон буд, ки агар ин китоб ба сар сифати он бошад, суҳан муставфӣ ва кофӣ набошад. Гуфтанд: «Панҷоҳ ҳазор ман шакар ротибан он рӯз бошад, ки султон хон ниҳад».

Ороиши хонро дарахте дидам чун дарахти турунҷ ва ҳама шоху баргу бори он аз шакар сохта ва андар ӯ ҳазор сурат ва тимсол сохта ҳама аз шакар. Ва матбахи султон берун аз қаср аст ва панҷоҳ ғулом ҳамеша дар он ҷо мулозим ва аз кӯшк роҳ ба матбах аст, дар зери замин ва тартиби эшон чунон маҳайё буд, ки ҳар рӯз ҷаҳордаҳ шутурвор барф ба шаробхонаи султон бурдандӣ ва аз он ҷо бештар умаро ва хавосро ротибаҳо будӣ. Ва агар мардуми шаҳр ҷиҳати ранҷӯрон талабидандӣ, ҳам бидодандӣ. Ва ҳамчуни ҳар машруб ва адвия, ки касеро дар шаҳр боистӣ, аз ҳарам бихостандӣ, бидодандӣ. Ва ҳамчуни рағғанҳои дигар чун рағғани балисон ва ғайруҳу чандонки ин ашъён мазкур хостандӣ, манъе ва узре набудӣ.

СИЯРИ СУЛТОНИ МИСР

Амну фароғати аҳли Миср бад-он хоҳад буд, ки дӯкониҳои баззозон ва саррофон ва ҷавҳариёнро дар набастандӣ, илло dome бар вай кашидандӣ ва кас наёристӣ ба

Чизе даст бурдан. Марде яҳудӣ буд ҷавҳарӣ, ки султонро наздик буд ва ўро мол бисёре буд. Ва ҳама эътимоди ҷавҳар харидан бар ў доштад. Рўзе лашкариён даст бар ин яҳудӣ бардоштад ва ўро бикуштад. Чун ин кор бикарданд, аз қаҳри султон битарсиданд ва бист ҳазор савор барнишастанд ва ба майдон омаданд ва лашкар ба саҳро берун шуд ва халқи шаҳр аз он битарсиданд ва он лашкар то нимаи рӯз дар майдон истода буданд, ходиме аз сарой берун омад ва бар дари сарой биистод ва гуфт: «Султон мефармояд, ки «Ба тоат ҳастед ё не?» Эшон ба як бор овоз доданд, ки «Бандагонем ва тоатдор, аммо гуноҳ кардаем» Ходим гуфт: «Султон мефармояд, ки бозгардед» Дарҳол бозгаштанд. Ва он ҷухуди мақтулро Абӯсанд гуфтандӣ, писаре дошт ва бародаре, гуфтанд: «Моли ўро худон таоло донад, ки чанд аст» ва гуфтанд: Бар боми сарой сесад тағори нуқрагин ниҳодааст ва дар ҳар як дарахте кишта, чунон аст, ки боғе ва ҳама дарахтҳои мусаммар ва ҳомил. Бародари ў коғазе навишта ба хизмати султон фиристод, ки дувист ҳазор динори мағрибӣ ҳазонаро хидмат кунам, дар сари он вақт аз он ки метарсид. Султон он коғаз берун фиристод, то бар сари ҷамъ бидариданд ва гуфт, ки шумо эмин бошед ва ба хонаи худ бозравед, ки на касро ба шумо кор аст ва на мо ба моли касе мўҳтоҷ ва эшонро истимолат кард.

Аз Шом то Қайравон, ки ман расидам, дар тамоми шаҳр ва рустоҳо ҳар масҷид, ки буд, ҳамаро ихроҷот бар вакили султон буд аз рағбани чароғ ва ҳасир ва бўриё ва зилу ва мушоҳирот ва мавҷиботи қайимон ва фаррошон ва муаззинон ва ғайруҳум.

Ва як сол волии Шом навишта буд, ки «Имсол зайт андак аст, агар фармон бошад, масҷидро зайти ҳор бидиҳем ва он рағбани турбу шалғам бошад», дар ҷавоб гуфтанд: «Фармонбарӣ, на вазири, чизе ки ба хонаи худо тааллуқ дошта бошад, дар он ҷо тағйир ва табдил ҷоиш нест».

Ва қозиюлқуззотро ҳар моҳ ду ҳазор динори мағрибӣ мушоҳара бувад ва ҳар қозиро ба нисбати вай, то ба моли кас тамаъ накунанд ва бар мардум ҳайф наравад.

Ва одат ончунон бувад, ки дар авосити раҷаб мисоли султон дар масҷид бихондандӣ, ки: «Е. маъшаралмусли-

мин, мавсими ҳаҷ мерасад ва сабини султон ба қарори маъҳуд бо лашкариён ва аспон ва шутур ва зоди мунд аст». Ва дар рамазон ҳамин мунодӣ бикардандӣ ва аз аввали зилқаъда огози хурӯҷ кардандӣ ва ба мавзеи муайян фуруд омадандӣ. Нимаи моҳи зилқаъда равона шудандӣ ва ҳар рӯз харҷи улуфани ин лашкар як ҳазор динори мағрибӣ будӣ, ба ғайр аз бист динор, ки ҳар мардеро мавоҷиб будӣ, ки ба бисту панҷ рӯз ба Макка шудандӣ ва даҳ рӯз он ҷо мақом будӣ, ба бисту панҷ рӯз то ба мақом расидандӣ. Ду моҳ шаст ҳазор динори мағрибӣ улуфани эшон будӣ ғайр аз таахҳудот ва сикот ва мушоҳирот ва шутур ки, сақт шудӣ.

Пас дар санаи чорсаду сию нӯҳ сичҷили султон бар мардум хонданд, ки амиралмуъминини мефармоняд, ки: «Хучҷоҷро имсол маслиҳат нест, ки сафари Хиҷоз кунанд, ки имсол он ҷо қаҳт ва тангӣ аст ва халқ бисёр мурдааст. Ин маънӣ ба шафқати мусулмонӣ меғӯям».

Ва хучҷоҷ дар тавакқуф монданд ва султон ҷоман қаъба мефиристонд ба қарори маъҳуд, ки ҳар сол ду навбат ҷоман қаъба бифиристондӣ. Ва ин сол чун ҷома ба роҳи Қулзум гусел карданд, ман бо эшон бирафтам.

Гурраи шаҳри зилқаъда аз Миср беруи шудам ва ба бистӯми моҳ ба Қулзум расидем ва он ҷо киштӣ бироидем, ба понздаҳ рӯз ба шаҳре расидем, ки онро Ҷор меғуфтанд ва бисту дуввӯми моҳ буд ва он ҷо ба ҷаҳор рӯз ба Мадинаи расулуллоҳ салаллоху алайҳи васаллам расидем.

Мадинаи расулуллоҳ алайҳиссалом шаҳре аст бар каноари саҳрое ниҳода ва замини намонок ва шӯра дорад ва об равон аст, аммо андак хурмоистон аст. Ва он ҷо қибла сӯи ҷануб афтодааст ва масҷиди расулуллоҳ алайҳиссалоту вассалом ҷандон аст, ки Масҷидилҳаром ва ҳазираи расулуллоҳ алайҳиссалом дар паҳлӯи минбари масҷид аст. Чун рӯ ба қибла намоиянд, ҷониби чап ҷунонӣ чун хатиб аз минбар зикри пайғамбар, алайҳиссалом кунад ва саловат диҳад, рӯй ба ҷониби рост кунад ва ишора ба мақбара кунад ва он хонаи мухаммас аст ва деворҳо аз миёни сутунҳои масҷид баровардааст. Ва панҷ сутун даргирифтааст ва бар сари ин хона ҳамчу ҳазира карда, ба дорофазин то касе бадон ҷо наравад ва доми даркушодин он кашида, то мурғ бар

он ҷо наравад. Ва миёни мақбара ва минбар ҳам ҳазираест аз санғҳои руҳом карда, чун пастгоҳе ва онро равза гӯянд. Ва гӯянд он бӯстон аз бӯстонҳои биҳишт аст, чи расулуллоҳ алайҳиссалом фармудааст: «Байна қабри ва минбарӣ равзатун мин риёзилҷаннатӣ». Ва шиа гӯянд: Он ҷо қабри Фотимаи Зӯҳро аст алайҳассалом ва масҷидро дарест ва аз шаҳр берун сӯи ҷануб саҳроест ва гӯристонест. Ва қабри амиралмӯъминини Ҳамза бини Абдулмуталлиб разияллоҳу анҳу он ҷост ва он мавзеъро Кубӯрушшуҳадо гӯянд. Пас мо ду рӯз ба Мадина мақом кардем ва чун вақт танг буд, бирафтем роҳ сӯи машриқ буд. Ба ду манзил аз Мадина кӯҳ буд ва танғҳое чун дара, ки онро Чӯҳфа мегуфтанд ва он миқоти Мағрибу Шому Миср аст. Ба миқот он мавзеъ бошад, ки ҳаҷро эҳром гиранд ва гӯянд, як сол он ҷо ҳуҷҷоҳ фуруд омада буд халқи бисёӣ, ногоҳ селе даромада ва эшонро ҳалок кард ва онро бад-ин сабаб Чӯҳфа ном карданд ва миёни Макка ва Мадина сад фарсанг бошад, аммо санг аст ва мо ба ҳашт рӯз рафтем.

Якшанбеи шашӯми зилҳиҷҷа ба Макка расидем, ба Бобуссафо фуру омадем ва ин сол ба Макка қаҳтӣ буд, ҳаҷор ман нон ба як динори нишобурӣ буд ва муҷовирон аз Макка мерафтанд ва аз ҳеҷ тараф ҳоҷ наомада буд.

Рӯзи ҳаҷоршанбе ба ёрии ҳақ субҳонаҳу ва таоло ба Арафот ҳаҷ бигузоридем ва ду рӯз ба Макка будем. Ва халқи бисёӣ аз гуруснагӣ ва бечорагӣ аз Ҳиҷоз рӯй берун ниҳоданд бар ҳар тараф. Ва дар ин навбат шарҳи ҳаҷ ва васфи Макка намегӯям, то дигар навбат, ки бад-ин ҷо расам, ки навбати дигар, ки шаш моҳ муҷовир будам ва он ҷӣ дидам ба шарҳ бигӯям. Ва ман рӯй ба Миср ниҳодам, чунонки ҳафтоду панҷӯм рӯз ба Миср расидам. Ва дар ин сол сию панҷ ҳазор одамӣ аз Ҳиҷоз ба Миср омаданд ва султон ҳамаро ҷома пӯшонид ва уҷрӣ дод, то соли тамом ки ҳама гурусна ва бараҳна буданд. То боз боронҳо омад ва дар заминни Ҳиҷоз таом фароҳ шуд ва боз ин ҳама халқро дархӯрди ҳар як ҷома пӯшонид ва силотҳо дод ва сӯи Ҳиҷоз равона кард.

Ва дар раҷаби чорсаду чил дигар бор мисоли султон бар халқ хонданд, ки ба Ҳиҷоз қаҳтӣ аст ва рафтани

хуҷҷоҷ маслиҳат нест, бар хештан бубахшояд ва он чӣ худди таоло фармудааст, бикунанд, андар ин сол низ ҳоҷ нарафтанд ва вазифаи султонро, ки ҳар сол ба Ҳиҷоз фиристодӣ, албатта қусур ва эҳтибос набудӣ ва он ҷомаи қабба ва азони хадам ва ҳошия ва умарои Макка ва Мадина ва силаи амири Макка ва мушоҳиран ӯ ҳар моҳ се ҳазор диноҳ ва асб ва хилъат буд, ба ду вақт фиристодӣ. Дар ин сол шахсе буд, ки ӯро Қозӣ Абдулло мегуфтанд ва ба Шом қозӣ буда, ин вазифа ба даст ва сӯхбати ӯ равона карданд ва ман бо вай бирафтам ба роҳи Қулзум. Ва ин навбат киштӣ ба Ҷор расид, панҷӯми зилқалъа ва ҳаҷ наздик танг даромада ушту-ре ба панҷ диноҳ буд ба таъҷил бирафтам.

Ҳаштӯми зилҳиҷҷа ба Макка расидам ва ба ёрии ҳаҷ субҳонаҳу ва таоло ҳаҷ бигузоридам. Аз Мағриб қофилаи азим омада буд ва он сол ба дари Мадинаи ша-рифа араб аз эшон ҳафрат хост, ба гоҳи бозгаштан аз ҳаҷ ва миёни эшон ҷанг бархост ва аз мағрибиён зиёдат аз ду ҳазор одамӣ кушта шуд ва басе ба Мағриб нашу-данд. Ва ба ҳамин ҳаҷ аз мардуми Хуросон қавме ба роҳи Шом ва Миср рафта буданд ва ба киштӣ ба Ма-дина расиданд, шашӯми зилҳиҷҷа эшонро саду чаҳор фарсанг монда буд, то ба Арафот расанд, гуфта буданд: ҳар кӣ моро дар ин се рӯз, ки мондааст, ба Макка ра-сонад, чунонки ҳаҷ даръёбем, ҳар як аз мо чиҳил диноҳ бидиҳем. Аъроб биёмаданд ва чунон карданд, ки ба ду рӯзу ним эшонро ба Арафот расониданд ва зар бисит-тонданд ва эшонро як-як бар шутурони ҷаммоза бастанд ва аз Мадина баромаданд ва ба Арафот оварданд, ду таи мурда, ки бар он шутурон баста буданд ва чаҳор таи зинда буданд, аммо ниммурда. Намози дигар, ки мо он ҷо будем, бирасиданд, чунон шуда буданд, ки бар пой наметавонистанд истодан ва сухан низ наметавонист-танд гуфтан. Ҳикоят карданд, ки дар роҳ басе хоҳиш бад-ин аъроб кардем, ки зар, ки додаем шуморо бошад, моро бигузored, ки бетоқат шудем, аз мо нашинданд ва ҳамчунон биронданд. Филҷумла он чаҳор таи ҳаҷ карданд ва ба роҳи Шом бозгаштанд. Ва ман чун ҳаҷ бикардям, боз ба ҷониби Миср бирафтам, ки кутуб доштам он ҷо ва нияти боз омадан надоштам ва амири Мадина он сол ба Миср омад, ки ӯро бар султон расаме

буд ва ҳар сол ба вай додӣ, аз он ки хешовандӣ аз фарзандони Хусайн бинни Алӣ салавотуллоҳи алайҳимо дошт. Ман бо ӯ дар киштӣ будам то ба шаҳри Кулзум ва аз он ҷо ҳамчунон то ба Миср шудем.

Дар санаи чорсаду чихилу як, ки ба Миср будам, хабар омад, ки малики Ҳалаб осӣ шуд аз султон ва ӯ чокаре аз он султон буд, ки падарони ӯ мулуки Ҳалаб буда буданд.

Султонро ходиме буд, ки ӯро Умдатуддавла мегуфтанд ва ин ходим амири мутолибон ва азим тавонгар буд. Ва матолиб оиноро гӯянд, ки дар кӯҳҳои Миср талаби ганҷҳо ва дафинаҳо кунанд ва аз ҳама Мағриб ва диёри Миср ва Шом мардум оянд ва ҳар кас дар он кӯҳҳо ва сангсорҳои Миср ранҷҳо баранд ва молҳо сарфа кунанд ва бисёр он буда бошад, ки дафои ва ганҷҳо ёфта бошанд ва бисёрро ихроҷот афтода бошад ва чизе наёфта бошанд.

Чӣ мегӯянд, ки дар ин мавозеъ амволи Фиръавн мадфун буда аст. Ва чун он ҷо касе чизе ёбад, хумс ба султон диҳад ва боқӣ ӯро бошад. Ғараз он ки султон ин ходимро бад-он вилоят фиристод ва ӯро азим бузург гардонид. Ва ҳар асбоб, ки мулуко бошад, бидод аз даҳлез ва саропарда ва ғайруху.

Ва чун ӯ ба Ҳалаб шуд ва ҷанг кард, он ҷо кушта шуд. Амволи ӯ чандон буд, ки муддати ду моҳ шуд, ки ба тадриҷ аз хизонаи ӯ ба хизонаи султон нақл мекарданд ва аз ҷумла сесад канизак дошт аксар моҳруй. Баъзе он буданд, ки эшонро дар ҳамбистарӣ медошт. Султон фармуд то эшонро мухайяр карданд. Ҳар кӣ шавҳаре меҳост, ба шавҳаре доданд ва он кӣ шавҳар намеҳост, ҳар кӣ хоссан ӯ буд, ҳеҷ тасарруф накарда бад-ӯ мегузоштанд, то дар хонаи худ мебошанд. Ва бар ҳеҷ яки эшон ҳукме ва ҷабре нафармуд. Ва чун ӯ ба Ҳалаб кушта шуд, он малик тарсид, ки султон лашкарҳо фиристад. Писаре ҳафтсоларо бо зани худ ва бисёр тухаф ва ҳадоё ба ҳазрати султон фиристод ва бар гузашта узрҳо хост. Чун эшон биёмаданд, қариб ду моҳ берун ништастанд ва эшонро дар шаҳр намегузоштанд ва тухфаи эшон қабул намекарданд, то аимма ва қуззоти шаҳр ҳама ба шафоат ба даргоҳи султон шуданд ва хоҳиш карданд, ки эшонро қабул карданд ва бо таширф ва

хилъат бозгардониданд. Аз ҷумлаи чизҳо агар касе хоҳад, ки ба Миср боғе созад, дар ҳар фасли сол, ки бошад, битавонад сохт. Чи ҳар дарахт ки хоҳад мудом ҳосил тавонад кард ва бинишонад, хоҳ мусмир ва муҷ-мал, хоҳ бесамар ва касон бошанд, ки даллоли он бошанд ва аз ҳар чӣ хоҳӣ дарҳол ҳосил кунанд. Ва он чунон аст, ки эшон дарахтҳо дар тағораҳо кишта бошанд ва бар пушти бомҳо ниҳода ва бисёр бомҳои эшон аст ва аз он аксар пурбор бошад аз норинҷ ва турунҷ ва анор ва себ ва биҳӣ ва гул ва раёҳин ва сипарғамҳо. Ва агар касе хоҳад, ҳаммолон бираванд ва он тағораҳо бар ҷӯб банданд ҳамчунон ба дарахт ва ба ҳар ҷо ки хоҳанд нақл кунанд ва дар он замин биниҳанд ва ҳар вақт ки хоҳанд тағораҳо бикананд ва борҳо берун оранд ва дарахт худ хабардор набошад. Ва ин вазъ дар ҳама офоқ ҷои дигар надидаам ва нашунидаам. Ва инсоф он ки бас латиф аст.

Акнун шарҳи бозгаштани хеш ба ҷониби хона ба роҳи Макка ҳаррасаҳуллоҳи таоло миналофот аз Миср бозгӯям:

Дар Қоҳира намози ид бикардм ва сешанбеи ҷаҳордаҳӯми зилҳиҷҷаи санаи чорсаду чилу як аз Миср дар киштӣ ништам ва ба роҳи Саидулаъло равона шудм ва он рӯй ба ҷониби ҷануб дорад. Вилоятест, ки оби Нил аз он ҷо ба Миср меояд ва ҳам аз вилояти Миср аст ва фарроҳини Миср аглаб аз он ҷо ва он ҷо бар ду канораи Нил басе шаҳрҳо ва рустоҳо буд, ки сифати он кардан ба татвил анҷомад. То ба шаҳре расидем, ки онро Асьют мегуфтанд ва афъюн аз ин шаҳр хезад ва он хашхош аст, ки тухми ӯ сиёҳ бошад, чун баланд шавад ва пила бандад, ӯро бишикананд аз он мисли шира берун ояд, онро ҷамъ кунанд ва нигоҳ доранд, афъюн бошад ва тухми ин хашхош хурд ва чун зира аст. Ва бад-ин Асьют аз суфи гӯсфанд дасторҳо бофанд, ки мисли ӯ дар олам набошад ва суфҳои борик, ки ба вилояти аҷам оваранд ва гӯянд мисрӣ аст, ҳама аз ин Саидулаъло бошад. Чи ба Миср худи суф набофанд. Ва ман бад-ин Асьют фӯтае дидам, аз суфи гӯсфанд карда, ки мисли он на ба Лаҳовар дидам ва на ба Мӯлтон ва ба шакл пиндоштӣ ҳарир аст. Ва аз он ҷо ба шаҳре расидем, ки онро Қавс мегуфтанд ва он ҷо биноҳои азм

дидам, аз сангҳое, ки ҳар кӣ он бубинад, тааҷҷуб кунад, шористоне кӯҳна ва аз сангу борӯй сохта ва аксар иморатҳои он аз сангҳои бузург карда, ки яке аз он миқдор бист ҳазор ман ва сӣ ҳазор ман бошад ва аҷаб он ки ба даҳ-поназдаҳ фарсангини он мавзеъ на кӯҳе аст ва на санг, то онҳоро аз қуҷо ва чи гуна нақл карда бошанд.

Аз он ҷо ба шаҳре расидам, ки онро Аҳмин мегуфтанд. Шаҳре анбӯҳ ва ободон ва мардуме ғалаба ва ҳисори ҳасин дорад ва нахл ва басотини бисёӣ. Бист рӯз он ҷо мақом афтод ва чиҳати он ки ду роҳ буд, яке биёбони беоб, дигар дарёӣ, мо мутараддид будем, то ба кадом роҳ биравем.

Оқибат ба роҳи об бирафтем, ба шаҳре расидем, ки онро Ассувон мегуфтанд. Ва бар қониби қануби ин шаҳр кӯҳе буд, ки рӯди Нил аз даҳани ин кӯҳ берун меомад ва гуфтанд киштии аз ин болотар нагузарад, об аз ҷоҳои танг ва сангҳои азим фуру меояд. Ва аз ин шаҳр ба ҷаҳор фарсанг роҳ вилояти Нуба буд ва мардуми он замин ҳама тарсо бошад. Ва ҳар вақт аз пеши малики он вилоят наздики султони Миср ҳадьяҳо фиристанд ва уҳду мисоқ кунанд, ки лашкар бад-он вилоят нарасад ва зиёни эшон накунад ва ин шаҳри Ассувон азим маҳкам аст, то агар вақте аз вилояти Нуба касе қасде кунад натавонад. Ва мудом он ҷо лашкаре бошад ба муҳофизати шаҳр ва вилоят. Ва муқобили шаҳр дар миёни рӯди Нил ҷазираест чун бөг ва андар он хурмоистон ва зайтун ва дигар ашҷор ва заръ бисёӣ аст ва ба дӯлоб об диҳанд ва ҷои бодарахт аст ва он ҷо бисту як рӯз бимондам, ки биёбони азим дар пеш буд ва дувист фарсанг то лаби дарёӣ ва мавсими он буд, ки ҳуҷҷоҷ боз гашта бар уштурун бар он ҷо бирасанд ва мо интизори он медоштем, ки чун он шутурҳо бозгардад, ба кироя гирем ва биравем.

Ва чун ба шаҳри Ассувон будам, ошноӣ афтод бо марде, ки ўро Абӯабдуллоҳ Муҳаммад бини Фалиҳ мегуфтанд, марде порсо ва бо силоҳ буд ва аз тариқи мантиқ ҷизе медонист. Ў маро муованат кард дар кироя гирифтани ва ҳамроҳ боздид кардани ва ғайри он. Ва шутуре ба як динору ним кироя гирифтам ва аз ин шаҳр равона шудам.

Панҷӯми рабеулаввали санаи чорсаду чилу ду роҳ сӯи машриқи ҷанубӣ буд. Чун ҳашт фарсанг бирафтам, манзиле буд, ки онро Зайқа мегуфтанд ва он дарае буд бар сахро ва бар ду ҷониби ӯ чун ду девор аз кӯҳ ва миёнаи ӯ миқдори сад арш кушодагӣ чоҳе кандаанд, ки об бисёр баромадааст, аммо на оби хуш. Ва чун аз ин манзил бигузаранд, панҷ рӯз бодия аст, ки об набошад. Ҳар марде хике об бардошта ва бирафтем ба манзиле, ки онро Ҳавзаш мегуфтанд, кӯҳе буд сангин ва ду сӯроҳ дар он буд, ки об берун меомад ва ҳамон ҷо дар гӯдӣ менстод. Оби хуш ва чунон буд, ки мардро дар он сӯроҳ мебиноист шуд, то аз ҷиҳати шутур об берун оваранд ва ҳафтӯм рӯз буд, ки шутурон об нахӯрда буданд ва алаф, аз он ҷо ки ҳеҷ набуд. Ва дар шабонрӯзӣ якбор фуруд омаданд, аз он ғаҳ ки офтоб гарм шуд то намози дигар ва боқӣ мерафтанд ва ин манзилҷоҳо, ки фуруд оянд, ҳама маълум бошад, чи ба ҳар ҷой фуруд натавонанд омад, ки чизе набошад, ки оташ барфурузанд ва бад-он ҷоҳо пишкили шутур ёбанд, ки бисӯзанд ва чизе пазанд ва он шутурон гӯи медонистанд, ки агар коҳилӣ кунанд аз ташнагӣ бимиранд ва чунон мерафтанд, ки ҳеҷ барондан кас мӯҳтоҷ набуд. Ва худ рӯй дар он биёбон ниҳода мерафтанд, бо он ки ҳеҷ асари роҳу нишон ба дид набуд, рӯй фарои машриқ карда мерафтанд ва ҷое будӣ ки ба понздаҳ фарсанг об мебуд андак ва шӯр ва ҷое будӣ, ки ба сӣ-чиҳил фарсанг ҳеҷ об набудӣ.

Бистӯми рабеулаввали санаи чорсаду чилу ду ба шаҳри Айзоб расидем ва аз Ассувон то Айзоб, ки ба понздаҳ рӯз омадем, ба қиёси дувиш фарсанг буд. Ин шаҳри Айзоб бар канораи дарёе ниҳодааст, масҷиди одина дорад ва марде поисад дар он бошад ва тааллуқ ба султони Миср дошт ва боҷгоҳест, ки аз Ҳабаша ва Зағибор ва Яман киштиҳо он ҷо ояд ва аз он ҷо бар уштурон борҳо бад-ин биёбон, ки мо гузаштем, баранд то Ассувон ва аз он ҷо дар кишти ба оби Нил ба Миср баранд. Ва бар дасти ростии ин шаҳр чун рӯй ба қибла кунанд, кӯҳе аст ва паси он кӯҳ биёбоне азим ва алафхори бисёр ва халқ бисёранд, он ҷо ки эшонро баҷоҳон гӯянд ва эшон мардумонеанд, ки ҳеҷ дину кеш надоранд ва ба ҳеҷ пайғамбару пешво имон наёвардаанд, аз он ки аз ободонӣ дуранд ва биёбоне доранд, ки тӯли он

аз ҳазор фарсанг зиёда бошад ва арз сесад фарсанг. Ва дар ин ҳама бўёд ду шаҳраки хурд беш нест, ки якеро аз он Баҳраннаом гӯянд ва яке дигарро Айзоб. Тӯли ин биёбон аз Миср аст то Ҳабаша ва он аз шимол аст то ҷануб ва арз аз вилояти Нуба то дарьёи Қулзум аз мағриб то машриқ ва ин қавми баҷоҳон дар он биёбон бошанд. Мардуми бад набошанд ва дуздӣ ва ғорат накунанд, ба ҷаҳорпон худ машғул. Ва мусулмонон ва ғайруху кӯдакони эшонро бидузданд ва ба шаҳрҳои ислом баранд ва бифурӯшанд. Ва ин дарьёи Қулзум халиҷест, ки аз Муҳит ба вилояти Адан шикояттааст ва дар ҷониби шимол то он ҷо ки ин шаҳраки Қулзум аст, биёмада ва ин дарьёро ҳар ҷо ки шаҳре бар канораш аст, бад-он шаҳр боз меҳонанд. Масалан, ҷое ба Қулзум меҳонанд ва ҷое ба Айзоб ва ҷое ба Баҳраннаом.

Ва гуфтанд, дар ин дарьё зиёдат аз сесад ҷазира бошад ва аз он ҷазоир киштиҳо меоянд ва равған ба кашк меоваранд. Ва гуфтанд, он ҷо гову гӯсфанд бисъёр доранд ва мардуми он ҷо, гӯянд, мусулмононанд, баъзе тааллуқ ба Миср доранд ва баъзе ба Яман. Ва дар ин шаҳраки Айзоб оби ҷоҳ ва ҷашма набошад, илло оби борон ва агар гоҳе оби борон муңқатеъ бошад, он ҷо баҷоҳон об оранд ва бифурӯшанд ва то се моҳ ки он ҷо будам, як хик об ба як дирам харидем ва ба ду дирам низ, аз он ки кишти равона намешуд, боди шимол буд ва моро боди ҷануб мебоист. Мардуми он ҷо он вақт, ки маро диданд, гуфтанд: «Моро хатибӣ мекун», бо эшон музоляқа накардам ва дар он муддат хитобати эшон мекардам, то он гоҳ ки мавсим расид ва киштиҳо рӯй ба шимол ниҳоданд.

Ва баъд аз он ба Ҷадда шудам. Ва гуфтанд: «Шутури наҷиб ҳеҷ ҷой ҷунон набошад, ки дар он биёбон ва аз он ҷо ба Миср ва Ҳиҷоз баранд» ва дар ин шаҳри Айзоб марде маро ҳикоят кард, ки бар қавли ӯ эътимод доштам, гуфт: «Вақте ки кишти аз ин шаҳр сӯи Ҳиҷоз мерафт ва шутур мебурданд, ба сӯи амири Макка ва ман дар он кишти будам, шутуре аз он бимурд, мардум онро ба дарьё андохтанд, моҳи онро дарҳол фуру бурд, ҷунон-ки як пон шутур қадаре берун аз даҳонаш буд, моҳии дигар омад ва он моҳиро, ки шутур фуру бурда буд, фуру бурд, ки ҳеҷ асар аз он ба рӯ паид набуд ва гуфт

он моҳиро қараш меғуфтанд.» Ва ҳам бад-ин шаҳр пӯсти моҳӣ дидам, ки ба Хуросон онро шафақ меғӯянд ва гумон мебурдем ба Хуросон, ки он навъе аз сусмор аст, то он ҷо бидадам, ки моҳӣ буд ва ҳама парҳо, ки моҳиро бошад, дошт. Дар вақте ки ман ба шаҳри Ассувон будам, дӯсте доштам ки номи ӯ зикр кардам дар муқаддима. Уро Абӯабдуллоҳ Муҳаммад бинни Филич меғуфтанд, чун аз он ҷо ба Айзоб меомадам, нома навишта буд ба дӯсте бо вакиле, ки ӯро ба шаҳри Айзоб буд, ки он ҷӣ Носир хоҳад, ба вай диҳад ва хатте биситонад то вайро маҳсуб бошад. Ман чун се моҳ дар ин шаҳри Айзоб бимондам ва он ҷӣ доштам харҷ карда шуд, аз зарурат он коғазро бад-он шахс додам, ӯ мардӣ кард ва гуфт: «Валлоҳ! Уро пешӣ ман ҷиз бисъёр аст, ҷӣ меҳоҳӣ, то ба ту диҳам, ту ба ман хат деҳ!» Ман тааҷҷуб кардам аз некмардин он Муҳаммад Филич, ки бесобиқа бо ман он ҳама некӯӣ кард ва агар марде бебок будаме ва раво доштаме, маблағе мол аз он шахс ба воситаи он коғаз биситудаме. Ғараз, ман аз он мард сад ман орд биситудам ва он миқдорро он ҷо иззати тамом аст ва хатте бад-он миқдор ба вай додам ва ӯ он коғаз, ки ман навишта будам; ба Ассувон фиристод ва пеш аз он ки ман аз шаҳри Айзоб биравам, ҷавоби он Муҳаммад Филич боз расид, ки он ҷӣ миқдор бошад, ҳар чанд ки ӯ хоҳад ва аз онӣ ман мавҷуд бошад бад-ӯ деҳ ва агар аз онӣ хеш бидиҳӣ, иваз бо ту диҳам, ки амиралмӯъминин Алӣ бинни Абеталиб салавотуллоҳи алайҳ фармудааст: «Алмӯъмину лоякуну мӯҳташамаи ва ло мугтанимаи.» Ва ин фасл бад-он навиштам то хонандагон бидонанд, ки мардумро бар мардум эътимод аст ва қарам ҳар ҷой бошад ва ҷавонмардон ҳамеша буданд ва бошанд.

Ҷадда шаҳре бузург аст ва боран ҳасин дорад бар лаби дарьёе ва дар ӯ панҷ ҳазор мард бошад, бар шимолӣ дарьёе ниҳодааст ва бозорҳои нек дорад ва қиблаи масҷиди одина сӯи машриқ аст ва берун аз шаҳр ҳеҷ иморат нест, илло масҷиде, ки маъруф аст ба масҷиди расулуллоҳ алайҳиссалоту вассалом ва ду дарвоза аст, шаҳрро яке сӯи машриқ, ки рӯ бо Макка дорад ва дигар сӯи мағриб, ки рӯ бо дарьёе дорад ва агар аз Ҷадда бар лаби дарьёе сӯи ҷануб бираванд, ба Яман расанд, ба

шаҳри Саъда ва то он ҷо панҷоҳ фарсанг аст ва агар сӯи шимол раванд, ба шаҳри Ҷор расанд, ки аз Ҳиҷоз аст. Ва бад-ин шаҳри Ҷадда на дарахт аст ва на заръ. Ҳар чӣ ба қор ояд, аз русто оранд ва аз он ҷо то Макка дувоздаҳ фарсанг аст ва амири Ҷадда банди амири Макка буд ва ўро Тоҷулмаъолӣ бинии Абилфутӯҳ ме-гуфтанд ва Мадинаро ҳам амир вай буд. Ва ман наздики амири Ҷадда шудам ва бо ман қаромат кард. Ва он қадар боҷе, ки ба ман мерасид, аз ман муоф дошт ва нахост, чунонки аз дарвоза мусаллам гузар кардам, хабаре ба Макка навишт, ки ин мард донишманд аст аз вай чизе нашоёд ситудан.

Рӯзи одина намози дигар аз Ҷадда бирафтем. Якшанбе салхи ҷимодиюлохир ба дари шаҳри Макка расидем ва аз навоҳии Ҳиҷоз ва Яман халқи бисёр умраро дар Макка ҳозир бошад аввали раҷаб ва он мавсима азим бошад ва иди рамазон ҳамчунин ва бо вақти ҳаҷ биёянд ва чун роҳи эшон наздик ва саҳл аст, ҳар сол се бор биёянд.

СИФАТИ ШАҲРИ МАККА ШАРРАФАҲУЛЛОҲУ ТАОЛО

Шаҳри Макка андар миёни кӯҳҳо ниҳодааст баланд ва аз ҳар ҷониб, ки ба шаҳр раванд то ба Макка нарасанд, натавон дид ва баландтарин кӯҳе, ки ба Макка наздик аст, кӯҳи Абӯқубайс аст ва он чун гунбаде гирд аст, чунонки аз пои он тире бияндозанд бар сар расад ва дар машриқии шаҳр афтодааст, чунонки чун дар Масҷиди Ҳаром бошанд. Ба даймоҳ офтоб аз сари он барояд ва бар сари он миле аст аз санг бароварда. Гӯянд, Иброҳим алайҳиссалом баровардааст ва ин арса, ки дар миёни кӯҳ аст шаҳр аст ду тирпартоб дар ду беш нест ва Масҷиди Ҳаром ба миёнаи ин фароҳной андар аст ва гирд бар гирди Масҷиди Ҳаром шаҳр аст ва кӯчаҳо ва бозорҳо ва ҳар қуҷо раҳнае ба миёни кӯҳ дар аст, девори бора сохтаанд ва дарвоза бар ниҳода ва андар шаҳр ҳеҷ дарахт нест, магар бар дари Масҷиди Ҳаром, ки сӯи мағриб аст, ки онро Боби Иброҳим хонанд. Бар сари ҷоҳе дарахте чанд баланд аст ва бузург

шуда ва аз Масҷиди Ҳаром бар қониби машриқ бозоре бузург кашидааст аз қануб сӯи шимол ва бар сари бозор аз қониби қануб кӯҳи Абӯқубайс аст ва домани кӯҳи Абӯқубайс Сафост. Ва он чунон аст, ки домани кӯҳро ҳамчун дараҷоти бузург кардаанд ва санғҳо ба тартиб ронда, ки бар он остонаҳо раванд халқ ва дуо кунанд ва он чи мегӯянд Сафо ва Марва кунанд, он аст. Ва ба охири бозор аз қониби шимол кӯҳи Марва аст ва он андак болоӣ аст. Ва бар ӯ хонаҳои бисёр сохтаанд ва дар миёни шаҳр аст ва дар ин бозор бидаванд, аз ин сар то бад-он сар ва чун касе умра хоҳад кард, аз қон дур ояд, ба ним фарсанги Макка ҳар ҷо милҳо кардаанд ва масҷидҳо сохта, ки умраро аз он ҷо эҳром гиранд ва эҳром гирифтани он бошад ки қомаи дӯхта аз тан берун кунанд ва изоре бар миён банданд ва изори дигар ё қодире бар хештан дарпечанд ва ба овози баланд мегӯянд, ки «Лаббайка оллоҳумма лабайка» ва сӯи Макка меоянд ва агар касе ба Макка бошад ва хоҳад, ки умра кунад то бад-он милҳо биравад ва аз он ҷо эҳром гирад ва «Лабайк» мезанад ва ба Макка дарояд ба нияти умра.

Ва чун ба шаҳр ояд ба Масҷиди Ҳаром дарояд ва наздики хона равад ва бар дасти рост бигардад, чунонки хона бар дасти чапи ӯ бошад ва бад-он руки шавад, ки Ҳаҷаруласвад дар ўст ва ҳаҷарро бўса диҳад ва аз ҳаҷар бигузарад ва бар ҳамон вало бигардад ва боз ба ҳаҷар расад ва бўса диҳад як тавф бошад. Ва бар ин вало ҳафт тавф бикунанд, се бор ба таъҷил бидавад ва ҳаҷор бор оҳиста биравад ва чун тавоф тамом шуд, ба мақоми Иброҳим алайҳиссалом равад, ки баробари хона аст ва аз паси мақом биистад, чунонки мақом мобайни ӯ ва хона бошад ва он ҷо ду ракаат намоз бикунанд, онро намози тавоф гӯянд.

Пас аз он дар хонаи Замзам шавад ва аз он об бихӯрад ё ба рӯи бимолад ва аз Масҷиди Ҳаром ба Бобуссафо берун шавад ва аз он дарест аз дарҳои масҷид, ки чун аз он ҷо берун шаванд, кӯҳи Сафост бар он остонаҳои кӯҳи Сафо шавад ва рӯи ба хона кунад ва дуо кунанд ва дуо маълум аст, чун хонда бошад фуру ояд ва дар ин бозор сӯи Марва биравад ва ончунон бошад, ки аз қануб сӯи шимол равад.

Ва дар ин бозор, ки меравад бар дарҳои Масҷиди Ҳаром мегардад ва андар ин бозори он ҷо, ки расул алайҳиссалоту вассалом саъй кардааст ва шитофта ва дигаронро шитоб фармуда, гоме панҷоҳ бошад бар ду тарафи ин мавзеъ ҷаҳор манора аст. Аз ду ҷониб ки мардум аз кӯҳи Сафо ба миёни он ду манора расанд ва аз он ҷо бишитобанд то миёни ду манораи дигар, ки аз он тарафи бозор бошад ва баъд аз он охишта раванд то ба кӯҳи Марва ва ҷун ба остонаҳо расанд бар он ҷо раванд ва он дуо, ки маълум аст, бихонанд ва боз гарданд ва дигар бор дар ҳамин бозор дароянд, чунонки ҷаҳор бор аз Сафо ба Марва шаванд ва се бор аз Марва ба Сафо, чунонки ҳафт бор аз он бозор гузашта бошанд.

Ҷун аз кӯҳи Марва фуруд оянд, ҳамон ҷо бозорест бист дӯкон рӯй ба рӯй бошанд, ҳама ҳаҷҷоҷ нишаста мӯи сар битарошанд.

Ҷун умра тамои шуд ва аз ҳарам берун оянд, дар ин бозори бузург, ки сӯи машриқ аст ва онро Сӯкулатторин гӯянд, биноҳои некӯст ва ҳама доруфурӯшон бошанд ва дар Макка ду гармоба аст, фарши он санги сабз ки фасон месозанд. Ва ҷунон тақдир кардам, ки дар Макка ду ҳазор марди шаҳрӣ беш набошад. Боқӣ қариб понсад мард ғурабо ва муҷовирон бошанд.

Дар он вақт худ қаҳт буд ва шонздаҳ ман гандум ба як динори мағрибӣ буд ва маблағе аз он ҷо рафта буданд ва андар шаҳри Макка аҳли ҳар шаҳреро: аз билоди Хуросон ва Мовароуннаҳр ва Ироқ ва ғайруҳу сароҳо буда, аммо аксари он хароб буди вайрон. Ва ҳулафои Бағдод иморатҳои бисёр ва биноҳои некӯ кардаанд он ҷо. Ва дар он вақт ки мо расидем баъзе аз он хароб шуда буд ва баъзе милк сохта буданд.

Оби роҳҳои Макка ҳама шӯру талх бошад, чунонки натавон хӯрд. Аммо ҳавзо ва масонен бузург бисёр кардаанд, ки ҳар як аз он ба миқдори даҳ ҳазор динор баромада бошад. Ва ин вақт ба оби борон, ки аз дарраҳо фуру меояд, пур мекардаанд ва дар он таърих, ки мо он ҷо будем, тикӣ буданд.

Ва яке, ки амири Адан буд ва ўро писари Шоддил мегуфтанд, обе дар зерин замин ба Макка оварда буд ва амволи бисёр бар он сарф карда ва дар Арафот бар он

кишту заръ карда буданд ва полизҳо сохта ва илло андаке ба Макка меомад ва ба шаҳр намерасид. Ва ҳавзе сохтаанд, ки он об дар он ҷо ҷамъ мешавад ва саққоён онро баргиранд ва ба шаҳр оваранд ва фурушанд ва ба роҳ рафта. Ва ним фарсанге ҷоҳе аст, ки онро Бираззоҳид гӯянд ва он ҷо масҷидест некӯ. Оби он ҷоҳ хуш аст ва саққоён аз он ҷо низ биёваранд ва ба шаҳр бифурушанд. Ҳавои Макка азим гарм бошад ва охири баҳманмоҳи қадим хиёр ва бодиринг ва бодинҷони тоза дидам он ҷо. Ва ин навбати ҷаҳорӯм, ки ба Макка расидам гарран раҷаб санан ҷорсаду чилу ду то бистӯми зилҳиҷҷа ба Макка муҷовир будам, понздаҳӯми фарвардини қадим ангур расида буд ва аз русто ба шаҳр оварда буданд ва дар бозор мефурухтанд ва аввали урдибиҳишт харбузаи фаровон расида буд ва худ ҳама меваҳо ба зимистон он ҷо ёфт шавад ва ҳаргиз холи набошад.

СИФАТИ ЗАМИНИ АРАБ ВА ЯМАН

Чун аз Макка ба ҷониби ҷануб раванд ба як манзили ба вилояти Яман расанд ва то лаби даръё ҳама вилояти Яман аст ва замини Яман ва Ҳиҷоз ба ҳам пайваستاаст. Ҳар ду вилоят тозизабонанд ва дар истилоҳ замини Яманро Хумайр гӯянд ва замини Ҳиҷозро Араб ва се ҷониби ин ҳарду замин даръёест ва ин замин чун ҷазираест. Аввал ҷониби шарқии он даръёи Басра аст ва ғарбӣ даръёи Кулзум, ки зикри он дар муқаддима рафт, ки халиҷе аст ва ҷониби ҷанубӣ даръёи Муҳит аст. Ва тӯли ин ҷазира, ки Яман ва Ҳиҷоз аст, аз Кӯфа бошад то Адан миқдори понсад фарсанг аз шимол ба ҷануб ва арзи он ки аз машриқ ба мағриб аст, аз Уммон аст то ба Ҷор миқдори ҷаҳорсад фарсанг бошад. Ва замини Араб аз Кӯфа то Макка аст ва замини Хумайр аз Макка то Адан. Ва дар замини Араб ободонӣ андак аст. Ва мардумонаш биёбонӣ ва саҳронишинанд ва худованди сутур ва ҷаҳорпо ва хайма. Ва замини Хумайр се қисм аст, як қисмро аз он Тиҳома гӯянд ва ин соҳили даръёи Кулзум аст бар ҷониби мағриб. Ва шаҳрҳо ва ободониҳо бисёр аст, чун Саъда ва Зубайд ва Санъо ва ғайруху ва ин шаҳрҳо бар саҳрост ва подшоҳи он банди ҳабишӣ

буд, аз они писари Шоддил ва дигар қисм аз Хумайр кӯхе аст, ки онро Наҷд гӯянд ва андар дар ӯ девлоҳҳо ва сардсерҳо бошад ва ҷойҳои танг ва ҳисорҳои маҳкам. Ва сайюм қисм аз сӯи машриқ аст ва андар он шаҳрҳои бисёр аст, чуи Бӯҳрон ва Аср ва Беша ва ғайри он. Ва андар ин қисм навоҳӣ бисёр аст ва ҳар ноҳияте малике ва раисе дорад ва он ҷо султоне ва ҳокиме мутлақ нест, қавме мардум бошанд ба худсар ва бештар дузд ва хуни ва ҳаромӣ. Ва ин қисм миқдори дувист фарсанг дар саду панҷоҳ барояд ва ҳалқе бисёр бошад ва ҳама наво. Ва қасри Ғумдон ба Яман аст, ба шаҳре, ки онро Санъо гӯянд ва аз он қадар акнуи бар мисоли талле мондааст дар миёни шаҳр ва он ҷо гӯянд, ки худованди ин қаср подшоҳи ҳама ҷаҳон будааст. Ва гӯянд, ки дар он тал ганҷҳо ва дафинаҳо бисёр аст ва ҳеҷ кас даст бар он наёрад бурдан, на султон ва на раият. Ва ақиқ бад-ин шаҳри Санъо кунанд ва он санге аст, ки аз кӯҳ бибур-ранд ва дар миёни рег бар тоба ба оташ бириён кунанд ва дар миёни рег ба офтобаш парваранд. Ва ба ҷарх бипироянд. Ва ман ба Миср дидам, ки шамшере ба сӯи султон оварда буданд аз Яман, ки даста ва бурчаки ӯ аз як пора ақиқи сурх буд монанди ёқут.

СИФАТИ МАСЧИДИ ҲАРОМ ВА БАЙТИ КАЪБА

Гуфтаем, ки хонаи Каъба дар миёни Масҷиди-а-Ҳаром ва Масҷиди Ҳаром дар миёни шаҳри Макка ва тӯли он аз машриқ ба мағриб аст ва арзи он аз шимол ба ҷануб. Аммо девори масҷид қоида нест ва руқиҳ дармолидааст то ба мудавварӣ монд аст, зеро ки чуи дар масҷид намоз кунанд аз ҳама ҷавониб рӯй ба хона бояд кард. Ва он ҷо ки масҷиди тӯлонитар аст, аз Боби Иброҳим алайҳиссалом аст то ба Боби бани Ҳошим ҷаҳор саду бисту ҷаҳор арш аст. Ва арзаш аз Бобуинадва, ки сӯи шимол аст, то ба Бобуссафо, ки сӯи ҷануб аст ва фарохтар ҷойи сесаду ҷаҳор арш аст. Ва сабаби мудавварӣ ҷое тангтар намояд, ҷое фарохтар. Ва ҳама гирд бар гирди масҷид се равоқ аст, ба пӯшиш ба амудҳои руҳом бардоштаанд ва миёни саройро ҷаҳор сӯ карда ва

дарозин пӯшиш, ки ба сӯи соҳати масҷид аст, ба чиҳи-
лу панҷ тоқ аст. Паҳнояш ба бисту се тоқ ва амудҳои
рухом тамомат саду ҳаштоду ҷаҳор аст. Ва гуфтанд, ин
ҳама амудҳоро хулафои Бағдод фармуданд, аз ҷониби
Шом ба роҳи дарёе бурдан. Ва гуфтанд, чун ин амудҳо
ба Макка расониданд, он ресмонҳо, ки дар киштиҳо ва
гарданаҳо баста буданд ва пора шуда буд. Чун бифу-
рӯхтанд аз қимати он шаст ҳазор динори мағрибӣ ҳосил
шуд. Ва аз ҷумлаи он амудҳо, яке дар он ҷост, ки Бо-
буннадва гӯянд, сутуни сурхи рухомист. Гуфтанд, ин су-
тунро ҳамсанги динор харидаанд ва ба қиёс як сутун
се ҳазор ман буд. Масҷиди Ҳаромро ҳаҷлаҳ дар аст,
ҳама ба тоқҳо сохтаанд, бар сарсутунҳои рухом. Ва бар
ҳеҷ кадом даре нанишондаанд, ки фироз тавон кард. Бар
ҷониби машриқ ҷаҳор дар аст, аз гӯшаи шимолини Бо-
буннабӣ ва он ба се тоқ аст баста ва ҳам бар ин девор
гӯшаи ҷанубӣ даре дигар аст, ки онро ҳам Бобуннабӣ
гӯянд. Ва миёни он дар ду сад арш беш аст ва ин дар
ба ду тоқ аст ва чун аз ин дар берун шавӣ бозори атто-
рон аст, ки хонаи расул алайҳиссалом дар он кӯй буда-
аст ва бад-он дар ба намоз андар масҷид шудӣ. Ва чун
аз ин дар бигузари ҳам бар ин девори машриқӣ Боби
Алӣ алайҳиссалом аст. Ва ин он дар аст, ки амирамӯъ-
минини Алӣ алайҳиссалом дар масҷид рафтӣ ба намоз
ва ин дар ба се тоқ аст. Ва чун аз ин дар бигузари бар
гӯшаи масҷид манораи дигар аст. Бар сари саъй аз он
манора, ки ба Боби бани Ҳошим аст, то бад-ин ҷо би-
бояд шитофтан ва ин манора ҳам аз он ҷаҳоргонаи маз-
кур аст. Ва бар девори ҷанубӣ, ки он тӯли масҷид аст,
ҳафт дар аст. Нахустин бар руки, ки нимгирд кардаанд.
Бобуддақоқин аст ва он ба ду тоқ аст ва чун андаке ба
ҷониби ғарбӣ биравӣ дари дигар аст ба ду тоқ ва онро
Бобулфасонин гӯянд ва ҳамчунон қадари дигар бира-
ванд Бобуссафо гӯянд ва ин дарро панҷ тоқ аст ва аз
ҳама ин тоқи миёни бузургтар аст ва ҷониби ӯ ду тоқи
кӯчак. Ва расулуллоҳ алайҳиссалом аз ин дар берун
омадааст, ки ба Сафо шавад ва дуо кунад. Ва атабаи ин
тоқи миёни сапед аст азим ва санге сиёҳ будааст, ки
расул алайҳиссалом вассалот пои мубораки худ бар он
ҷо ниҳодааст ва он санг нақши қадами мутабаррики ӯ
алайҳиссалом гирифта ва он нишони қадамро аз он сан-

ги сиёҳ бибуридаанд ва дар он санги сапед таркиб кар-
 да, чунонки сарангуштҳои по андаруни масҷид дорад ва
 ҳаҷҷоҷ баъзе рӯй бар он нишони қадам ниҳанд ва баъ-
 зе пои табаррукро. Ва ман рӯй бар он нишон ниҳодан
 воҷибтар дониستم. Ва аз Бобуссафо сӯи мағриб миқ-
 дори дигар биравад Бобуссатво аст, ба ду тоқ. Ва аз
 он ҷо миқдори дигар биравад Бобуттамморин ба ду тоқ
 ва чун аз он бигузаранд. Бобулмаъмил, ба ду тоқ. Ва ба-
 робари ин сарои Абӯҷаҳл аст, ки акиун мустароҳ аст.
 Бар девори мағрибӣ, ки он арзи масҷид аст, се дар аст,
 нахустини он гӯшае, ки бо ҷануб дорад Боби Урват, ба
 ду тоқ аст. Ба миёнаи ин зилъ Боби Иброҳим алайҳис-
 салом аст, ба се тоқ. Ва бар девори шимоли, ки он тӯли
 масҷид аст ҷаҳор дар аст, бар гӯшаи мағрибӣ Бобула-
 сит аст, ба як тоқ. Чун аз он бигузари сӯи машриқ Бо-
 булҷаҳала аст, ба як тоқ. Ва чун аз он бигузари ба миё-
 наи зилъи шимоли Бобулмушоварат аст, ба як тоқ. Ва
 чун ба гӯшаи масҷид расӣ шимоли машриқӣ дарест Боби
 бани Шайба гӯянд ва хонаи Каъба ба миёни соҳати
 масҷид аст, мураббаъи тӯлонӣ, ки тӯлаш аз шимол ба
 ҷануб аст ва арзаш аз машриқ ба мағриб ва тӯлаш сӣ
 арш аст ва арз шонздаҳ. Ва дари хона сӯи машриқ аст.
 Ва чун дар хона раванд руки ироқӣ бар дасти рост
 бошад ва руки ҳаҷаруласвад бар дасти чап ва руки
 мағрибии ҷанубиро руки ямонӣ гӯянд ва руки ши-
 моли мағрибиро руки шомӣ гӯянд ва ҳаҷаруласвад
 дар гӯшаи девор ба санги бузург андар таркиб кардаанд
 ва дар он ҷо нишонда, чунонки чун марде тамомиқомат
 биистад бо синаи ӯ муқобил бошад ва ҳаҷаруласвад ба
 дарозии як дасте ва ҷаҳор ангушт бошад ва ба арзи ҳашт
 ангушт бошад ва шаклаш мудаввар аст. Ва аз ҳаҷарула-
 свад то дари хона ҷаҳор арш аст ва он ҷоро, ки миёни
 ҳаҷаруласвад ва дари хонааст Мултазам гӯянд ва дари
 хона аз замин ба ҷаҳор арш бартар аст, чунонки марде
 тамомиқомат бар замин истода бар атаба расад.

Ва нардбон сохтаанд аз ҷӯб, чунонки ба вақти ҳоҷат
 пеши дар ниҳанд, то мардум бар он барраванд ва дар
 хона раванд. Ва он чунон аст, ки ба фароҳии даҳ мард
 бар паҳлуи ҳам ба он ҷо бартавонанд рафт ва фуруд
 оянд. Ва замини хона баланд аст бад-ин миқдор, ки гуф-
 та шуд.

СИФАТИ ДАРИ КАЪБА

Дарест аз чӯби соҷ ба ду мисроъ ва болон дар шаш аршу ним аст ва паҳнои ҳар мисроъе як газу се чаҳоряк, чунонки ҳар ду мисроъ сею ним газ бошад ва рӯи дар ва дар фарози ҳам набишта ва бар он нуқракорӣ, доираҳо ва китобатҳо. Наққошӣ мунаббат кардаанд ва китобатҳои ба зар карда ва сими сӯхта дарронда ва ин оятро то охир бар он ҷо навишта: «Инна аввала байтин вузиъа линноси лаллазӣ би Бакката» (ал-оят). Ва ду ҳалқаи нуқрагини бузург, ки аз Ғазнин фиристодаанд, бар ду мисроъи дар зада. Чунонки дасти ҳар кас ки хоҳад бад-он нарасад ва ду ҳалқаи дигари нуқрагини хурдтар аз он ҳам бар ду мисроъи дар зада, чунонки дасти ҳар кас ки хоҳад бад-он расад ва қуфли бузурги аз нуқра бар ин ду ҳалқаи зерин бигузаронида, ки бастани дар ба он бошад ва то он қуфл барнагиранд, дар кушуда нашавад.

СИФАТИ АНДАРУНИ КАЪБА

Арзи девор, яъне сахонаташ шаш шибр аст ва замини хонаро фарш аз рухом аст, ҳама сапед ва дар хона се хилвати кӯчак аст, бар мисоли дӯконҳо яке муқобили дар ва ду бар ҷониби шимол ва сутунҳо, ки дар хона аст ва дар зери сақф задаанд, ҳама чӯбин аст, чаҳорсӯ тарошида аз чӯби соҷ, илло як сутун мудаввар аст. Ва аз ҷониби шимол тахтасанги рухоми сурх аст, тӯлонӣ ки фарши замин аст ва гӯянд, ки расул алайҳиссалоту вассалом бар он ҷо намоз кардааст ва ҳар кӣ онро шиносад, ҷаҳд кунад, ки намоз бар он ҷо кунад ва девори хона ҳама тахтаҳои рухом пӯшидааст аз алвон. Ва бар ҷониби ғарбӣ шаш меҳроб аст аз нуқра сохта ва ба меҳ бар девор дӯхта, ҳар яке болон марде, ба такалуфи бисъёр аз заркорӣ ва саводи еими сӯхта. Ва чунон аст, ки ин меҳробҳо аз замин баландтар аст ва миқдори чаҳор арш, девори хона аз замин бартар, содда аст ва болотар аз он ҳама девор аз рухом аст. То сақф ба тафовут наққошӣ карда ва ағлаб ба зар пӯшида ҳар чаҳор девор. Ва дар он хилват, ки сифат карда шуд, ки

яке дар рукни ироқӣ аст ва яке дар рукни шомӣ ва яке дар рукни ямонӣ ва дар ҳар байғула ду тахтаи чӯбин ба мисмори нуқра бар деворҳо дӯхтаанд ва он тахтаҳо аз киштии Нӯҳ алайҳиссалом аст, ҳар тахта панҷ газ тӯл ва як газ арз дорад ва дар он хилват ки қафои ҳаҷарулаасвад аст, дебои сурх даркашидаанд ва чун аз дари хона дарраванд, бар дасти ростии зовияи хона чаҳорсу карда, миқдори се газ дар се газ ва дар он ҷо дараҷаест, ки он роҳи боми хона аст ва дари нуқрагин ба як табақа бар он ҷо ниҳода ва онро Бобурраҳмат хонанд ва қуфли нуқрагин бар ӯ ниҳода бошад.

Ва чун бар бом шудӣ, даре дигар аст афганда, ҳамчун дари бомӣ ҳар ду рӯи он дар нуқра гирифта. Ва боми хона ба чӯб пӯшидааст ва ҳама пӯшиширо ба дебо даргирифта, чунонки чӯб ҳеҷ пайдо нест. Ва бар девори пеши хона аз болои чӯбҳо китобаест заррин бар девори он дӯхта ва номи султони Миср бар он ҷо навишта, ки Макка гирифта ва аз дасти хулафои бани Аббос берун бурда ва он Алъазиз уддиналлоҳ будааст. Ва чаҳор тахтаи нуқрагини бузург дигарест, баробари якдигар ҳам бар девори хона дӯхта ба мисморҳои нуқрагин ва бар ҳар як ному султоне аз салотини Миср навишта, ки ҳар як аз эшон ба рӯзгори худ он тахтаҳо фиристодаанд.

Ва андар миёни сутунҳо се қандили нуқра овехтааст. Ва пушти хона ба руҳони ямонӣ пӯшидааст, ки ҳамчун булӯр аст. Ва хонаро чаҳор равзан аст ба чаҳор гӯша ва бар ҳар равзане аз он тахтаи обгина ниҳода, ки хона бад-он равшан аст. Ва борон фуру наёяд. Ва новадони хона аз ҷониби шимол аст, бар миёнаҷой ва тӯли новадон се газ аст. Ва сар то сар ба зар навиштааст. Ва ҷомае, ки хона бад-он пӯшида буд, сапед буд ва ба ду мавзеъ тироз дошт. Тирозеро як газ арз ва миёни ҳар ду тироз даҳ газ ба тақриб ва зеру боло ба ҳамин қиёс. Чунонки ба воситаи ду тироз улӯви хона ба се қисмат буд ҳар як қиёси даҳ газ ва бар чаҳор ҷониби ҷома меҳробҳои рагини бофтаанд ва нақш карда, ба зар ришта ва пардохта. Бар ҳар деворе се меҳроб, яке бузург дар миёни ва ду кӯчак бар ду тараф, чунонки бар чаҳор девор дувоздаҳ меҳроб аст. Дар он бар ҷониби шимол беруни хона деворе сохтаанд, миқдори як газу ним ва

ҳар ду сари девор то наздики аркони хона бурда, чунон-ки ин девор муқаввас аст, чун нисфи доирае. Ва миёни ин девор, аз девори хона миқдори понздаҳ газ дур аст ва девору замини ин мавзеъ мураххам кардаанд ба руҳони мулаззаван ва мунаққаш ва ин мавзеъро Ҳиҷр гӯянд ва оби новадони боми хона дар ин Ҳиҷр резад ва дар зери новадон тахтасанги сабз ниҳодааст, бар шакли меҳробе, ки оби новадон бар он афтад. Ва он санг чандон аст, ки марде бар он намоз тавонад кардан. Ва мақоми Иброҳим алайҳиссалом аз хона сӯи машриқ аст ва он сангест, ки нишони ду қадами Иброҳим алайҳиссалом бар он ҷост ва онро дар санги дигар ниҳодааст. Ва ғилофи ҷаҳорсӯ карда, ки ба болои марде бошад аз ҷӯб ба амали ҳар чӣ некӯтар ва таблҳои нуқра бароварда. Ва он ғилофро ду ҷониб ба занҷирҳо дар сангҳои азим баста ва ду қуфл бар он зада то касе даст бад-он накунад. Ва миёни мақом ва хона сӣ арш аст.

Биёри Замзам аз хонаи Каъба ҳам сӯи машриқ аст ва бар гӯшан ҳаҷарулсвад аст ва мисраи биёри Замзам ва хона ҷиҳилу шаш арш аст ва фароҳини ҷоҳ се газу ним дар се газу ним ва обаш шӯрӣ дорад, лекин битавон хӯрд. Ва сари ҷоҳро ҳазира кардаанд, аз тахтаҳои руҳони сапед, болои он ду арш. Ва ҷаҳор сӯи Замзам охурҳо кардаанд, ки об дар он резанд ва мардум вузӯ созанд ва замини хонаи Замзамро мушаббаки ҷӯбӣ кардаанд, то об ки мерезанд, фуру меавад. Ва дари ин хона сӯи машриқ аст ва баробари хонаи Замзам ҳам аз ҷониби машриқ хонаи дигар аст мураббаъ ва гунбаде бар он ниҳода. Ва онро Сиқоятулҳоҷ гӯянд, андар он ҷо хумҳо ниҳода бошад, ки ҳоҷиён аз он ҷо об хӯранд. Ва аз ин Сиқоятулҳоҷ сӯи машриқ хонаи дигар аст, тӯлонӣ ва се гунбад бар сари он ниҳода аст ва онро Хизонатиззайт гӯянд. Андар ӯ шамъ ва равшан ва қанодил бошад ва гирд бар гирди хонаи Каъба сутунҳо фуру бурдаанд ва бар сари ҳар ду сутун ҷӯбҳо афганда ва ба он такаллуфот карда, аз нақорат ва нақш. Ва бар он ҳалқаҳо ва қуллобҳо овехта, то ба шаб шамъҳо ва ҷароғҳо бар он ҷо ниҳанд ва аз он овезанд ва онро машоъил гӯянд ва миёни девори хонаи Каъба ва ин машоъил, ки ангр карда шуд, саду панҷоҳ газ бошад он тавоғҳо аст. Ва ҷумлаи хонаҳо, ки дар соҳати Мас-

чидилҳаром аст, ба ҷуз Каъбаи муаззама шаррафаҳулоҳӣ таоло, се хона аст, яке хонаи Замзам ва дигар Сиқоятулҳоҷ ва дигар Хизонатуззайт. Ва андар пӯшиш, ки бар гирди масҷид аст, паҳлӯи девор сандуқҳост, аз он ҳар шаҳре аз билоди Мағриб ва Миср ва Шом ва Рум ва Ироқайи ва Хуросон ва Маворруннаҳр ва ғайруху. Ва ба ҷаҳор фарсангӣ аз Макка ноҳияте аст аз ҷониби шимол, ки онро Бурқа гӯянд. Амири Макка он ҷо менишинад бо лашкаре, ки ўро бошад. Ва он ҷо оби равон ва дарахтон аст ва он ноҳияте аст дар миқдори ду фарсанг тӯл ва ҳамин миқдор арз. Ва ман дар ин сол аввали раҷаб мучовир будам ва расми эшон аст, ки мудом дар моҳи раҷаб ҳар рӯз дари Каъба бikuшояд, бад-он вақт, ки офтоб барояд.

СИФАТИ КУШУДАНИ ДАРИ КАЪБА ШАРРАФАҲУЛЛОҲИ ТАОЛО

Калиди хонаи Каъба гурӯҳе аз араб доранд, ки эшонро банӣ шайба гӯянд ва хидмати хонаро эшон кунанд. Ва аз султони Миср эшонро мушоҳара ва хилъат будӣ. Ва эшонро рансе аст, ки калид ба дасти ў бошад ва чун ў биёяд панҷ-шаш каси дигар бо ў бошанд, чун бад-он ҷо расанд, аз ҳоҷиён марде даҳ бираванд ва он нардбон, ки сифат кардаем, баргиранд ва биёранд ва пеши дар ниҳанд ва он пир бар он ҷо равад ва бар остона бинстад ва ду тани дигар бар он ҷо раванд ва ҷомаву дебон зардро боз кунанд, як сар аз он, як аз ин, ду мард бигирад ва саре марди дигар ҳамчун карда, ки он пирро бипӯшанд, ки дар кушояд ва ў қуфл бikuшояд ва аз он ҳалқаҳо беруи кунад. Ва ҳалқа аз ҳоҷиён пеши дари хона истода бошанд. Чун дар боз кунанд эшон даст ба дуо бароранд ва дуо кунанд. Ва ҳар кӣ дар Макка бошад, чун овози ҳоҷиён бишунавад донад, ки дари ҳарам кушуданд, ҳама ҳалқ ба як бор ба овози баланд дуо кунанд, чунонки гулгулаи азим дар Макка афтад. Пас он пир дар андарун шавад ва он ду шахс ҳамчунон он ҷома медоранд ва ду ракаат намоз кунанд ва биёяд ва ҳар ду мисрои дар боз кунанд ва бар остона бинстад ва хутба бархонад ба овози баланд ва бар расу-

дуллоҳ алайҳиссалоту вассалом саловот фириштад ва бар аҳли байти ӯ. Он вақт он пир ва ёрону ӯ дар ду тарафи хона биистанд ва ҳоҷ даррафтан гиранд ва ҳар як ду ракаат намоз мекунанд ва берун меоянд то он вақт, ки ними рӯз наздик ояд. Ва дар хона, ки намоз кунанд рӯ ба дар кунанд ва ба дигар ҷавониб низ равост. Вақте ки хона пури мардум шуда буд, ки дигар ҷой набуд, ки дарраванд, мардумро шумурдам ҳафтаду бист мард буданд.

Мардуми Яман, ки ба ҳаҷ оянд, омман он чун ҳиндувон ҳар як лунғи барбаства ва мўйҳо фуру гузошта ва ришҳо бофта ва ҳар як каторан қатифӣ, чунонки ҳиндувон, дар миён зада. Ва гўянд асли ҳиндувон аз Яман будааст ва каторан қатола будааст, муарраб кардаанд.

Ва дар миёни шаъбону рамазон ва шаввол рӯзҳои душанбе ва панҷшанбе ва одина дари Каъба бикушоянд ва чун моҳи зилқаъда дарояд дигар дари Каъба боз накунанд.

УМРАИ ҶАЪРОНА

Ба ҷаҳор фарсангии Макка аз ҷониби шимол ҷоест, онро Ҷаърона гўянд. Мустафо саллаллоҳу алайҳи вассалам он ҷо будааст бо лашкаре, шонздаҳуми зилқаъда аз он ҷо эҳром гирифтааст ва ба Макка омада ва умра карда.

Ва он ҷо ду ҷоҳ аст. Яке Биъруррасул гўянд ва якero Биъри Алӣ бинни Абеталиб салавотуллоҳи алайҳумо. Ва ҳар ду ҷоҳро об тамом хуш бошад ва миёни ҳар ду ҷоҳ даҳ газ бошад ва он суннат бар ҷо доранд ва бад-он мавсим он умра бикунанд. Ва наздики он ҷоҳҳо кўҳпораест, ки бад-он мавзеъ гўдҳо, дар санг афтодааст ҳамчу косҳо. Гўянд пайғамбар алайҳиссалоту вассалом ба дасти худ дар он гўд орд сириштааст. Халқ, ки он ҷо раванд дар гўдҳо орд сиришанд бо оби он ҷоҳҳо. Ва ҳамон ҷо дарахтон бисъёр аст, ҳезум бикунанд ва нон пазанд ва ба табаррук ба вилоятҳо баранд. Ва ҳамон ҷо кўҳпорае баландест, ки гўянд Билоли Ҳабашӣ бар он ҷо бонги намоз гуфтааст. Мардум бар он ҷо раванд ва бонги намоз гўянд. Ва дар он вақт, ки ман он ҷо раф-

там, ғалабае буд, ки зиёдат аз ҳазор шутури иморӣ дар он ҷо буд, то ба дигар ҷӣ расад.

Ва аз Миср то ба Макка бад-ин роҳ ки ин навбат омадам, сесад фарсанг буд ва аз Макка то Ямаи дувоздаҳ фарсанг. Ва дашти Арафот дар миёни кӯҳҳои хурдаст чун пуштаҳо. Ва миқдори дашт ду фарсанг аст дар ду фарсанг. Дар он дашт масҷиде будааст, ки Иброҳим алайҳиссалом кардааст ва ин соат минбаре хароб аз хишт мондааст. Ва чун вақти намози пешин шавад, хатиб бар он ҷо равад ва хутба қорӣ бикунанд. Пас бонги намоз бигӯянд ва ду ракаат намози ба ҷамоат ба расми мусофирон бикунанд. Ва ҳама дар он вақт қоматӣ намоз бигӯянд ва ду ракаати дигар намози ба ҷамоат бикунанд. Пас хатиб бар шутур нишинад ва сӯи машриқ бираванд, ба як фарсангӣ он ҷо кӯҳи хурди сангин аст, ки онро Ҷабалурраҳмат гӯянд, бар он ҷо биистанд ва дуо кунанд, то он вақт, ки офтоб фуру равад.

Ва писари Шоддил, ки амири Адан буд, об оварда буд аз ҷон дур. Ва моли бисёр он харҷ кард ва обро аз он кӯҳ оварда ва ба дашти Арафот бурда ва он ҷо ҳавзҳо сохта, ки дар айёми ҳаҷ пуроб кунанд, то ҳаҷро об бошад ва ҳам ин Шоддил бар сари Ҷабалурраҳмат чаҳор тоқе сохта азим, ки рӯзу шаби арафот бар гуибади он хона чароғҳо ва шамъҳои бисёр биниҳанд, ки аз ду фарсанг битавон дид. Чунин гуфтанд, ки амири Макка аз ӯ ҳазор динор бистид, ки иқозат дод, то он хона бисохт.

Нӯҳуми зилҳиҷҷаи санаи чорсаду чилу ду ҳаҷҷи чаҳорӯм бо ёрии худон субҳонаҳу ва таоло бигузоридам ва чун офтоб гуруб кард, ҳаҷ ва хатиб аз Арафот боз гаштанд ва як фарсанг биёмаданд то ба Машъаралҳаром ва он қоро Муздалифа гӯянд, биное сохтаанд хуб, ҳамчун мақсура, ки мардум он ҷо намоз кунанд. Ва санги раҷмро, ки ба Мино андозанд, аз он ҷо баргиранд. Ва расм чунон аст ки он шаб, яъне шаби ид он ҷо бошанд ва бомдод намоз кунанд. Ва чун офтоб тулӯъ кунанд ба Мино раванд ва ҳаҷ он ҷо қурбон кунанд. Ва масҷиде бузург аст он ҷо ки он масҷидро Хайф гӯянд. Ва он рӯз хутба ва намози ид кардан ба Мино расм нест. Ва Мустафо салаллоҳу алайҳи вассалам нафармудааст. Рӯзи даҳум ба Мино бошанд ва санг биандозанд.

Ва шарҳи он дар маносики ҳаҷ гуфтаанд. Дувоздаҳӯми моҳ ҳар кас ки азми бозгаштан дошта бошад, ҳам аз он ҷо бозгардад ва ҳар кӣ ба Макка хоҳад буд, ба Макка равад. Пас аз он аз аъробие шутур кироя гирифтам то Лаҳсо ва гуфтанд, аз Макка то он ҷо ба сездеҳ рӯз раванд.

Видои хонаи худон таоло кардам. Рӯзи одина нӯздаҳӯми санаи чорсаду чилу ду, ки аввали хурдодмоҳи қадим буд, ҳафт фарсанг аз Макка бирафтам, марғзоре буд, аз он ҷо кӯҳе падид омад. Чун ба роҳи кӯҳ шудем, сахрое буд ва деҳдо буд ва чоҳе буд, ки онро Битрӯлхусайн бинни Салома мегуфтанд ва ҳавой сард буд ва роҳ сӯи машриқ мешуд.

Ва душанбеи бисту дуввӯми зилҳиҷа ба Тоиф расидем, ки аз Макка то он ҷо дувоздаҳ фарсанг бошад. Тоиф ноҳияте аст бар сари кӯҳе ба моҳи хурдод чунон сард буд, ки дар офтоб мебояст нишаст ва ба Макка ҳарбуза фарох буд. Ва он ҷӣ қасабаи Тоиф аст, шаҳраке аст ва ҳисоре маҳкам дорад. Бозораке кӯчак ва ҷомеъе мухтасар дорад. Ва оби равон ва дарахтони нор ва анҷир бисёр дошт. Қабри Абдуллоҳи Аббос разияллоҳу анҳу он ҷост ба наздики он қасаба ва хулафои Бағдод он ҷо масҷиде азим сохтаанд. Ва он қабрро дар гӯшани он масҷид гирифта бар дасти рост меҳроб ва минбар ва мардум он ҷо хонаҳо сохтаанд ва мақом гирифта.

Аз Тоиф бирафтем ва кӯҳу шикастагӣ буд, ки ме-рафтем ва ҳар ҷо ҳисорақҳо ва деҳақҳо буд ва дар шикастаҳо ҳисораке ҳароб ба ман намуданд. Аъроб гуфтанд, ки хонаи Лайлӣ будааст ва қиссан эшон аҷиб аст. Ва аз он ҷо ба ҳисоре расидем, ки онро Мутор мегуфтанд ва аз Тоиф то он ҷо дувоздаҳ фарсанг буд. Ва аз он ҷо ба ноҳияте расидем, ки онро Сурайё мегуфтанд. Он ҷо хурмонстон бисёр буд ва зироат мекарданд бо оби чоҳ ва дӯлоб. Ва дар он ноҳия мегуфтанд: ки «Ҳеҷ ҳоким ва султон набошад» ва ҳар ҷо меҳтаре ва раисе бошад ба сари худ. Ва мардуми дузд ва хунӣ ҳама рӯз бо якдигар ҷанг ва хусумат кунанд. Ва аз Тоиф то он ҷо бисту панҷ фарсанг медоштанд. Аз он ҷо бигузаштем, ҳисоре буд, ки онро Чизъ мегуфтанд ва дар миқдори ним фарсанг замин чаҳор ҳисор буд, он ҷӣ бузург-

тар буд, ки мо он ҷо фурӯд омадем, онро Ҳисни бана Нусайр мегуфтанд. Ва дарахтҳои хурмо андак буд. Ва хонаи он шахс, ки шутур аз ӯ гирифта будем, дар ин Ҷизъ буд, поиздаҳ рӯз он ҷо бимондам. Хафир набуд, ки моро бигузаронад ва араби он мавзеъ ҳар қавмеро, ки ҳадде бошад, ки алафхори ишон бувад ва каси бегона дар он ҷо натавонад шудан, ки ҳар киро ки бе хафир ёбанд, бигиранд ва бараҳна кунанд. Пас аз ҳар қавме хафире бошад, то аз он ҳад битавонад гузашт. Ва хафир бадрақа бошад ва қаловуз низ гӯянд.

Иттифоқан сарвари он аъроб, ки дар роҳи мо буданд, ки эшонро банӣ Савод мегуфтанд, ба Ҷизъ омад ва мо ӯро хафир гирифтем ва ӯро Абӯғоним Аббас бини-ал-Баир мегуфтанд, бо ӯ бирафтем қавме рӯй ба мо ниҳоданд, пиндоштанд сайде ёфтанд. Ҷӣ эшон ҳар бегонаро, ки бинанд, сайд хонанд. Чун раиси эшон бо мо буд, чизе нагуфтанд. Вагарна он мард набудӣ, моро ҳалок кардандӣ. Филҷумла дар миёни эшон якҷанде бимондем, ки хафир набуд, ки моро бигузаронад. Ва аз ин ҷо хафире ду бигирифтем, ҳар як ба даҳ динор то моро ба миёни қавми дигар барад. Қавме араб буданд, ки пиронин ҳафтодсола маро ҳикоят карданд, ки дар умри хеш ба ҷуз шири шутур чизе нахӯрда буданд, ҷӣ дар ин бодияҳо чизе нест, илло алафи шӯр, ки шутур меҳӯрад. Эшон худ гумон мебурданд, ки ҳама олам чунон бошад, ман аз қавме ба қавме нақл ва таҳвил мекардам ва ҳама ҷо мухотара ва бим буд, илло он ки худон таборак ва таолло хоста буд, ки мо ба саломат аз он ҷо беруи оем.

Ба ҷое расидем дар миёни шикастагӣ, ки онро Сурбо мегуфтанд, кӯҳҳо буд ҳар як чун гунбале, ки ман дар ҳеҷ вилояте мисли он надидам баландӣ, ҷандоне ки тир ба он ҷо нарасад ва чуи тухми мург амлаас ва сулб, ки ҳеҷ шаққӣ ва ноҳамворӣ бар он наменамуд. Ва аз он ҷо бигузаштем, чуи ҳамроҳони мо сусморе медиданд, мекуштанд ва меҳӯрданд ва ҳар кучо араб буд, шири шутур медӯшиданд. Ман на сусмор тавонистам хӯрд ва на шири шутур. Ва дар роҳ ҳар ҷо дарахте буд, ки боре дошт миқдоре, ки донан моше бошад, аз он ҷандон донна ҳосил мекардам ва бад-он қаноат мекардам. Ва баъд аз машаққати бисёр ва чизҳо, ки дидем ва ранҷҳо, ки на-

шидем, ба Фалаҷ расидем, бисту сеюми сафар. Аз Макка то он ҷо саду ҳаштод фарсанг буд, ки Фалаҷ дар миёни бодия аст, ноҳияте бузург будааст, валекин ба таассуб ҳароб шудааст. Он ҷӣ дар он вақт, ки мо он ҷо расидем ободон буд, миқдори ним фарсанг дар як мил арз буд. Ва дар ин миқдор ҷаҳорлаҳ ҳисор буд. Мардумаконе дузд ва муфсид ва ҷоҳил. Ва ин ҷаҳорлаҳ ҳиср ба ду карда буданд, ки мудом миёни эшон хусумат ва адоват буд ва эшон гуфтанд мо аз асҳоби ар-рақим, ки дар қуръон зикр кардааст таоло ва тақаддус. Ва он ҷо ҷаҳор корез буд ва оби он ҳама бар нахлистон меафтод. Ва заръи эшон бар заминни баландтар буд ва бештар об аз ҷоҳ мекашиданд, ки заръро об диҳанд ва заръ ба ду шугур мекарданд, на ба гов. Ҷи он ҷо гов надидам ва эшонро андак зироате. Ва ҳар марде худро рӯзе ба даҳсер галла уҷрӣ карда бошад, ки он миқдор ба нон пазанд ва аз ин намози шом то дигар намози шом ҳамчу рамазон чизи каме хӯранд. Аммо ба рӯз хурмо хӯранд ва он ҷо хурмои бас некӯ дидам, бех аз он ки дар Басра ва ғайруҳу. Ва ин мардум азим дарвеш ва бадбахт бошанд, бо ҳама дарवेशӣ ҳамарӯза ҷанг ва адоват ва хун кунанд. Ва он ҷо хурмое буд, ки майдун мегуфтанд, ҳар яке даҳ дирам ва хаста ки дар миёнаш буд донгу ним ва гуфтанд агар бист сол биниҳанд, табоҳ нашавад ва муомалан эшон ба зари нишобурӣ буд. Ва ман бад-ин Фалаҷ ҷаҳор моҳ бимондам, ба ҳолате ки аз он сабтар набошад ва ҳеҷ чиз аз дунёвӣ бо ман набуд, илло ду салаи китоб. Ва эшон мардуми гурусна ва бараҳна. Ҳар кӣ ба намоз меомад, албатта бо сипару шамшер буд ва китоб намеҳариданд, масҷиде буд, ки мо дар он ҷо будем, андак ранги шарҷарф ва лоҷувард бо ман буд, бар девори он масҷид байте навиштам ва шоҳу барге дар миёни он бурдам, эшон бидиданд, аҷаб доштанд ва ҳама аҳли ҳисор ҷамъ шуданд ва ба тафарруҷ омаданд. Ва маро гуфтанд, ки агар меҳробии ин масҷидро нақш кунӣ, сад ман хурмо ба ту диҳем ва сад ман хурмо наздики эшон милке буд. Ҷи то ман он ҷо будам, аз араб лашкаре омад ва аз эшон понсад ман хурмо хост, қабул накарданд. Даҳ тан аз аҳли ҳисор кушта шуд ва ҳазор нахл буриданд. Ва эшон даҳ ман хурмо надоданд. Ҷун бо ман шарт кар-

данд, ман он меҳроб нақш кардам ва он сад ман хурмо фаръёдраси мо буд, ки гизо намоеёфтем ва аз ҷон ноумед шуда будем, ки тасаввур наметавонистем кард, ки аз он бодия ҳаргиз берун тавонем афтод. Чӣ ба ҳар тараф, ки ободонӣ дошт, дувист фарсанг мебоист бурид, махуф ва мӯҳлик. Ва дар он чаҳор моҳ ҳаргиз панҷ ман гандум ба як ҷо надидам, то оқибат қофилае аз Ямома биёмад, ки адим гирад ва ба Лаҳсо барад, ки адим аз Яман ба ин Фалаҷ оранд ва ба туҷҷор фурӯшанд. Арабе гуфт ман туро ба Басра барам ва бо ман ҳеҷ набуд, ки ба киро бидиҳам. Ва аз он ҷо то Басра дувист фарсанг ва кирои шутур як динор буд, аз он ки шутури некӯ ба ду-се динор мефурӯхтанд. Маро чун нақд набуд ва ба насиа мебурданд. Гуфт: «Сӣ динор дар Басра бидиҳӣ туро барем». Ба зарурат қабул кардам. Ва ҳаргиз Басра надида будам, пас он арабон китобҳои ман бар шутур ниҳоданд ва бародарамро ба шутур нишонданд ва ман пиёда бирафтам. Рӯй ба матлаи банотуннаъш. Замине ҳамвор буд бе кӯҳу пушта.

Ҳар кучо замин сахттар буд, оби борон дар ӯ истода буд ва шабу рӯз мерафтанд, ки ҳеҷ ҷо асари роҳ падид набуд. Илло бар самъ мерафтанд ва аҷаб он ки бе ҳеҷ нишоне ногоҳ ба сари ҷоҳе расидандӣ, ки об буд. Алқисса, ба чаҳор шабонарӯз ба Ямома омадем. Ба Ямома ҳисоре буд бузург ва кӯҳна. Аз берун ҳисор шаҳрест ва бозоре ва аз ҳар гуна санноҳ дар он ҷуданд ва ҷомеъе нек. Ва амирони он ҷо аз қадим боз алавиён буданд. Ва касе он ноҳия аз дасти онҳо нагирифта буд. Аз он ки он ҷо ҳуди султон ва малике қохир наздик набуд ва он алавиён низ шавкате доштанд, ки аз он ҷо сесад — чаҳорсад савор барнишастӣ. Ва зайдимазҳаб буданд. Ва дар иқомат гӯянд: «Муҳаммадин ва Алиюн хайрулбашар ва ҳайя ало хайруламал» ва гуфтанд, мардуми он шаҳр шарифия бошанд. Ва бад-ин ноҳият обҳои равон аст аз корез ва нахлистон. Ва гуфтанд, чун хурмо фарох шавад, як ҳазор ман ба як динор бошад.

Ва аз Ямома ба Лаҳсо чиҳил фарсанг медоштанд ва ба зимистон тавон рафт, ки оби борон ҷоҳи бошад, ки бихӯранд ва ба тобистон набошад. Лаҳсо шаҳрест бар саҳроӣ ниҳода, ки аз ҳар ҷониб ки бад-он ҳоҳӣ рафт,

бодияи азим бибояд бурид ва наздиктар шаҳре аз му-
сулмонӣ, ки оиро султоне аст, ба Лаҳсо Басра аст. Ва
аз Лаҳсо то Басра саду панҷоҳ фарсанг аст. Ва ҳаргиз
ба Басра султоне набудааст, ки қасди Лаҳсо кунад.

СИФАТИ ЛАҲСО

Шаҳрест, ки ҳама савод ва рустои ӯ ҳисорест. Ва ча-
ҳор боруи қавӣ аз паси якдигар дар гирди ӯ кашидааст,
аз гили маҳкам. Ва миёни ҳар ду девор қурби як фар-
санг бошад. Ва чашмаҳои оби азим аст дар он шаҳр, ки
ҳар як панҷ оснӣгард бошад ва ҳама ин об дар вилоят
бар кор гиранд, ки аз девор берун нашавад. Ва шаҳре
ҷалил дар миёни ин ҳисор ниҳодааст. Бо ҳама олате, ки
дар шаҳрҳои бузург бошад, дар шаҳр беш аз бист ҳа-
зор марди сипоҳӣ бошад. Ва гуфтанд, султони он марде
шариф бувад. Ва он мардумро аз мусулмонӣ боз дошта
буд ва гуфта «Намозу рӯза аз шумо баргирифтам ва
даъват карда буд он мардумро, ки марҷаи шумо ҷуз
бо ман нест.» Ва номи ӯ Абӯсайд будааст. Ва чуи аз аҳ-
ли он шаҳр пурсанд ки чӣ мазҳаб дорӣ, гӯянд, ки мо
бӯсаидиём. Намоз накунам ва рӯза надорам, валекин
бар Муҳаммади Мустафо саллаллоҳу алайҳи васалам
ва пайғомбарини ӯ муқирранд. Абӯсайд эшонро гуфта-
аст, ки «Ман боз пешӣ шумо меоям», яъне баъд аз ва-
фот. Ва гӯи ӯ ба шаҳри Лаҳсо андар аст. Ва машҳаде
некӯ ҷиҳати ӯ сохтаанд ва васият кардааст фарзандони
худро, ки мудом шаш тан аз фарзандони ман ин подшо-
ҳӣ нигоҳ доранд ва муҳофизат кунанд, раиятро ба адлу
дод ва муҳолифати якдигар накунам то ман боз оям».
Акиун эшонро қасре азим аст, ки дорулмулки эшон аст
ва тахте, ки шаш малик ба як ҷой, бар он тахт ниши-
нанд ва ба иттифоқи якдигар фармон диҳанд ва ҳукм
кунанд ва шаш вазир доранд. Пас ин шаш малик бар
як тахт бинишинанд ва шаш вазир бар тахти дигар. Ва
ҳар кор, ки бошад ба кингоҳи якдигар месозанд ва
эшонро дар он вақт сӣ ҳазор банди дирамхаридан
зангӣ ва ҳабашӣ буд ва кишоварзӣ ва боғбонӣ мекар-
данд. Ва аз раият ушри чизе нахостанд. Ва агар касе
дарвеш шудӣ ё соҳиби қарз, ӯро таахҳуд кардандӣ, то

кораш некӯ шудӣ. Ва агар зари касеро бар дигаре будӣ, беш аз мояи ӯ талаб кардандӣ. Ва ҳар ғариб, ки бад-он шаҳр афтад ва санъате донад чандон, ки кафофи ӯ бошад моя бидодандӣ, то ӯ асбоб ва олате, ки дар санъати ӯ ба кор ояд бихаридӣ ва ба муроди худ зари эшон, ки ҳамон қадар ки ситада будӣ, боз додӣ.

Ва агар касе аз худовандони милку асбобро милке хароб шудӣ ва қуввати ободон кардан надоштӣ, эшон гуломони худро номзад кардандӣ, ки бишудандӣ ва он милку асбоб ободон кардандӣ ва аз соҳиби милк ҳеҷ нахостандӣ. Ва оснӣҳо бошад дар Лаҳсо, ки милки султон бошад, ба сӯи раоят ғалла орд кунад, ки ҳеҷ наситонанд ва иморати оснӣ ва музди оснӣбон аз моли султон диҳанд. Ва он салотинро содот мегуфтанд ва вузарон эшонро шойира. Ва дар шаҳри Лаҳсо масҷиди одина набуд ва хутба ва намоз намекарданд, илло он ки марде аҷамӣ он ҷо масҷиде сохта буд. Номин он мард Алӣ бини Аҳмад, марде мусулмони ҳоҷӣ буд ва мутаммавил. Ва ҳоҷиён, ки бад-он шаҳр расидандӣ, ӯ таахҳуд кардӣ ва дар он шаҳр хариду фурӯхт ва доду ситад ба сурб мекарданд ва сурб дар занбилҳо буд. Дар ҳар занбиле шаш ҳазор дирам санг. Чун муомила ҷардандӣ занбил шумурдандӣ ва ҳамчунон баргирифтандӣ ва он нақд касе аз он берун набурдӣ. Ва он ҷо фӯтаҳон некӯ бофанд ва ба Басра баранд ва ба дигар билод. Агар касе намоз кунад, ўро боз надоранд, валекин худ накунад. Ва чун султон барнишинад, ҳар кӣ бо вай сухан гӯяд, ўро ҷавоби хуш диҳад ва тавозӯӣ кунад. Ва ҳаргиз шароб нахӯранд ва пайваста аспе баста бо тавқу сарафсор ба дари гӯрхонаи Абӯсаид ба навбат бидошта бошанд рӯзу шаб. Яъне чун Абӯсаид бархезад, бар он асп нишинад. Ва гӯянд Абӯсаид гуфтааст фарзандони хешро, ки чун ман биёям ва шумо маро бознашиносед, нишон он бошад, ки маро бо шамшери ман бар гардан бизанед, агар ман бошам дар ҳол зинда шавам. Ва он қоида бад-он сабаб ниҳодааст, то касе даъвини абӯсаидӣ накунад. Ва яке аз он султонон дар айёми хулафои Бағдод бо лашкар ба Макка шудааст. Ва шаҳри Макка ситада ва халқе мардумро дар тавоф дар гирди хонаи Каъба бикушт ва ҳаҷаруласвад аз руки берун карда ба Лаҳсо бурданд. Ва гуфта буданд, ки ин санг миқнотисти мар-

дум аст, ки мардумро аз атрофи ҷаҳон ба ҳештан мекашад. Ва надонидаанд, ки шараф ва ҷалолати Муҳаммади Мустафо саллаллоҳу алайҳи вассалом бад-он ҷо мекашад, ки ҳаҷар аз бисёр солҳо боз он ҷо буд ва ҳеҷ кас ба он ҷо намешуд ва охир ҳаҷаруласад аз эшон бозхариданд ва ба ҷои худ бурданд. Ва дар шаҳри Лаҳсо гӯшти ҳама ҳайвонот фурушанд, чун гурбаву сағу хару гову гӯсфанд ва ғайруху. Ва ҳар чӣ фурушанд сару пӯсти он ҳайвон наздики гӯшташ ниҳода бошад, то харидор донад, ки чӣ меҳарад. Ва он ҷо сағро фарбеҳ кунанд ҳамчун гӯсфанди маълум то аз фарбеҳӣ чунон шавад ки натавонад рафтан, баъд аз он мекушанд ва меҳӯранд.

Ва чун аз Лаҳсо ба ҷониби машриқ раванд, ҳафт фарсангӣ дарёёст. Агар дар дарёё бираванд, Баҳрайн бошад ва он қазираест, понздаҳ фарсанг тӯли он ва он шаҳре бузург аст ва нахлистони бисёр дорад. Ва марворид аз он дарёё бароваранд ва ҳар чӣ ғаввосон баровардандӣ, як нима салотини Лаҳсоро будӣ. Ва агар аз Лаҳсо сӯи ҷануб бираванд, ба Уммон расанд ва Уммон бар замини араб аст. Валекии се ҷониби ӯ биёбон ва бар аст, ки ҳеҷ касе онро натавонад буридан.

Вилояти Уммон ҳаштод фарсанг дар ҳаштод фарсанг аст ва гармсер бошад ва он ҷо ҷавзи ҳиндӣ, ки норғил мегӯянд, рӯяд. Ва агар аз Уммон ба дарёё рӯй фарон машриқ раванд, ба боргоҳи Кеш ва Макрон расанд. Ва агар сӯи ҷануб раванд ба Адан расанд ва агар ҷониби дигар — ба Форс расанд. Ва ба Лаҳсо чандон хурмо бошад, ки сутуронро ба хурмо фарбеҳ кунанд, ки бошад, ки зиёдат аз ҳазор ман ба як динор бидиҳанд. Ва чун аз Лаҳсо сӯи шимол раванд, ба ҳафт фарсангӣ ноҳияте аст, ки онро Қатиф мегӯянд ва он низ шаҳре бузург аст ва нахли бисёр дорад. Ва амире араб ба дари Лаҳсо рафта буд ва як сол он ҷо нишаста ва аз он ҷаҳор бора, ки дорад, яке ситада ва хеле горат кард ва чизе ба даст надошта буд бо эшон ва чун маро бидид аз рӯи нучум пурсид ки «Оё ман меҳоҳам, ки Лаҳсо бигирам, тавонам ё на, ки эшон бединанд». Ман ҳар чӣ маслиҳат буд, мегуфтам ва наздики ман ҳам бидавиён бо аҳли Лаҳсо наздик бошанд ба бединӣ, ки он ҷо кас бошад, ки ба як сол об бар даст назанад ва ин маънӣ, ки тақ-

рир кардам, аз сари басират гуфтам, на чизе аз ароҷиф, ки ман нӯҳ моҳ дар миёни эшон будам ба як дафъа, на ба тафориқ. Ва шир, ки наметавонистам хӯрд ва аз ҳар куҷо об хостаме, ки бихӯрам, шир бар ман арз кардандӣ ва чун наситадаме ва об хостаме, гуфтандӣ ҳар куҷо об бинӣ об талаб кунӣ, ки он касро бошад, ки об бошад. Ва эшон ҳама умр ҳаргиз гармоба надида буданд ва на оби равон.

Акиун бо сари ҳикоят равем: Аз Ямома чун ба қониби Басра равона шудем, ба ҳар манзил, ки расидем, қой об будӣ, қой набудӣ. То бистӯми шаъбони санаи чорсаду чилу се ба шаҳри Басра расидем, деворе азим дошт, илло он қониб, ки об буд, девор набуд ва он оби Шат аст ва Даҷла ва Фурот, ки ба сарҳадди аъмоли Басра ба ҳам мерасанд ва чун оби Хувайза низ ба эшон мерасад, онро Шаттулараб мегӯянд ва аз ин Шаттулараб ду қӯи азим баргирифтаанд, ки миёни фаи ҳар ду қӯй як фарсанг бошад ва ҳардуро бар савби қибла биронда миқдори чаҳор фарсанг ва баъд аз он сари ҳар ду қӯй бо ҳам расонида ва миқдори як фарсанги дигар як қӯйро ҳам ба қониби қануб биронда ва аз ин шаҳрҳо қӯйҳои беҳад баргирифтаанд ва ба атроф бадар бурда ва бар он нахлистон ва боғот сохта ва ин ду қӯй яке ки болотар аст ва он машриқи шимол бошад ва шаҳри Маъқил гӯянд ва он, ки мағрибӣ ва қанубӣ аст, наҳри Уббула. Ва аз ин ду қӯй қазирае бузург ҳосил шудааст, ки мураббаи тӯлонӣ аст. Ва Басра бар канораи зилъи ақсар аз ин мураббаъ ниҳодааст. Ва бар қониби қануби мағрибии Басра барриа аст, чунонки ҳеҷ ободонӣ ва обу ашқор нест ва дар он вақт, ки он ҷо расидем, шаҳр ағлаб хароб буд. Ва ободониҳо азим пароканда, ки аз маҳаллае то маҳаллае миқдори ним фарсанг харобӣ буд, аммо дару девор маҳкам ва маъмур буд ва халқ анбӯҳ.

Ва султонро дахли бисъёр ҳосил шудӣ ва дар он вақт амири Басра писари Абоколинҷори Дайламі буд, ки малики Порс буд, вазираш марде порсӣ буд ва ўро Абӯмансури Шаҳмардон мегуфтанд. Ва ҳар рӯз дар Басра ба се қой бозор будӣ, аввали рӯз дар як ҷо доду ситад кардандӣ, ки онро Суқулхузоъа гуфтандӣ ва миёнаи рӯз ба ҷое, ки онро Суқи Усмон гуфтандӣ ва охири рӯз ҷое, ки онро Суқулқадаҳи гуфтандӣ. Ва

ҳоли бозори он ҷо чунон буд, ки он касро чизе будӣ ба сарроф додӣ ва аз сарроф хат биситадӣ ва ҳар чӣ бонс-тӣ, бихаридӣ ва баҳри он бар сарроф ҳавола кардӣ ва чандонки дар он шаҳр будӣ, берун аз хатти сарроф чизе надодӣ ва чун ба он ҷо расидем, аз бараҳнагӣ ва оқизӣ ба девонагон мононда будем. Ва се моҳ буд, ки мӯн сар боз накарда будем ва хостам ки дар гармоба равам, бошад ки гарм шавам ки ҳаво сард буд ва ҷома набуд ва ман ва бародарам ҳар як ба дӯнгии кӯҳна пӯшида будем ва палоспорае дар пушт баста аз сармо, гуфтам акнун моро кӣ дар ҳаммом гузорад? Хӯрҷинаке буд, ки китоб дар он мениҳодам, бифурӯхтам ва аз баҳон он дирамаке чанд сиёҳ дар коғазе кардам, ки ба гармобабон диҳам то бошад, ки моро дамаке зиёдаттар дар гармоба бигузорад, ки шух аз худ бозканем. Чун он дирамакҳо пешин ӯ ниҳодем, дар мо нигарист, пиндошт, ки мо девонаем, гуфт: Биравед, ки ҳам акнун мардум аз гармоба берун меоянд ва нагузошт, ки мо ба гармоба бадар равем. Аз он ҷо бо хиҷолат берун омадем ға ба шитоб бирафтем. Кӯдакон бар дари гармоба бозӣ мекарданд, пиндоштанд, ки мо девонагонем, дар пайи мо афтоданд ва санг меандоштанд ва бонг мекарданд. Мо ба гӯшае боз шудем ва ба тааҷҷуб дар кори дунё менигаристем. Ва мукорӣ аз мо сӣ динори мағрибӣ мехост ва ҳеҷ чора надонистем, ҷуз он ки вазири малики Аҳвоз, ки ўро Абулфатҳ Алӣ бинни Аҳмад мегуфтанд, марде аҳл буд ва фазл дошт аз шеърӯ адаб ва ҳам қарама тамома ба Басра омада бо абно ва ҳошия ва он ҷо мақом карда, аммо дар шугле набуд.

Пас маро дар он ҳол бо марде порсӣ, ки ҳам аз аҳли фазл буд, ошноӣ афтода буд ва ўро бо вазир сӯҳбате будӣ ва ба ҳар вақт назди ӯ тараддуд кардӣ ва ин порсӣ ҳам дасттанг буд ва вусъате надошт, ки ҳоли маро марамате кунад. Аҳволи маро назди вазир бозгуфт. Чун вазир бишунид, мардеро бо асбе наздики ман фиристод, ки чунонки ҳастӣ, барнишин ва наздики ман оӣ.

Ман аз бадҳолӣ ва бараҳнагӣ шарм доштам ва рафтан муносиб надидам, руқъае навиштам ва узре хостам ва гуфтам ки: «Баъд аз ин ба хидмат расам ва ғарази ман ду чиз буд, яке бенавоӣ, дуюм гуфтам ҳамоно ўро

тасаввур шавад, ки маро дар фазл мартабаест зиёдат, то чун бар руқъаи ман иттилоъ ёбад, қиёс кунад, ки маро аҳлият чист, то чун ба хидмати ӯ ҳозир шавам, хиёлат набарам. Дарҳол сӣ динор фиристод, ки инро ба баҳон тан ҷома бидиҳед. Аз он ду даст ҷомаи некӯ сохтам ва рӯзи сеюм ба маҷлиси вазир шудем, марде аҳл ва адиб ва фозил ва некӯманзар ва мутаवовеъ дидем ва мутадайн ва хушсухан. Ва ҷаҳор писар дошт, меҳтарин ҷавони фасеҳ ва адиб ва оқил ва ўро Ранс Абӯ-абдуллоҳ Аҳмад бини Алай бини Аҳмад гуфтандӣ. Марде шоир ва дабир буд ва ҷавоне хирадманд ва парҳезгор. Моро наздики хеш бозғирифт ва аз аввали шаббон то нимаи рамазон он ҷо будем ва он ҷӣ аъробӣ кирои шутур бар мо дошт ба сӣ динор ҳам ин вазир бифармуд, то бад-ӯ доданд ва маро аз он ранҷ озод карданд, худон таборақ ва таоло ҳамаи бандагони худро аз азоби қарзу даён фараҷ диҳод биҳақиқаҳ ва аҳлиҳӣ. Ва чун бихостам рафт, моро ба инъому икром ба роҳи дарёе гусел кард, чунон ки дар каромат ва фароғ ба Порс расидем аз барокоти он озодмард, ки худон аза ва ҷалла аз озодмардон хушнуд бод.

Дар Басра ба номи амиралмўъминини Алай бини Абетолиб саловоттуллоҳи алайҳ сездаҳ машҳад аст: Яке аз он машҳади банӣ Мозин гўянд ва он ҳамон аст, ки дар рабеъулаввали санаи сию панҷ аз ҳиҷрати набӣ алайҳиссалоти вассалом амиралмўъминини Алай салаватуллоҳи алайҳ ба Басра омадааст ва Ойиша разияллоҳу анҳо ба ҳарб омада буд ва амиралмўъминини алайҳиссалом духтари Масъуди Наҳшалиро лайле ба занӣ карда буд ва ин машҳад сарон он зан аст ва амиралмўъминини алайҳиссалом ҳафтоду ду рӯз дар он хона мақом кард ва баъд аз он ба ҷониби Кўфа бозгашт. Ва дигар машҳадест паҳлӯи масҷиди ҷомеъ, ки онро машҳади Бобуттиб гўянд.

Ва дар ҷомеи Басра ҷўбе дидам, ки дарозини он сӣ арш буд ва ғализини он панҷ шибру ҷаҳор ангушт бувад ва як сари он ғализтар буд. Ва аз ҷўбҳои Хиндустон буд. Гуфтанд, ки амиралмўъминини алайҳиссалом он ҷўбро барғирифтааст ва он ҷо овардааст ва боқии ин ёздаҳ машҳади дигар ҳар як ба мавзее дигар буд ва ҳамамаро зиёрат кардам. Ва баъд аз он ки ҳоли дунёвини мо

нек шуда буд, ҳар як либосе пӯшидем, рӯзе ба дари он гармоба шудем, ки моро дар он ҷо нагузоштанд, чун аз дар рафтем, гармобабон ва ҳар кӣ дар он ҷо буданд ҳама бар пой хоستانд ва бинистоданд. Чандон ки мо дар ҳаммом шудем ва даллоқ ва қайим даромаданд ва хидмат карданд. Ва вақте ки беруи омадем ҳар кӣ дар маслаҳи гармоба буд ҳама бар пой хоста буданд ва наменишастанд, то мо ҷома пӯшидем ва беруи омадем. Ва дар он миёна ҳаммомӣ ба ёре аз онҳо худ мегӯяд: «Ини ҷавонон ошонанд, ки фалон рӯз мо эшонро дар ҳаммом нагузоштем.» Ва гумон бурданд, ки мо забони эшон надонем. Ман ба забони тозӣ гуфтам, ки: Рост мегӯӣ, мо онем, ки палоспораҳо дар пушт баста будем. Он мард хиҷил шуд ва узрҳо хост. Ва ин ҳар ду ҳол дар муддати бист рӯз буд. Ва ин фасл бад-он овардам, то мардум бидонанд, ки ба шиддате, ки аз рӯзгор пеш ояд, набояд нолид. Ва аз фазлу раҳмати офаридагор ҷалла ҷалолуҳу ва амма наволуҳу ноумед набояд шуд, ки ӯ таоло раҳим аст.

СИФАТИ МАДДУ ҶАЗРИ БАСРА ВА ҶҒИҲОИ ОН

Даръёи Уммонро одат аст, ки дар шабонарӯз ду бор мад бароварад, чунонки миқдори даҳ газ об иртифоъ гирад. Ва чун тамои иртифоъ гирад, ба тадриҷ ҷазр кунад ва фуру нишастан гирад, то даҳ-дувоздаҳ газ ва он даҳ газ, ки зикр меравад, ба Басра бар амуде бо дид ояд, ки онро қоим карда бошанд ё ба деворе. Ва илло агар замини ҳомун бувад ва на баландӣ бувад азим дур биравад. Чунон аст, ки Даҷла ва Фурот, ки нармавад, чунонки баъзе мавозеъ маҳсус нест, ки ба кадом тараф мераванд, чун даръё мад кунад қурби чиҳил фарсанг оби эшон мад кунад ва чунон шавад, пиндоранд, боз гаштааст ва ба боло бармеравад. Аммо ба мавозеи дигар аз канорҳои даръё ба нисбати баландӣ ва ҳомуни замин бошад. Ҳар кучо ҳомун бошад бисёр об гирад ва ҳар ҷо баланд бошад камтар бигирад. Ва ин мадду ҷазр, гӯянд, тааллуқ ба қамар дорад, ки ба ҳар вақт қамар бар самти Раъс ва Зухал бошад ва он ошир

ва робеъ аст, об дар гояти мад бошад ва чун қамар бар ду уфуқ, яъне уфуқи машриқу мағриб бошад гояти қазр бошад. Дигар он ки чун қамар дар иҷтимоъ ва истиқболи шамс бошад, оби дарёе зиёдат бошад, яъне мад дар ин авқот бештар бошад ва иртифоъ беш гирад ва чун дар тарбиот бошад об дар нуқсон бошад. Яъне ба вақти мад улувваш чандон набошад ва иртифоъ нагирад, ки ба вақти иҷтимоъ ва истиқбол бувад ва қазраш аз он фурӯтар нишинад, ки ба вақти иҷтимоъ ва истиқбол менишаст. Пас бад-ин далоил мегӯянд, ки тааллуқи ин мадду қазр аз қамар аст, валлоҳу таоло аълам.

Ва шаҳри Уббула, ки бар канори шаҳр аст ва наҳр ба-дон мавсум аст. Шаҳре ободон дидам бо қасрҳо ва бозорҳо ва масҷид ва арбата, ки онро ҳалду васф натавон кард ва асли шаҳр бар ҷониби шимоли наҳр буд ва аз ҷониби ҷануб низ маҳаллатҳо ва масҷид ва арбата ва бозорҳо буд ва биноҳои азим буд. Чунонки аз он назеҳтар дар олам набошад ва онро Шикки Усмон мегуфтанд ва шатти бузург, ки он Фурот ва Даҷла аст ва онро Шаттулараб гӯянд, бар машриқи Убулла аст. Ва шаҳр бар ҷануби ва наҳри Убулла ва наҳри Муаққил ба Басра ба ҳам расиданд ва шарҳи он дар муқаддима гуфта омадааст. Ва Басраро бист ноҳият аст, ки дар ҳар ноҳият маболиге деҳҳо ва музорҳо бувад.

СИФАТИ АЪМОЛИ БАСРА

Ҳишон, Шараба, Балос, Ақа, Мисоналмуқим, Наҳрулҳарб, Шаттулараб, Саъд, Сом, Чаъфарӣ, Алмашон, Ассумд, Алчуна, Қазиратулузмо, Мурувват, Ашшарир, Қазиратулуш, Алҳумайда, Чубара, Алмунфаридот. Ва гӯянд, ки он ҷо фами наҳри Убулла аст вақте чунон будӣ, ки киштиҳо аз он ҷо натавонистӣ гузаштан, ғарқоби азим буд.

Зане аз молдорони Басра бифармуд то чаҳор сад кишти бисохтанд ва ҳама пур устухони хурмо карданд ва сари киштиҳо маҳкам карданд ва бад-он ҷо ғарқ карданд, то он чунон шуд, ки киштиҳо мегузаранд.

Филҷумла мунтасифи шавволи санаи чаҳорсаду чилу се аз Басра берун омадем ва дар заврақ нишастем, аз

шаҳри Убулла то чаҳор фарсанг, ки меомадем, аз ҳарду тарафи наҳр боғу бўстон, кӯшку манзар буд, ки ҳеҷ бурида нашуд ва шохҳо аз ин наҳр ба ҳар ҷониб боз мешуд, ки ҳар як миқдори рӯде буд. Чун ба Шиққи Усмон расидем, фуруди омадем, баробари шаҳри Убулла ва он ҷо мақом кардем.

Ҳафтдаҳум дар кишти бузург, ки онро бусӣ мегуфтанд, нишастем ва халқи бисёр аз ҷавониб, ки он киштиро медиданд, дуо мекарданд, ки ё бусӣ, саллакаккалоҳу таоло ва ба Уббодон расидем ва мардум аз киштӣ берун шуданд ва Уббодон бар канори дарёе ниҳода аст чун ҷазирае, ки Шат он ҷо ду шох шудааст. Чунонки аз ҳеҷ ҷониб ба Уббодон натавон шуд, илло ба об гузар кунанд. Ва ҷониби ҷанубии Уббодон худ дарёи Муҳит аст, ки чун мад бошад то девори Уббодон об бигирад. Ва чун ҷазр шавад камтар аз ду фарсанг дур шавад. Ва гурӯҳе аз Уббодон ҳасир хариданд.

Дигар рӯз субҳгоҳи киштӣ дар дарёе роиданд ва бар ҷониби шимол равона шудем. Ва то даҳ фарсанг бишуданд, ҳанӯз оби дарёе меҳӯрданд ва хуш буд ва он оби Шат буд, ки чун забонае дар миёни дарёе мерафт.

Ва чун офтоб баромад, чизе чун гулҷишк дар миёни дарёе падида омад, чандонки наздиктар шудем бузургтар менамуд ва чун ба муқобили ӯ расидем, чунонки бар дасти чап то як фарсанг бимонд, боди муҳолиф шуд ва лангари киштӣ фуру гузоштанд ва бодбон фуру гирифтанд. Пурсидам, ки он чӣ чиз аст. Гуфтанд: «Ҳашшоб». Сифати ӯ: Чаҳор чӯб аст азим, аз соҷ чун ҳайати манҷаниқ ниҳодаанд, мураббӣ, ки қондан он фарох бошад ва сари он танг ва улуви он аз рӯи об ҷиҳил газ бошад ва бар сари он сафолҳо ва сангҳо ниҳода, баъд аз он ки онро бо чӯб ба ҳам баста бар мисоли сақфе карда ва бар сари он чаҳор тоқе сохта, ки дидбон бар он ҷо шавад. Ва ин ҳашшоб, баъзе мегӯянд, ки бозаргоне бузург сохтааст. Баъзе гуфтанд, ки подшоҳе сохтааст. Ва ғайр аз он ду чиз будааст: Яке он ки дар он ҳудуд, ки он аст, ҳоке гардандааст ва дарёе тунук, чунончи агар кишти бузург ба он ҷо расад, бар замин нишинад. Ва шаб он ҷо чароғ сӯзанд дар обғина, чунонки бод дар он натавон зад ва мардум аз дур бинанд ва эҳтиёт кунанд, ки кас натавонад халос кардан. Дуйӯм он ки: Ҷиҳати олам

бидонанд ва агар дузде бошад бубинанд ва эҳтиёт кунанд ва кишти аз он ҷо бигардонанд. Ва чун аз хашшоб бигуваشتهм, чунонки нопадид шуд, дигаре бар шакли он падид омад, аммо бар сари ин хона гунбаде набуд, ҳамоно тамои натавонистаанд кардан ва аз он ҷо ба шаҳри Меҳрубон расидем, шаҳри бузург аст бар лаби дарёе ниҳода бар ҷониби шарқӣ ва бозоре бузург дорад ва ҷомеае некӯ. Аммо оби эшон аз борон бувад ва ғайр аз оби борон ҷоҳ ва корез набувад, ки оби ширин диҳад. Эшонро ҳавзҳо ва обгирҳо бошад, ки ҳаргиз тангини об набувад. Ва дар он ҷо се корвонсарони бузург сохтаанд, ҳар як аз он чун ҳисоре аст маҳкам ва олай. Ва дар масҷиди одинаи он ҷо бар минбар номи Яъқуби Лайс дидам навишта. Пурсидам аз яке, ки ҳол ҷи гуна будааст? Гуфт, ки Яъқуби Лайс то ин шаҳр гирифта буд, валекин дигар ҳеҷ амири Хуросонро он қувват набудааст. Ва дар ин таърих, ки ман он ҷо расидам, ин шаҳр ба дасти писарони Абоколинҷор буд, ки малики Порс буд. Ва хорбор, яъне маъжули ин шаҳр аз шаҳрҳо ва вилоятҳо баранд, ки он ҷо ба ҷуз моҳӣ ҷизе набошад. Ва ин шаҳр боҷгоҳест ва киштибандон. Ва чун аз он ҷо ба ҷониби ҷануб бар канори дарёе бираванд, ноҳияти Таваҳ ва Козарун бошад.

Ва ман дар ин шаҳри Меҳрубон бимондам, ба сабаби он ки гуфтанд:

«Роҳҳо ноэмин аст, аз он ки писарони Абоколинҷорро бо ҳам ҷангу хусумат буд ва ҳар як саре мекашиданд ва мулк мушавваш гашта буд». Гуфтанд: Ба Арғон марде бузург аст ва фозил, ўро шайх Саид Муҳаммад бини Абдулмалик гўянд. Чун ин сухан шунидам, азбаски аз мақом дар он шаҳр малул шуда будам, руқъае навиштам бад-ў ва аҳволи худ эълон намудам ва илтимос кардам, ки маро аз ин шаҳр ба мавзое расонад, ки эмин бошад. Чун руқъа бифиристодам, рўзи сейўм сӣ марди пиёда дидам ҳама бо силоҳ, ба наздики ман омаданд ва гуфтанд: «Моро шайх фиристодааст, то дар хидмати ту ба Арғон равем» ва моро ба дилдорӣ ба Арғон бурданд.

Арғон шаҳре бузург аст ва дар ў бист ҳазор мард буд ва бар ҷониби машриқии он рўде об аст, ки аз кўҳ дарояд ва ба ҷониби шимоли он рўд ҷаҳор ҷўи азим бурридаанд ва об миёни шаҳр бадар бурда, ки харҷи

бисъёр кардаанд ва аз шаҳр бигзаронида ва охири шаҳр бар он боғҳо ва бўстонҳо сохта ва нахл ва норинҷ ва турунҷ ва зайтун бисъёр бошад. Ва шаҳр чунон аст, ки чандон ки бар рӯи замин хона сохтаанд, дар зери замин ҳам чандони дигар бошад ва дар ҳама ҷо дар зери заминҳо ва сардобаҳо об мегузарад. Ва тобистон мардуми шаҳрро ба воситаи он оби дар зери заминҳо осонш бошад. Ва дар он ҷо аз аглаб мазоҳиб мардум буданд ва мӯътазиларо имоме буд, ки ўро Абӯсанди Басрӣ мегуфтанд, марде фасеҳ буд ва андар ҳандаса ва ҳисоб даъвий мекард ва маро бо ў баҳс афтод ва аз якдигар суолҳо кардем ва ҷавобҳо кардем, гуфтем ва шунидем дар калом ва ҳисоб ва ғайруҳу.

Ва аввали муҳаррам аз он ҷо бирафтем ва ба роҳи кӯҳистон рӯй ба Исфаҳон ниҳодем, дар роҳ ба кӯҳе расидем, даррае танг буд. Ом гуфтандӣ: ин кӯҳро Баҳромӣ Гӯр ба шамшер буридааст ва онро «Шамшербуррид» мегуфтанд. Ва он ҷо обе азим дидем, ки аз дасти ростӣ мо аз сӯроҳ берун меомад ва аз ҷои баланд фуру медавид ва авом мегуфтанд: Ин об ба тобистон мудом меояд ва чун зимистон шавад боз истад ва ях банада. Ва ба Лурдгон расидем, ки аз Аргон то он ҷо ҷиҳил фарсанг буд ва ин Лурдгон сарҳадди Порс аст ва аз он ҷо ба Хонлунон расидем ва бар дарвозаи шаҳр номи султон Туғралбек навишта дидем ва аз он ҷо ба шаҳри Исфаҳон ҳафт фарсанг буд. Мардуми Хонлунон азим эмин ва осуда буданд, ҳар як ба қору қадхудони худ машғул.

Аз он ҷо бирафтем ҳаштӯми сафари санаи чорсаду чилу чор буд, ки ба шаҳри Исфаҳон расидем. Аз Басра то Исфаҳон садӯ ҳафтод фарсанг бошад. Шаҳрест бар ҳомун ниҳода, об ва ҳавои хуш дорад ва ҳар ҷо ки даҳ газ ҷоҳ фуру баранд, обе сарди хуш берун ояд ва шаҳр деворе ҳасини баланд дорад ва дарвозаҳо ва ҷанггоҳҳо сохта ва бар ҳама бору кунгура сохта ва дар шаҳр ҷӯй-ҳое оби равон ба биноҳое некӯ ва муотафеъ ва дар миёни шаҳр масҷиди одина бузург некӯ. Ва боруи шаҳрро, гуфтанд, се фарсангу ним аст ва андаруни шаҳр ҳама ободон, ки ҳеҷ аз вай хароб надидам ва бозорҳои бисъёр ва бозоре дидам аз они саррофон, ки андар ў дувист марди сарроф буд ва ҳар бозорро дарбанде ва

дарвозае. Ва ҳама маҳаллатҳо ва кӯчаҳоро ҳамчуни дарбандҳо ва дарвозаҳои маҳкам ва корвоисаройҳо покиза буд, кӯчае буд, ки кӯчаи Тироз мегуфтанд. Ва дар он кӯча панҷоҳ корвоисарои некӯ ва дар ҳар як байёён ва ҳуҷрадорон бисёр нишаста. Ва ин корвон, ки мо бо эшон ҳамроҳ будем, як ҳазору сесад харвор бор доштанд, ки дар он шаҳр рафтем, ҳеҷ боздид набмад, ки чигуна фуру омаданд, ки ҳеҷ ҷо тангии мавзеъ набуд ва на таазури мақом ва улуфа. Ва чун султон Тугралбек Абӯтолиб Муҳаммад бини Мекоил бини Салҷуқ раҳматуллоҳи алайҳ он шаҳр гирифта буд, марде ҷавон он ҷо гумашта буд, нишобури, дабире нек бо хати некӯ, марде оҳиста, некӯлиқо ва ўро Хоҷа Амид мегуфтанд, фазлдӯст буд ва хушсухан ва карим. Ва султон фармуда буд, ки се сол аз мардум ҳеҷ чиз нахоҳанд ва ў бар он мерафт ва парокандагон ҳама рӯй ба ватан ниҳода буданд. Ва ин мард аз дабирони шӯро буда буд. Ва пеш аз расидани мо қатъи азим афтода буд. Аммо чун мо он ҷо расидем, ҷав медаравиданд. Ва як ману ним нони гандум ба як дирам адал ва се ман нони ҷавин ҳам. Ва мардуми он ҷо мегуфтанд, ҳаргиз бад-ин шаҳр ҳашт ман нон камтар ба як дирам кас надидаст. Ва ман дар ҳама замини порсигӯи шаҳре некӯтар ва ҷомеътар ва ободонтар аз Исфаҳон надидам. Ва гуфтанд, агар гандуму ҷав ва дигар ҳубуб бист сол ниҳанд, табоҳ нашавад ва баъзе гуфтанд, пеш аз ин ки бору набуд, ҷавон шаҳр хуштар аз ин буд ва чун бору сохтанд мутағайир шуд, чунонки баъзе чизҳо ба зиён меомад. Аммо русто ҳамчунон аст, ки буд.

Ва ба сабаби он ки корвон дертар ба роҳ меафтод, бист рӯз дар Исфаҳон бимондам. Ва ба бисту ҳаштӯми сафар беруи омадем, ба деҳе расидем, ки онро Хаймобод гӯянд ва аз он ҷо ба роҳи саҳро ва кӯҳи Маскиён ба қасабаи Нонин омадем ва аз Сипоҳон то он ҷо сӣ фарсанг буд ва аз Нонин чиҳилу се фарсанг бирафтем, ба деҳи Гарма. Аз ноҳияи Биёбон, ки ин ноҳия даҳ — дувоздаҳ пора деҳ бошад ва он мавзеи гарм аст ва дарахтҳои хурмо бувад.

Ва ин ноҳия куфҷон дошта буданд дар қадим ва дар ин таърих, ки мо расидем, амир Гелакӣ ин ноҳия аз эшон ситуда буд ва ноибе аз онҳо худ ба деҳе, ки ҳисо-

раке дорад ва онро Пиёда мегӯянд, бинишонда ва он вилоятро забт мекунад ва роҳро эмин медорад ва агар куфрон ба роҳ задан даванд, сарҳангон амир Гелаки ба роҳи эшон мефиристад ва эшонро бигиранд ва мол биситонанд ва бикушанд. Ва аз муҳофизати он бузург ин роҳ эмин бувад ва халқ осуда. Худои таборақ ва таоло ҳама подшоҳони одило ро ҳофиз ва носир ва муъин бод ва бар равонҳои гузаштагон раҳмат кунод.

Ва дар ин роҳи Биёбон ба ҳар ду фарсанг гунбадакҳо сохтаанд ва масонеъ, ки оби борон дар он ҷо ҷамъ шавад ба мавозие, ки шӯристон набошад, сохтаанд ва ин гунбадакҳо ба сабаби он аст, то мардум роҳро гум накунанд ва ин ба гармову сармо лаҳзае дар он ҷо осонише кунанд. Ва дар роҳи равон дидем азим, ки ҳар кӣ аз нишон бигардад, аз миёни он рег берун натавонад омадан ва ҳалок шавад. Ва аз он бигузаштем, заминешӯр падид омад барҷӯшида, ки шаш фарсанг чунин буд, ки агар аз роҳ касе яксӯ шудӣ фуру рафтӣ.

Ва аз он ҷо ба раҳи работи Зубайда, ки онро работи Маромӣ гӯянд, бирафтем ва он работро панҷ ҷоҳи об аст, ки агар он работ ва об набудӣ кас аз он биёбон гузар накардӣ. Ва аз он ҷо ба Табас омадем, ба деҳе, ки онро Рустобод мегуфтанд. Ва нӯҳӯми рабеъулаввал ба Табас расидем ва аз Сипоҳон то Табас саду даҳ фарсанг мегуфтанд.

Табас — шаҳре анбӯҳ аст, агарчӣ ба русто мемонад ва об андак бошад ва зироат камтар кунанд, хурмоистонҳо бошад ва басотини ва чун аз он ҷо сӯи шимоли раванд, Нишопур ба чиҳил фарсанг бошад ва чун сӯи қануб ба Хабис раванд, ба роҳи биёбон чиҳил фарсанг бошад ва сӯи машриқ кӯҳе маҳкам аст. Ва дар он вақт амири он шаҳр Гелаки бинии Муҳаммад буд ва ба шамшер гирифта буд. Ва азим эмин ва осуда буданд мардуми он ҷо, чунонки ба шаб дари саройҳо набастандӣ ва сутур дар кӯйҳо бошад, бо он ки шаҳрро девор набошад. Ва ҳеҷ заиро заҳра набошад, ки бо марди бегона сухан гӯяд ва агар гуфти, ҳардуро бикуштандӣ. Ва ҳамчунин дузд ва хунӣ набуд аз посу адиلى ӯ. Ва аз он ҷи ман дар Араб ва Аҷам дидам, яке ба ноҳияи Дашт дар айёми Лашкархон, дуҷом ба Дайламестон дар замони амири амирон Чистон бинии Иброҳим, сеҷом дар айёми

Алмустансирубиллоҳ-амиралмӯъмин, чаҳорӯм ба Табас дар айёми амир Абулҳасани Гелаки бини Муҳаммад. Ва чандон ки бигаштам ба эминии ин чаҳор мавзеъ надидам ва нашунидам. Ва моро ҳафтадаҳ рӯз ба Табас нигоҳ дошт ва зиёфатҳо кард ва ба вақти рафтаи силат фармуд ва узрҳо хост. Эзид субҳонаҳу ва таоло аз ӯ хушнуд бод. Рикобдоре аз он худ бо ман фиристод, то Завзан, ки ҳафтаду ду фарсанг бошад. Чун аз Табас дувоздаҳ фарсанг биёмадем, қасабае буд, ки онро Рикқа мегӯянд, обҳои равон дошт ва зарбу боғ ва дарахту бору ва масҷиди одина ва деҳҳо ва мазореҳои тамои дорад.

Нӯҳӯми рабеулохир аз Рикқа бирафтем ва дувоздаҳӯми моҳ ба шаҳри Тун расидем, миёни Рикқа ва Тун бист фарсанг аст. Шаҳри Тун шаҳри бузург будааст. Аммо дар он вақт, ки ман дидам ағлаб хароб буд ва бар саҳрое ниҳодааст ва оби равон ва корез дорад ва бар қониби шарқи боғҳои бисёр буд ва ҳисори маҳкам дошт. Гуфтанд, дар ин шаҳр чаҳор сад коргоҳ будааст, ки зилӯ бофтандӣ. Ва дар шаҳр дарахти pista бисёр буд дар саройҳо. Ва мардуми Балх ва Тахористон пиндоранд, ки pista чуз бар кӯҳ нарӯяд ва набошад. Ва чун аз Тун бирафтем, он марди гелаки маро ҳикоят кард, ки вақте мо аз Тун ба Канобуд мерафтем, дуздон берун омаданд ва бар мо ғалаба карданд. Чанд нафар аз бим худро дар чоҳи корез афғанданд, баъд аз он якеро аз он ҷамоат падаре мушфиқ буд, биёмад ва якеро ба музд гирифт ва дар он чоҳ гузошт, то писари ӯро берун оварад, чандон ресмон ва расан, ки он ҷамоат доштанд, ҳозир доштанд ва мардуми бисёр биёмаданд, ҳафтсад газ расан фуру рафт, то он мард буни чоҳ расид, расан дар он писар бист ва ӯро мурда баркашиданд ва он мард чун берун омад, гуфт ки оби азим дорад, ин корез равон аст ва он корез чаҳор фарсанг меравад ва он, гуфтанд, Кайхисрав фармудааст кардан.

Ва бисту саями шаҳри рабеулохир ба шаҳри Қони расидем. Аз Тун то он ҷо ҳацдаҳ фарсанг мебаранд, аммо корвон ба чаҳор рӯз тавонад шудан, ки фарсангҳои гарон аст.

Қони — шаҳри бузург ва ҳасин аст ва гирди наҳристон хандаке дорад ва масҷиди одина ба шаҳристон андар аст. Ва он ҷо ки мақсура аст, тоқе азим бузург аст,

чунонки дар Хуросон аз он бузургтар надидам ва он тоқ на дархӯри он масҷид аст ва иморати шаҳр ҳама ба гунбад аст. Ва аз Қоин чун ба қониби машриқу шимол раванд ба ҳаждаҳ фарсанге Завзаи аст ва қанубӣ то Хирот сӣ фарсанг. Ба Қоин марде дидам, ки ўро Абӯмансур Муҳаммад бини Дўст мегуфтанд, аз ҳар илме бохабар буд: аз тиб ва нучум ва мантиқ. Чизе аз ман пурсид, ки чӣ гӯй беруни ин афлок ва анҷум чист? Гуфтам: «Номи чиз бар он афтад, ки дохили ин афлок аст ва бар дигар на». Гуфт: «Чӣ гӯй берун аз ин гунбадҳо маъний аст ё на?» Гуфтам: «Чора нест, ки олам маҳдуд аст ва ҳадди ӯ фалак-ул-афлок ва ҳад онро гӯянд, ки аз ҷуз ӯ чудо бошад ва чун ин ҳол доништа шуд воқиб кунад, ки беруни афлок на чун андарун бошад». Гуфт: «Пас он маъниро, ки ақл исбот мекунад ниҳоят ҳаст, аз он қониб? Агар ниҳояташ ҳаст, то қуҷост. Ва агар ниҳоят нест, номутоноҳӣ чигуна фано пазирад?» Ва аз ин шева сухане чанд мерафт ва гуфт ки: «Бисёр таҳайюр дар ин хӯрдаам». Гуфтам: «Кӣ нахӯрдааст?»

Филҷумла ба сабаби ташвише, ки дар Завзаи буд аз қиҳати Убайди Нишобурӣ ва тамарруди раиси Завзаи як моҳ ба Қоин бимондам ва рикобдори амири Гелакиро аз ҷо боз гардонидам ва аз Қоин ба азми Сарахс берун омадем.

Дуюми ҷимодиюлохир ба шаҳри Сарахс расидем. Ва аз Басра то Сарахс сесаду навад фарсанг ҳисоб кардем. Аз Сарахс ба роҳи Работи Ҷаъфарӣ ва Работи Амравӣ ва Работи Неъматӣ, ки он ҳар се работ наздики ҳам бар роҳ аст, биёмадем.

Дувоздаҳуми ҷимодиюлохир ба шаҳри Марврӯд расидем ва баъд аз ду рӯз берун шудем ба роҳи Обигарм. Нуздаҳуми моҳ ба Борьёб расидем, сию шаш фарсанг буд. Ва амири Хуросон Ҷағрибек Абӯсулаймон Довуд бини Мекоил бини Салҷуқ буд ва вай ба Шибургон буд ва сӯи Марв хост рафтан, ки дорулмулки вай буд.

Ва мо ба сабаби ноэминии роҳ сӯи Санглон рафтем. Аз он ҷо ба роҳи Седарра сӯи Балх омадем ва чун ба Работи Седарра расидем, шунидем, ки бародарам Ҳоҷа Абулфатҳ Абдулҷалил дар тоифаи вазири амири Хуросон аст, ки ўро Абӯнаسر мегуфтанд.

Ва ҳафт сол буд, ки ман аз Хуросон рафта будам. Чун ба Дастгард расидем, нақд ва буна дидам, ки сӯи Шибургон мерафт.

Бародарам, ки бо ман буд пурсид ки «Ии аз кист?» Гуфтанд: «Азони вазир». Гуфт: «Шумо Абулфатҳ Абдулҷалилро шиносед?». Гуфтанд. «Каси ӯ бо мост». Дарҳол шахсе наздики мо омад ва гуфт: «Аз куҷо меоед?» Гуфтем: «Аз ҳаҷ». Гуфт: «Хоҷаи ман Абулфатҳ Абдулҷалилро ду бародар буданд, аз чандин сол ба ҳаҷ рафта ва ӯ пайваста дар иштиёқи эшон аст ва аз ҳар кӣ хабари эшон мепурсад, нишон намедиханд». Бародарам гуфт: «Мо номан Носир овардаем, чун хоҷаи ту бирасад бад-ӯ бидиҳам». Чун лаҳзае баромад, корвон ба роҳ истод ва мо ҳам ба роҳ истодем ва он кехтар гуфт: «Акиун хоҷаи ман бирасад ва агар шуморо наёбад дилтанг шавад. Агар он нома маро диҳед, то бад-ӯ диҳам, дилхуш шавад». Бародарам гуфт: «Ту номан Носир меҳохӣ ё худ Носирро меҳохӣ? Инак Носир».

Он кехтар аз шодӣ чунон буд, ки надонист чӣ кунад ва мо сӯи шаҳри Балх бирафтем ба роҳи миёни Русто. Ва бародарам Хоҷа Абулфатҳ ба роҳи Дашт ба Дастгард омад ва дар хидмати вазир ба сӯи амири Хуросон мерафт. Чун аҳволи мо бишунид, аз Дастгард бозгашт ва бар сари пули Ҷамугиён биншаст, то он ки мо бирасидем ва он рӯзи шанбеи бисту шашӯми моҳи ҷимодиюлохири санаи чорсаду чилу чор буд ва баъд аз он ки ҳеҷ умед надоштем ва ба дафъот дар вақоеъи мӯҳлика афтада будем ва аз ҷон ноумед гашта, ба ҳамдигар расидем ва ба дидори якдигар шод шудем ва худон субҳонаху ва таолоро бад-он шукрҳо гузоридем ва бад-ин таърих ба шаҳри Балх расидем ва ҳасби ҳол ин се байт гуфтам:

Ранҷу анон ҷаҳон агарчӣ дароз аст,
Бо баду бо нек бегумон ба сар ояд.
Ҷарх мусофир ан баҳри мост шабу рӯз,
Ҳар чӣ лке рафт, бар асари дигар ояд:
Мо сафари баргузаштани гузаронем,
То сафари ногузаштани бадар ояд.

Ва масофати роҳ, ки аз Балх ба Миср шудем ва аз он ҷо ба Макка ва ба роҳи Басра ба Порс расидем ва ба Балх омадем, гайри он ки ба атроф ба зиёратҳо ва

гайруху рафта будем, духазору дувисту бист фарсанг
буд ва ин саргузашт он чӣ дида будам, ба ростӣ шарҳ
додам. Ва баъзе, ки ба ривоятҳо шунидам, агар дар он
ҷо хилофе бошад, хонандагон аз ин заиф надонанд ва
муахазат ва нақӯҳиш накунад ва агар эзид субҳонаҳу
ва таоло тавфиқ диҳад, чун сафари тарафи машриқ кар-
да шавад, он чӣ мушоҳида афтад ба ин зам карда ша-
вад. Иншо аллоҳу таоло.

ТАВЗЕҲОТ

ҶАДВАЛИ МУТОБИҚАТИ МОҲ ВА САНАҲОИ ҲИҶРӢ
БО РӢЗУ МОҲ ВА СОАҲОИ МЕЛОДИ

Ҳиҷрӣ санаи 363	Мелодӣ санаи 973
13 муҳаррами санаи 425	11 декабри соли 1033
17 рабеъулаввали санаи 434	5 декабри соли 1042
рабеулохири санаи 437	16 октябр — 13 ноябри 1045
6 ҷимодиюлохири санаи 437	20 декабри соли 1045
23 шаъбон (437)	6 март (соли 1046)
11 шаввол (437)	22 апрель (соли 1046)
2 зилқаъда (437)	12 май (соли 1046)
8 зилқаъда (437)	18 май (соли 1046)
ғурраи (1) зулҳиҷҷан санаи 437	9 июнь (соли 1046)
5 муҳаррами санаи 438	12 июли соли 1046
9 муҳаррам (438)	16 июль (соли 1046)
12 муҳаррами санаи 438	18 июли соли 1046
26 муҳаррам (438)	3 август (соли 1046)
14 сафар (438)	21 август (соли 1046)
15 сафар (438)	22 август (соли 1046)
20 сафар (438)	27 августи соли 1046
14 рабеулаввал (438)	19 сентябрь соли (1046)
12 ҷимодиюлаввал (438)	21 ноябрь (соли 1046)
20 ҷимодиюлаввал (438)	23 ноябрь (соли 1046)
26 ҷимодиюлаввали 438	20 ноябри соли 1046
25 ҷимодиюлохири 438	28 декабри соли 1046
2 раҷаб 438	2 январи соли 1047
11 раҷаб (438)	11 январи соли 1047
15 раҷаби санаи 438	15 январи соли 1047
5 шаъбон (438)	6 февраль (соли 1047)
23 шаъбони санаи 438	22 феввали соли 1047
салхи (29) шаъбон (438)	28 февраль (соли 1047)
ғурраи (1) рамазон (438)	1 март (соли 1047)
3 рамазон (438)	3 март (соли 1047)
5 рамазони санаи 438	5 марти соли 1047
ғурраи (1) зилқаъдан санаи 438	29 апрели соли 1047
инмаи (15) зилқаъдан санаи 438	14 апрели соли 1047

5 муҳаррами санаи 439

7 сафари санаи 439

раҷаби санаи 440

ғурраи (1) зилқадда (439)

8 зилқадда (439)

салхи (30) рамазонӣ санаи 440

6 зилҳиҷҷа (440)

5 зилқадда (440)

6 зилҳиҷҷа (440)

8 зилҳиҷҷа (440)

санаи 441

14 зилҳиҷҷаи санаи 441

5 рабеъулаввали санаи 442

20 рабеъулаввали санаи 442

салхи (29) ҷимодиюлохир
(442)

раҷаб (442)

9 зилҳиҷҷаи санаи 442

19 зилҳиҷҷа (442)

20 зилҳиҷҷа (442)

22 зилҳиҷҷа (442)

23 сафар (443)

20 шаъбони санаи (443)

15 шавволи санаи 443

17 шаввол (443)

1 муҳаррам (444)

8 сафари санаи 444

28 сафар (444)

9 рабеъулаввал (444)

9 рабеъулохир (444)

12 рабеъулохир (444)

23 рабеъулохир (444)

2 ҷимодиюлохир (444)

12 ҷимодиюлохир (444)

19 ҷимодиюлохир (444)

26 ҷимодиюлохири санаи 444

3 июли соли 1047

4 августи соли 1047

10 декабри с. 1048—10 январӣ
1049

18 апрель (1048)

25 апрель (1048)

8 марти соли 1049

24 май (1049)

11 апрель (1049)

12 май (1049)

14 май (1049)

соли 1049—1050

10 май соли 1050

28 июли соли 1050

12 августи соли 1050

18. ноябрь (1050)

19 ноябрь (1050)

24 апрели соли 1051

4 май (1051)

5 май (1051)

7 май (1051)

7 июль (1051)

27 декабри соли 1051

20 феввали соли 1052

22 февраль (1052)

3 май (1052)

9 май соли 1052

29 май (1052)

9 июль (1052)

8 август (1052)

11 август (1052)

22 август (1052)

29 сентябрь (1052)

9 сентябрь (1052)

16 октябрь (1052)

23 октябри соли 1052

ЛУФАТ

А

Абидашнароғ — гуломони зар-
харид
Абно — ҷамъи иби — писарон,
ҳамзодон
Авон — ҷосуси подшоҳӣ
Авосит — мобайн, миёна
Адал — баробар, назир
Авқот — ҷамъи вақт.
Адас — марҷумак, наск.
Адвия — ҷамъи даво — давоҳо,
доруворӣ.
Ада додан — баробар кардан
Адим — чарми сурх
Ализи Миср — ҳокими Миср
Аимма — ҷамъи имом — имом-
ҳо, саркардаҳо.
Айёми мустариқа — мувофиқи
солшумории қадими аҷдодони
мо ҳар сол аз дувоздаҳ моҳи
сирӯзӣ иборат буд. Аз ин рӯ
панҷ рӯзи боқимондари ба
охирӣ моҳи дувоздахӯм ило-
на мекарданд. Дар асрҳои
баъди ислом онро айёми мус-
тариқа мегуфтанд.
Алавӣ — пайравони Алӣ, — яъне
шенҳо. Шенҳо аз ҷаҳор ёри
Муҳаммад, ки суғниҳо онҳо-
ро эътироф мекунанд (Абӯ-
бакру Умару Усмону Алӣ),
танҳо Абро муқаддас ва
дигаронро ғосиб медонанд.
Алайҳиссалом — дуруд бод бар ӯ
Алавоҳ — ҷамъи лавҳа

*Аллоҳумма тақоббал ҳоҷати-
но ва ағфир зунубино ва сай-
иотино ва арҳамно бираҳма-
тиха ё арҳамарраҳимин* —
худоё бипазир ҳоҷати моро
ва омуранш кун гуноҳони мо-
ро ва бадкорихон моро ва
бубахшо моро аз рӯи раҳма-
ти худ, эй бахшандаи бах-
шандагон!

*Алмӯъмину лоякуну мӯҳташа-
ман вало муғтанيمان* — Мӯъ-
мин бояд, на шӯҳратпарастӣ
беҳудасарф бошад ва на мум-
син.

«*Ал-фусулу ва -алғоёт*» — номи
китоби Алмуаррӣ, ки ба то-
ҷикӣ метавон онро «Фаслҳо
ва интиҳон онҳо» номид.

*Амара биҳи ал-амирун Лайсул-
давла Нӯштегини Ғурӣ* — ба
ин (сохтани мақоми Ғурӣ)
фармон дод амир Лайсулдав-
ла Нӯштегини Ғурӣ.

Амиралҷунош — сарлашкар

Амманаволаҳу — бигуздор моли
ӯ ба ҳама бирасад

Аммома — салла

Амуд — сутунпояҳои сангин

Амлас — нарма, ҳаводор, зинди
дуруштӣ

Анбиё — ҷамъи наби — пайгам-
барон

Анд — чанд (ҳиссаҷае, ки баъ-
ди ададҳои калон барои тах-
минӣ будани шумора оварда
мешавад).

Ано — дард, бадбахтӣ
Анҳор — ҷамъи наҳр — ҷӯйҳо
Аравитаннос — сурае аз қуръон, тарҷимааш: оё дидӣ мардумро
Арафот — ҷамъи арафа; номи як маросими динӣ.
Арбата — ҷамъи работ
Арзоқ — ҷамъи ризқ
Ароқиш — беҳудагӯй
Аррода — дастгоҳи тирандозӣ
Ари — андозан дарозӣ, тақрибан 75—80 сантиметр.
Асбаъ — ангушт
Асноф — ҷамъи синф — гурӯҳҳо, табақаҳо
Асоми — ҷамъи исм — номҳо
Аттар — хачир
Атаба — остона
Афвоҳ — овоза
Ахрас — гунг
Ашғол — ашъи зарурӣ
Ашқор — ҷамъи шаҷар — дарахтҳо
Аълам — доно
Аъмол — атроф
Аъроб — ҷамъи араб — арабҳо
Аълаб — аксар, бештар
Аълаба — ағба, гардана
Ақорот — биноҳои ҷамъиятӣ, биноҳои оммавӣ, биноҳо ба-рои омма.
Ақраб — калдӯм
Ақром — ҷамъи қарин — ҳамнасон, наздикон.
Ақсар — кӯтоҳ

Б

Бадраҳа — роҳбар, роҳбалад, роҳнамо
Байна қабри ва *минбарӣ равишу* мин *риғзалҷаннати* — дар байни қабри ман ва минбарам боге хоҳад буд аз богҳои бихишт.
Байт — хона
Байгула — гӯша, бераҳа, вайрон.
Балила — номи меза
Балисон — мӯми
Барда — гулом, банда

Барот — фармон, фармониш, сурориш
Баррия — биёбон
Басират — бинӣ
Басотин — бўстонҳо
Баҳимаи аинӣ — ҳайвонҳои боркаш
Баҳманмоҳ — ба январу февраль баробар аст
Бидавӣ — бодиянишин
Билод — ҷамъи балда — шаҳрҳо, мамлакат.
Бифр — чоҳ, чоҳи об.
Боб — дар, дарвоза
Боло — қад, қомат
Бора (бору) — девор
Бошад — шояд
Буна — қо, макон, хона, рахт, бех, бун, заҳдон
Буроқ — асп афсонавӣ, ки гӯё Муҳаммад пайғамбар ба он савор шуда афлорок шабе давр задааст ва бо худо розгуфта будааст.
Буссад — марҷон
Бусӣ — киштии калон
Буқоъ — ҷамъи буқъа — кишварҳо
Бӯъд — фосила

В

Вазъи ҳамл — вақти зондан
Вал ӯҳлати аларронӣ — ва ҷавобгарии ин ба гӯида аст
Вараъ — тақводорӣ, парҳезгорӣ
Вақоя — шалвор

Г

Гармсер — иқлими гарм
Гом — қадам
Гӯд — ҳар чое ва зарфе ки деворҳои баланд ва таҳи он фурӯ рафта бошад.

Д

Дебиргеша — корманди дарбор
Даймоҳ — моҳи даҳӯми сосонӣ, ки баробари 18 декабрь — 18 январь аст.

Далел — роҳбалад, донанда
 Даллок — сартарош
 Дарахти муҷмал — дарахти бе-
 мева; дарахти созафган.
 Дараҷот — нардбон
 Дарё — дар «Сафарнома» ни
 калима ба маънои кӯла ва
 баҳр кор фармуда мешавад.
 Дафина — қон, шакли ҷамъаш;
 дафони — қонҳо.
 Даҳиё — ба маънои хайма низ
 омадааст.
 Девлох — биёбон, саҳрон бе-
 нивз
 Девон — идораи дарбори под-
 шоҳӣ, вазорат.
 Дорофазин — паногоҳ, такья-
 гоҳ, девор.
 Дурроа — аҳо, боронӣ
 Дуҳун — шилм

З

Забл — сангушт
 Зайт — раған
 Занн — гумон
 Занбил — ҷувол, ҳалта
 Зилу — гилем, қолин, ҷойна-
 моз
 Зовия — кунҷ, гӯша, хонақоҳ
 Зод — тӯша
 Зилу — устухони паҳлау, паҳлау,
 гӯша.
 Зоил — побуд
 Зоир — зиёраткунанда
 Зунуҷ — зангиён
 Зучоҷ — шишаворӣ
 Зўпин — найзан хурд

И

Иззат — ба маънои арзиш низ
 омадааст.
 Иморӣ — қачова
 Инна аввала байтин вузиъа
 линноси далалат би Бакка-
 та — Аввалин хонае, ки дар
 байни нисонҳо сохта шуд,
 ҳамина аст, ки дар Бакка. Бак-
 ка — номи қадимии Макка.

Иниоаллоҳу таоло — Агар ху-
 дованди тавоно бихоҳад.
 «Инҷил» — китоби муқаддаси
 тарсоён, насроинён
 Ирзир — сурб
 Иртифоъ — баландӣ
 Истабл — молхона, санскхона, со-
 бот
 Исфандурмуа (Исфанди Хур-
 муз) — охири моҳи зардуш-
 тиёнӣ сасонӣ, ки аз 14 фев-
 рал ҷуғуф мешавад.
 Ихроҷот — хароҷот
 Ишкӯб — ошённа
 Иҳомат — огози намоз
 Истимолат — ба сӯи худ монл
 қардан, касеро бо сухани хуш
 диҷуӣ қардан
 Иҷтимоъ — ҳамроҳӣ

К

Кадхудой — хоҷагидорӣ, хона-
 подадорӣ
 Каромат қардан — иззату ик-
 ром қардан
 Катара — шамшер, қорд.
 Каф — кафк
 Кашк — қурут
 Кашқоб — қолаб, дӯғ; як навъ
 нӯшокӣ аз оби ҷав.
 Кеш — тариқ, мазаб, дин.
 Кеҳтар — хурд. ба маънои хид-
 матгор низ омадааст
 Кибрит — гӯгирд
 Кинкоҷ — маслиҳат
 Киқоф — кифон
 Киштибандон — бандар, лангар-
 гоҳ
 Кос — ҷоса
 Қулани — метин, воғиҷ
 Қуништ — ибодатгоҳи тарсоён
 ва яҳудиён
 Қуният — номи авлодӣ, номи
 хонаводагӣ.
 Қуфҷон — номи қабила, ки он-
 ро қуфҷ низ мегӯянд ва шак-
 ли арабишудан он «қафе» ме-
 бошад. Онҳо дар кӯҳҳои
 Кирмон мезиштаанд.

А

Аббайка, аллоҳума аббайка —
 Ман дар назди туам, эй ху-
 дованд, ман дар назди туам
Аввз — бодом
Аомаҳола — бешубҳа

М

Мавз — банан (номи дарахте ва
 меван он, ки дар мамакакҷон
 гарм мерӯяд)
Мавҳабат — роҳнамоӣ, мушқла-
 кушӣ
Мадду ҷазр — баланду паст шу-
 дани оби баҳр.
Мадор — осисе, ки ба воситаи
 ҳайвоноти корӣ мегардад.
Мадҳал — даромадгоҳ
Мадҳун — рангин.
Мавилладор — соябоннигаҳдор,
 соябондор
Машиат — гоҳе ба маънои муз-
 ди моҳона омадааст.
Мамар — гузаргоҳ, ба маънои
 дарвоза низ омадааст.
Манзар — назоратгоҳ, ҷои дид-
 бонӣ
Манқуш — нақшӣ
Марама — мадад
Марқад — оромгоҳ, хобгоҳ.
Марҷеъ — маҳалли рӯҷӯъ, ма-
 ҳалли бозгашт.
Мармуз — рамзҷомеъ.
Марсум — музди хидмат
Маслаҳи гармоба — ҷои либос-
 кашӣ ва либоспӯшӣ дар ҳам-
 мом
Масонев — обанбор
Масрӯъ — ба касалии саръ ги-
 рифтор
Матбах — ошхона.
Матлаъ — баромадгоҳ
Матолиб — ганҷков, ҷӯяндан
 бонгарихон зеризаминӣ.
Махраҷ — баромадгоҳ
Махрф — хавфнавар
Машовил — ҷамъи машъал, ҷои
 шамъгузорӣ.

Машиҳид — ҷамъи машҳад —
 оромгоҳҳо.
Машириа — фаввора
Машируб — нӯшокӣ
Машъала — серодам
Машиҳад — мазор
Маъбар — паррон, киштиҷан
 махсус барои гузарондани
 одамон ва молҳо аз гузарго-
 ҳи дарёё.
Маъкул — хӯрон
Маълуф — парвой, парвардашуда
 (онд ба ҳайвон)
Маъсият — гуноҳ
Маъшиарулмуслимин — марду-
 монӣ мусулмон
Маъҳул — ба маънои расмшуда
 низ омадааст
Маъҷун — омехта
Мақодир — нами ҳисоб
Мақом — иқомат ҷардан
Мақсура — ҳучраи хурд, ҷои
 истои имом дар масҷид
Мақтул — кушташуда
Маҳд — гаҳвора
Маҳкама — қозихона, ҷое ки
 мурофиан қозӣ мегузарад
Маҳсуб — ҳисобшаванда
Маҳтар — калонӣ
Маҳтарзода — аъёнзода, амал-
 дорзода.
Милк — моликияти шахсӣ; ак-
 си вақф, ки молниятии мӯҳ-
 тоҷон ва дармондагон аст
Мино — лангаргоҳ
Миодлоҳ — ҷои наъдашуда
Мисол — фармон
Миср — шаҳри калон
Мисрича — чароғпой
Мисмор — мисрон, меҳи оҳанин
Мисров — бахш, табақа
Михнотис — магнит
Михъёс — ченак
Мичмарадор — чилимдор
Молон — мудом
Моя — харҷӣ
Муаззам — калон, бузург
Мудаввар — гирд

Муқорӣ — кироядиҳанда, кироякаш, касе, ки асп, шутур... ба кире медиҳад
Муъим — доимӣ
Мулоқӣ — рӯбарӯшаванда, ди-дидоринишондиҳанда
Муид — омодакунанда, омода бо созу барг
Мувоҷа — бар касе саҳтгирӣ кардан, таъинқ додан
Мувореъ — заминӣ кишт, киштгоҳ, киштзор
Мукалла — зебдодашуда
Мулавван — рангоранг
Мулаввас — ҳаром, ифлос
Муламмаъ — рангоранг
Мулук — чамъи малик — подшоҳон
Мунаққат — холдор, хол-хол
Мунтасиф — нисф, миёна
Муноббат — кандакоришуда
Мунҳадам — ба ҳам часпида
Мунҳиёт — корҳое, ки гуноҳ доништа мешавад ва кардани онҳо манъ аст.
Муорава — нақӯшиш, таҳқир
Мураххам — мрамрфарш
Муртафеъ — бошукӯҳ, баланд
Муставкафӣ — ҳақгиранда, ҳисобдор ва дафтардори хизона
Муцаввар — суратдор
Муцаддас — шаштарош, шашкунча, шашгӯша
Мусаллам — саҳат саломат, солим
Мусаллас — секунча, сегӯша
Мусалло — қои намоз
Мусамман — ҳашттарош, ҳаштгӯша, ҳашткунча
Мусаммар — мевадиҳанда
Мусарраҷ — чароғноя
Мусаххар — зерӣ таъсир монда
Мусофир — сафаркунанда
Мустароҳ — мабраз
Мустарил — иҷоравӣ, ориятӣ
Мустарилот — ашъё, чизу чоранхона
Мустаҳайил — мамнӯъ, манъшуда
Мушаббах — сӯроҳ-сӯроҳ

Мушоҳирот — моҳонаҳо
Муҷовир — ҳамсол, ҳамҷавор
Муҳозӣ — рӯбарӯ, муқобил
Мутаваъзо — таҳоратхона
Мутасаввифа — сӯфиён
Мутадайн — диндор
Мутамасвил — молдор, сарватманд
Мутараддид — дар тараддуд будан, дар андеша будан
Мутасарриф — мудир, коргузор
Муҳаззат — бадгӯй
Муҳайяр — соҳибхитӣр, овоз.
Муҳотара — хатаронар, хатарнок
Муҳтасар — хурд
Муфсид — фасодкор, табодкор, роҳзан
Мушориқа — шарқӣ
Мушоҳара — моҳона, музди кори ямоҳа
Муширӣ — наздик
Муштарӣ — харидор
Муштақ — гирифташуда
Муъин — кӯмакрасон, мададгор
Муқаввас — қавсмонанд, нимдоира
Муқир — иқдоршуда, тандода
Муқоталот — бандкушо
Муҳаммадин ва *Алиин* хайри-башар ва ҳайи ало хайриламал — Муҳаммад ва Алӣ беҳтарин одамонанд ва шумо низ шинтоб кунед барои корҳои хуб
Муҳит — уқёинос
Муътамад — соҳибъэтимод
Муҳлик — марговар
Муҳлика — марговар
Муҳтариға — ҳунармандон

Н

Назсх — зебо
Наълайн — пойафзол
Нақл — аз ҷое ба ҷое овардан, гузарондан
Нақл — ба маънои корвон низ омадааст

Наққолат-ул-ҳатаб — гузаронандан хор; *Ҳаммолат-ул-ҳатаб* — хоркаш. Дар як сураи қуръон гуфта мешавад, ки «Бигувор дастҳон Абӯлаҳаб, ки ба роҳи Муҳаммад хор пошидааст, хушк бишаванд». Ин ҷо ин ду калимаи ҳаммаъно, ки гоҳе фарқ низ мекунанд, боӣ доронда шудааст

Наққорат — кошникорӣ, хотамкорӣ

Наққорӣ — кандакорӣ

Наҷиб — хушзот

Наҷқорат — дуредгарӣ

Носир — боникунанда, зафардиҳанда

Ношжа — нойча, лӯлаи об

Нувооб — нойбон

Нуморат — сангкорӣ

О

Обима — шиша

Одина — рӯзи ҷумъа

Озармоҳ — баробари 18 ноябр
18 декабр аст. Моҳи пӯҳӯми солшуморин сасонӣ

Олиҳи-т-тоҳирим — авлоди ӯ пок мебошанд

Омил — амалдор

Ошир — даҳӯм

Оҷур — сафол

П

Пардадор ё соҳибҷуситр — дарбон ва посбони шахси подшоҳ

Пилавар — абрешимфурӯш, савдогари хурдафурӯш

Пила — ғирфтан — сар ғирфтан, сар андохтани ғиёҳҳо

Писанда — писандида

Пиштил — саргин

Р

Раббиоламин — худованди оламҳо

Рабъулаввали санаи сиву панҷ — ба сентябри соли 655 баробар аст

Рабей — баҳорӣ

Раб — атроф

Равияллоҳу алайҳу — худованд аз ӯ розист

Раоф — фуқаро, тобеони як подшоҳ ё як кишвар

Расам — назару ниёзи доимӣ

Расул — пайғамбар

Расулаллоҳ — пайғамбари худо

Раффе — руфӯтарон, дарбсҳукунандагон

Раъюльайн — бо чашми худ

Раҳим — меҳрубон, бахшоянда

Раҳматуллоҳи алайҳ — раҳмати худо бод бар ӯ

Раҷм — партофтан, санг партофтан барои рондан

Робс — чаҳорӯм

Ровимкаш — ҳайвонҳои боркаш аз қабилани шуттур, хар, асп, хачир ва ғайра

Ротиба — доим, барқарор, ва-зифа; хӯроки ҳаррӯза, харҷ

Руқуб қардан — савор шудан

Руқуби ғатҳилхалиҷ — рӯзи кушодашавии киштиронӣ

Русто — деҳани калон, деҳқада

Рӯҳом — санги мармар

Рӯқъа — нома, мактуб

Рӯзи сеюми даймоҳи қадим аз соли чорсади шонадаҳи аҷам — ба 18 декабри соли 1048 баробар меояд.

С

Савод — деҳқадаҳои атрофи шаҳр

Сайфӣ — зироати тирамоҳӣ, кишти тирамоҳӣ

Сакар — девора

Сабил — тарик, роҳ

Салавот додан — дуои хайр қардан

Салб — саҳт, мустаҳкам

Салакакаллоҳу тасло — худованд туро роҳ намояд

Саллаллоҳи алайҳи ва олиҳи
вассалам — ҳудованд бибах-
шояд ва нигоҳ дорад ўро ва
хонаводаи ўро

Салотин — ҷамъи султон — под-
шоҳон

Самъ — гӯш

Санноъ — ҳунарманд, касиб

Саратон — харчанг; яке аз
бурҷҳои фалакӣ

Сардоб — зеризаминӣ; таҳхона

Сардсёр — ҷои ҳавояш хушук

Самъ — ширеш, шилм

Сафолия — ба маънои чиниворӣ
низ омадааст

Саҳонат — ғафсӣ

Саҳот — ростгӯӣ

Саҳқо — машқоб

Саҳт шудан — побуд шудан

Сила — хӯрчин.

Силот — ҷамъи сила — бахшиш-
ҳо, тӯҳфаҳо

Синҷ — баландӣ

Сипарғам — рустанӣ

Ситабрӣ — ғафсӣ

Сифл — ифлосӣ

Сияр — ҷамъи сират

Сиққа — одамони мӯътабар

Сиқот — донишмандон

Сичқил — нома, фармон

Соимуддаҳр — тарки дунё кар-
да, рӯзадор

Солор — фармондеҳ

Солишумории ядигурдӣ — пай-
равони дини зардушт, ки ҳа-
нӯз ҳам боқиянд, солшумории
худо аз соли марги Язди-
гурди саввум (631—632 ме-
лодӣ), ки охири подшоҳи
сосонӣ буд, сар мекунад

Субҳон-ал-лази исро би абдиҳӣ
лайлан мин-ал-масҷидилҳаро-
ма ила-масҷидилаҳсо (ал-
оят) — пок аст он ки бибӯрд
шабе банди худро аз Мас-
ҷиди Ҳаром ба сӯи Масҷиди
Ақсо (оят)

Сулб — дарахтест пуришоху
барг баландияш ду метр

Сук — шароб

Сулб — саҳт, дурушт, қавӣ, ус-
тухонҳои пушт

Суннат кардан — хатна кардан

Сур — қалъа, истехком

Сутур — ҳайвони саворӣ, шутур

Суф — мӯй, пашм

Сухонат — ғафсӣ

Суклобиён — олавинҳо

Сўқ — бозор

Сўқулақандил — бозори қан-
дилҳо

Т

Таарруз — зарар, зиён, қабр

Таахҳуд — нигоҳубин

Табарро — пок гардондан

Тавф — зиёрат

Тамарруд — шўринш, ҳучум

Тарбиот — дурӣ, дур будан

Тарсо — насронӣ, пайрави дини
христианӣ

Татвил — тўл кашидан

Тафарруҷ — фараҳмандӣ

Тафарруҷиҳо — истироҳатгоҳ,
ҷои дамгирӣ

Тафарруҷ кардан — истироҳат
кардан

Тафаҳҳус — ҳустуҷу

Тафориҳ — ҳудо-ҳудо

Тахфиф — кўтоҳ

Тақарруб — наздикӣ

Тақдир кардан — ҳисоб кардан

Таҳвил — гузоштан, ҷойгир ку-
нондан

Таҳошӣ — ҳаё, парво.

Бетаҳошӣ — бепарво

Тахтуларз — зери замин

Таҷаммул — зебу зинат

Тимор — ғамхорӣ, парасторӣ,
чораҷӯӣ

Тироз — ба маънои ҳошия низ
меояд

Тиҳӣ кардан — холи кардан

Тозӣ — арабӣ

Торам — ҷои меҳробмонанди
ибодатхонаҳои насронӣ (ал-
тарь)

Ту — қабат; даҳту — даҳ қабат

Туллоб — ҷамъи талаба

Туллоби улум — толибони илм

Тухаф — чамъи тӯҳфа — тӯҳфа-
ҳо, инъомҳо

Тузъор — чамъи тоҷир — савдо-
гарон

Удхуллубоба сиҷчадан ва қулу
хиттата нағфирлақим хатоё-
қим ва саналидалифҳусини —
ворид гардед бо ин дар, бини-
шинед ба ғону ва бигӯед: бу-
бахш гуноҳи моро ва шуморо,
зеро ҳамеша шахсони бонин-
софро бахшидаем.

Умо — бузургӣ, калонӣ

Улув — баландӣ

Улуфа — чамъи алаф

Умра — зиёрати Макка дар
моҳҳои ғайри элҳиҷча. Агар
ин зиёрат дар моҳи элҳиҷча
сурат гирад, баробари ҳаҷ
ҳисоб карда мешавад

Унф — зӯрӣ

Урдибиҳишт — ба инпрелу май
баробар аст

Устувона — посутун

Ушр — даҳъяк (як навъ андоз)

Уҳду масоқ кардан — аҳду
шарт кардан

Уҷрат — иҷора

Уҷрихора — музdgиранда

Ф

Фалла — зиёдатӣ

Фам — даҳона, шохоб

Фамуннаҳр — сарбанди наҳр

Фароз — боло, баландӣ, ва ба
маънии боз ва муқаррар

Фарвардин — ба марту апрель
баробар аст

Фасом — ҳора ё қайроқ

Фатҳ — кушодан; *фатҳи ҳа-*
лиҷ — кушодани наҳр, ба кор
андохтани наҳр

Фозил — дар бисёр маърид ба
маънои тасвири фавворан
шаҳри Тароблус

Фусойл — масоҳати байни ду
чиз (масалан фосилаи байни
ду девор ё ду кӯҳ)

Фуҳаҳо — чамъи фаҳеҳ — қо-
нуниносон

Фуқоъ — оби ҷав, оби биринҷ

Фўта — аёб, боронӣ

Х

Хавос — чамъи хос — одамони
баргузида, аҳли дарбор

Хайёт — дарзӣ, дўзанда

Халиҷ — ба маънои наҳр низ
омадааст

Харифӣ — тирамоҳӣ

Хафир — роҳбаладе, ки ўро аҳ-
ли қабила медонанд ва ба
ҳамсафаронии ў зарар намера-
сонанд

Хафрат — пуле, ки аз ҳоҷиён
мегиранд ва ба онҳо иҷозат
медиханд, ки ба ҳар роҳе, ки
хоҳанд бираванд

Хашхош — кўнгор

Хисрав — подшоҳ

Хишти айлим — хишти нўгтез

Хомис — панҷум

Хон — ба маънои иморат, кор-
вонсаро, меҳмонхона ва зиё-
фат низ омадааст

Хона — ба маънои хонаи каъба
низ омадааст

Хорбор — хўроқворӣ

Худлом — чамъи ходим — хид-
матгорон

Хулафо — чамъи халифа. Хали-
фа — уивони ҳукмронии му-
сулмоние буд, ки аз авлоди
Муҳаммад ва ҳешу табори ў
буданд, маънолаш қойинишин
аст

Хумс — панҷьяк

Хунӣ — қотил, одамқуш

Хўл — кулоҳи оҳанин

Ч

Чак — шаҳодатнома

Ш

Шамс — офтоб

Шат — дарёён калон

Шаққӣ — кафидагӣ, роғӣ

Шаҳр — моҳ
 Шибр — ваҷаб
 Широъ — бодбони киштӣ, хай-
 ма, хиргоҳ
 Шористон — шаҳристон, қалъан
 байни шаҳр
 Шоҳсипаргам — ҳандалак
 Шурфа — айвон
 Шух — чирк

Э

Эҳром — либоси подӯхта, ки ҳо-
 чиён ба дӯш меовезанд
 Эҳтибос — банд гардидан, зин-
 дон шудан

Ғ

Ғалаба — ба маънои серодам,
 сераҳолӣ низ омадааст
 Ғалияӣ — гафсӣ
 Ғара — гора
 Ғурабо — ҷамъи ғариб — ғари-
 бон, мусофирон

Қ

Қайим — нигоҳбон, сарпарастӣ
 ятимон
 Қабала — шартнома
 Қаловуз — посбон, қаловур
 Қамар — моҳ, моҳтоб
 Қараш — наҳанг
 Қассис — рӯҳонӣ
 Қатрон — ширеш, шилм
 Қаҳр кардан — торумор кар-
 дан
 Қиям — мудир, соҳиб
 Қолиюлқузот — қалони қози-
 хо, роҳбари қозиҳо
 Қоида — асос, ҷои, тарафи поён
 Қоимқуллаӣ — шабзандадор,
 зоҳид
 Қолу алҳаққун валав ало амфи-
 сикум — рост бигӯед, агарчи
 он ба нафси шумо расад ҳам
 Қоҳир — тавоно, зӯрманд
 Қузот — ҷамъи қозӣ — қозиён
 Қул, вузу бираббиннос — ояте
 аз қуръон, ки дар шакли дуо

хонда мешавад, тарҷимааш:
 бигӯ, паноҳ меорам ба пар-
 вардигори мардумон, минал-
 ҷиннати ғанинос — дамони ҳа-
 мин сура, тарҷимааш: паноҳ
 деҳ маро аз зарари ҷинси
 ҷинҳо ва ҷинси мардумон

Х

Ҳаволи — атроф
 Ҳаллу ҳаср кардан — ҳисобу
 китоб кардан, шумурдан
 Ҳалоё — ҷамъи ҳадя
 Ҳавира — чордвор, ҳаёт
 Ҳарасаҳуллоҳи таоло минало-
 фог — худованди бузург ни-
 гоҳ дорад оиро аз балоҳо
 Ҳарроқа — сӯзанда, оташдиҳан-
 да
 Ҳасин — устувор, мустаҳкам
 Ҳасир — бӯрьё
 Ҳашр — мувофиқи ривоятҳои
 динӣ рӯзе, ки ҳамаи мурда-
 ҳо зинда мешаванд ва дар
 назди худованд аз қардаҳон
 худ ҳисоб медиҳанд
 Ҳаҷар — санг
 Ҳаҷаруласвад — санги сиёҳе, ки
 дар қабра гузошта шудааст.
 Мувофиқи гуфти олимони ин
 санг аз ҷинсҳои осмонист.
 Ҳаҷҷоҷ — ҷамъи ҳоҷӣ
 Ҳилолия — солшумории ҳичрин
 қамарӣ, ҳар соли он аз 354
 рӯз иборат мебошад
 Ҳисн — қалъа
 Ҳин ҳозиҳи — онҳо инҳо бу-
 данд
 Ҳово меҳроба Закариё ан-набӣ
 алайҳиссалом — ин меҳробаи
 Закариёи пайғамбар аст, ду-
 руд бод бар ӯ
 Ҳомил — борвар, мевадор
 Ҳор — сӯзон
 Ҳошия — ба маънои аҳли дар-
 бор низ омадааст
 Ҳошият — атрофиён, одамони
 наздик
 Ҳофия — ниғаҳдоранда
 Ҳоҷ — ҷамъи ҳоҷӣ

Хубуб — ғалла
Хуляят (хуля) — анбос, чаво-
ҳирот

Ҷ

Ҷад — бобо
Ҷазар — сабзӣ
Ҷалд — чолок, бебок, чобук.
Ҷалил — бошукӯҳ
Ҷаммола — тезрав

Ҷанибат — асп
Ҷаноҳ — бол, пар.
Ҷиср — пул, пуле, ки асоси он-
ро заврақҳо ташкил мекунамд
Ҷомеъ — масҷиди ҷумъахонӣ,
масҷиди калоне, ки рӯзҳои
ҷумъа он ҷо намоз мегузо-
ранд
Ҷӯҳфа — дараҳон танги байни
кӯҳӣ, тангӣ.

Ҷаҳиза Ҷаҳиза Ҷаҳиза Ҷаҳиза

МУНДАРИҶА

Аз ноширон	5
Сафарнома	7
Сифати қуббаи Саҳра	34
Сифати дараҷоти роҳи дӯкон, ки бар соҳати ҷомеъ аст	36
Сифати Ҳалиа салавотуллоҳу алайҳ	38
Сифати шаҳри Миср ва вилоятш	44
Сифати шаҳри Қоҳира	48
Шаҳри Қоҳира	50
Сифати фатҳи ҳалиҷ	51
Сифати шаҳри Миср	55
Сифати хони Султон	60
Сияри Султони Миср	61
Сифати шаҳри Макка шарафхуллоҳу таоло	72
Сифати замини Араб ва Яман	75
Сифати Масҷидиҳаром ва байти Каъба	76
Сифати дари Каъба	72
Сифати андаруни Каъба	—
Сифати кушудани дари Каъба шаррафхуллоҳу таоло	82
Умри ҷаҳрона	83
Сифати Лаҳсо	89
Сифати мадду ҷазри Басра ва ҷуйҳои он	95
Сифати аъмоли Басра	96
Тавзеҳот	106
Дуғат	108

Носир Хисрав

САФАРНОМА

(Книга путешествия)

(на таджикском языке)

Мухаррир О. Хамроев

Рисом Б. Серебрянский

Мухаррир расхо Т. Королёва

Мухаррир техникий А. Шашкова

Мусаххед С. Садриддинов

Ба матбаа 8/IX-1969 суруда шуд. Ба чопаш
31/III-1979 имзо карда шуд. Когари № 1.
Формати $84 \times 108^{1/20}$. Ҷузъи чопӣ 3,75. Ҷузъи
чопию нашрӣ 6,3. Ҷузъи навириш ҳисобӣ 5,91.

Адади нашр 25.000. Сунораши № 1759.

КА 02475. Нарҳаш 45 тин.

Нашришти „Ирфон“, Душанбе, Шевченко, 10.

Комбинати полиграфии Комитети матбуоти
наади Совети Вазирони РСС Тоҷикистон.